

НАУКОВО-ПРОЄКТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ
«ПЛАН ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ДЕРЖАВНОГО
ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА
«СТАРОДАВНІЙ КИЇВ»

КНИГА 2

Текстова частина

1. Культурна спадщина Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ». Існуючий стан та проблеми (далі – Заповідник, заповідник «Стародавній Київ», ДІАЗ «Стародавній Київ»).
  - 1.1. Аналіз нерухомих об'єктів культурної спадщини Заповідника відповідно до категорії та класифікація їх за типами та за видами.
  - 1.2. Аналіз історичної забудови Заповідника (значних й рядових історичних будівель) із визначенням етапів її формування.
  - 1.3. Аналіз об'єктів археологічної спадщини, що знаходяться на території Заповідника.
  - 1.4. Узагальнений аналіз стану культурної спадщини з визначенням збереженості традиційного характеру середовища, його ролі в архітектурно-просторовій композиції Заповідника.
2. Історико-архівні та натурні дослідження території заповідника «Стародавній Київ».
  - 2.1. Дослідження території Заповідника, зон охорони пам'яток археології та ландшафту, їхніх складових.
  - 2.2. Вивчення літературних, наукових та графічних джерел.
  - 2.3. Пропозиції щодо коригування Переліку об'єктів культурної спадщини відповідно до проведених досліджень.
3. Уточнення меж Заповідника.

Графічна частина

1. Історико-архітектурний опорний план Заповідника (М 1:2000);
2. Схема розташування пам'яток археології та зон охорони археологічного культурного шару (М 1:2000);
3. Схема меж зон охорони пам'яток культурної спадщини (М 1:2000);
4. Топографічний план масштабу 1:2000 на територію заповідника «Стародавній Київ».

НАУКОВО-ПРОЄКТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ
«ПЛАН ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ДЕРЖАВНОГО
ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА
«СТАРОДАВНІЙ КИЇВ»

КНИГА 2

Директор, головний архітектор
проєкту, координатор робіт

[Signature]
Мошинська Н.І.

Заступник директора з наукової
роботи, науковий консультант,
кандидат історичних наук

[Signature]
Сердюк О.М.

Архітектор,
кандидат технічних наук

[Signature]
Апостолова-Сосса Л.О.

Провідний фахівець відділу нормативного
та методичного забезпечення у сфері
охорони культурної спадщини та
містобудування, кандидат архітектури

[Signature]
Касяненко І.О.

Завідувач відділу юридичного та економічного
забезпечення, правознавець

[Signature]
Козак С.А.

Молодший фахівець відділу нормативного та
методичного забезпечення у сфері охорони
культурної спадщини та містобудування,
Історик

[Signature]
Бичковська Г.М.

МІНІСТЕРСТВО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, БУДІВНИЦТВА
ТА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
АТЕСТАЦІЙНА АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНА КОМІСІЯ

Серія АА

№ 000753

КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ СЕРТИФІКАТ
відповідального виконавця окремих видів робіт (послуг),
пов'язаних із створенням об'єкта архітектури

архітектор
(вибірковою професією)

Виданий про те, що Мошинська Наталія Ігнатівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

пройшов(ла) професійну атестацію, що підтверджує його (її) відповідність кваліфікаційним вимогам у сфері діяльності, пов'язаної із створенням об'єктів архітектури, професійну спеціалізацію, необхідний рівень кваліфікації і знань.

Категорія: архітектор

Кваліфікаційний сертифікат видано згідно з рішенням Атестаційної архітектурно-будівельної комісії (далі – Комісія) від _____ № _____
(рішенням відповідної _____ секції Комісії
від _____ 01.11.2012 № 25 _____, затвердженим президією
Комісії 07.11.2012 № 11-А _____).

Зареєстрований у реєстрі атестованих осіб _____ 07 листопада 2012 року
за № 753 _____.

Роботи (послуги), пов'язані із створенням об'єктів архітектури, спроможність виконання яких визначено кваліфікаційним сертифікатом: _____

Розроблення містобудівної документації

Дата видачі _____ 19 листопада 2012 року

_____ (підпис)
(голова/заступник голови) Атестаційної
архітектурно-будівельної комісії

Чижевський Олександр Павлович
(прізвище, ім'я, по батькові)

МІНІСТЕРСТВО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, БУДІВНИЦТВА
ТА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
АТЕСТАЦІЙНА АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНА КОМІСІЯ

Серія АА

№ 002419

КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ СЕРТИФІКАТ
відповідального виконавця окремих видів робіт (послуг),
пов'язаних із створенням об'єкта архітектури

архітектор
(найменування професії)

Виданий про те, що Апостолова-Сосса Любов Олександрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

пройшов(ла) професійну атестацію, що підтверджує його (її) відповідність кваліфікаційним вимогам у сфері діяльності, пов'язаної із створенням об'єктів архітектури, професійну спеціалізацію, необхідний рівень кваліфікації і знань.

Категорія: архітектор

Кваліфікаційний сертифікат видано згідно з рішенням Атестаційної архітектурно-будівельної комісії (далі - Комісія) від _____ № _____
(рішенням відповідної _____ секції Комісії
від _____ 26.09.2015 № 8-15 _____, затвердженням президією
Комісії 30.09.2015 № 43-А _____).

Зареєстрований у реєстрі атестованих осіб _____ 30 вересня 2015 року
за № 2419 _____.

Роботи (послуги), пов'язані із створенням об'єктів архітектури, спроможність виконання яких визначено кваліфікаційним сертифікатом: _____

Розроблення містобудівної документації

Дата видачі _____ 30 вересня 2015 року

Голова (заступник голови) Атестаційної
архітектурно-будівельної комісії

(підпис)

Чижевський Олександр Павлович
(прізвище, ім'я, по батькові)

ДИПЛОМ
КАНДИДАТА НАУК

ДК № 001987

видано на підставі рішення Атестаційної колегії

від 22 грудня 2011 року

Сердюк Олені Михайлівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

Київ

УКРАЇНА

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

*Центр пам'яткознавства НАН України
і Українське товариство охорони пам'яток
історії та культури*

на підставі прилюдного захисту дисертації

Сердюк
(прізвище, ім'я по батькові)
Олені Михайлівні

присуджено науковий ступінь

КАНДИДАТА

історичних наук
(спеціальність)

із спеціальності

мuzeознавство. Пам'яткознавство
(назва)

Голова Атестаційної

Ученої секретар

М. П.

ДИПЛОМ
КАНДИДАТА НАУК

МАХ № 000231

Москва *Варшава* 1966 г.

Решением

Совета Московского архитектурного института

от 10 июля 1965 г. (протокол N 9)

Грассяненко Игорю Александровичу

ПРИСУЖДЕНА УЧЕНАЯ СТЕПЕНЬ КАНДИДАТА
АРХИТЕКТУРЫ

Председатель
Совета

Ученый Секретарь
Совета

[Signature]
[Signature]

СКЛАД КНИГИ

Текстова частина

Вступ

1. Культурна спадщина Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ». Існуючий стан та проблеми.
  - 1.1. Аналіз нерухомих об'єктів культурної спадщини Заповідника відповідно до категорії та класифікація їх за типами та за видами.
  - 1.2. Аналіз історичної забудови Заповідника (значних й рядових історичних будівель) з визначенням етапів її формування.
  - 1.3. Аналіз об'єктів археологічної спадщини, що знаходяться на території Заповідника.
  - 1.4. Узагальнений аналіз стану культурної спадщини з визначенням збереженості традиційного характеру середовища, його ролі в архітектурно-просторовій композиції Заповідника.
2. Історико-архівні та натурні дослідження території заповідника «Стародавній Київ».
  - 2.1. Дослідження території Заповідника, зон охорони пам'яток археології та ландшафту, їхніх складових.
  - 2.2. Вивчення літературних, наукових та графічних джерел.
  - 2.3. Пропозиції щодо коригування Переліку об'єктів культурної спадщини відповідно до проведених досліджень.
3. Уточнення меж Заповідника.

Графічна частина

1. Історико-архітектурний опорний план Заповідника (М 1:2000);
2. Схема розташування пам'яток археології та зон охорони археологічного культурного шару (М 1:2000);
3. Схема меж зон охорони пам'яток культурної спадщини (М 1:2000);
4. Топографічний план масштабу 1:2000 на територію заповідника «Стародавній Київ».

ВСТУП

Ця робота виконана на замовлення Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій в рамках договору від 02 вересня 2020 р. № 57.

Відповідно до п. 6 ст. 33 Закону України «Про охорону культурної спадщини» план організації території історико-культурного заповідника або план організації історико-культурної заповідної території – це науково-проектна документація, що розробляється відповідно до закону у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. Межі, зони охорони, обсяги і строки проведення робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту і пристосування об'єктів культурної спадщини, благоустрою історико-культурного заповідника та упорядження історико-культурної заповідної території, а також заходи з охорони і використання об'єктів культурної спадщини, збереження і відтворення традиційного характеру середовища визначаються відповідно у плані організації території історико-культурного заповідника або плані організації історико-культурної заповідної території.

Підстави для розроблення науково-проектної документації.

Науково-проектна документація «План організації території Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ» розробляється на підставі:

– Постанови Ради Міністрів УРСР від 18.05.1987 р. № 183 «Про оголошення комплексу пам'яток історичного центру м. Києва Державним історико-архітектурним заповідником «Стародавній Київ» (далі – Заповідник, заповідник «Стародавній Київ»);

– Розпорядження Київської міської державної адміністрації № 979 від 17.05.2002 р. «Про внесення змін і доповнень до рішення Виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 16.07.1979 р. № 920 «Про уточнення меж історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії, культури в м. Києві»;

– Закону України «Про охорону культурної спадщини», ст. 33.;

– Рішення Київської міської Ради від 18.12.2018 р. № 463/6514 «Про затвердження міської цільової програми «Охорона і збереження культурної спадщини м. Києва на 2019–2021 роки».

Метою розроблення Плану організації території Заповідника є:

- Уточнення меж Заповідника, функціонального зонування та режимів використання його території;
- Визначення обсягів і строків проведення робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту і пристосування об'єктів культурної спадщини, благоустрою та упорядження історико-архітектурного заповідника;
- Затвердження перспективної програми заходів з охорони, використання, наукових досліджень, реставрації, реабілітації, музеєфікації об'єктів культурної спадщини Заповідника;
- Підготовка пропозицій щодо організації руху транспорту і пішоходів, розвитку туристичної інфраструктури на території Заповідника, заходів з популяризації та презентації його об'єктів;
- Опрацювання ефективної системи управління Заповідником та Стратегії розвитку на розрахункові періоди.

Об'єктом дослідження є:

– територія об'єкта дослідження – 280,0 га, у тому числі: територія заповідника «Стародавній Київ» – 175,0 га. (Рішення виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів № 976 від 10 жовтня 1988 р.).

Орієнтовна кількість пам'яток та об'єктів культурної спадщини, розташованих на території Заповідника – 387.

Нормативні документи:

Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 03.10.1985). Ратифікація від 20.09.2006;

Віденський меморандум «Всесвітня спадщина та сучасна архітектура – управління історичним міським ландшафтом» (ЮНЕСКО, Комітет всесвітньої спадщини, 2005 р.);

Декларація про збереження історичних міських ландшафтів (ЮНЕСКО, Комітет всесвітньої спадщини, 2005), Генеральна Асамблея Держав-сторін Конвенції про всесвітню спадщину:

Рекомендації щодо охорони і сучасної ролі історичних ансамблів, прийняті на 19-й сесії Генеральної Конференції ЮНЕСКО (Найробі, 26.11.2021 р.);

Закон України «Про охорону культурної спадщини»;

Закон України «Про основи містобудування»;

Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»;

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
Земельний кодекс України;
ДБН Б.2.2-12:2019. «Планування і забудова територій»;
ДСТУ Б Б.2.2-10:2016. «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування»;

ДБН Б.2.2-3:2012 «Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту»;

ДБН Б.1.1-15:2012 «Склад та зміст генерального плану населеного пункту».

Вихідні дані (в тому числі містобудівна документація):

– Історико-архітектурний опорний план, Історико-містобудівний опорний план у складі «Генерального плану м. Києва та проекту планування його приміської зони на період до 2020 р.» на електронному носії (Додаток №1 до рішенням Київської міськради від 28.03.2002 р. № 370/1804 «Основні положення»);

– Цифрова картографічна основа (М:2000) в місцевій системі координат (що має зв'язок з Державною геодезичною референційною системою координат УСК-2000);

– Кадастровий план на електронному носії (Витяг із бази даних містобудівного та земельного кадастрів міста Києва);

– Перелік об'єктів культурної спадщини на території Заповідника з обліковою документацією;

– Інформація щодо запланованих реставраційно-ремонтних робіт на об'єктах культурної спадщини Заповідника.

1. КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «СТАРОДАВНІЙ КИЇВ». ІСНУЮЧИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

1.1. Аналіз нерухомих об'єктів культурної спадщини Заповідника відповідно до категорії та класифікація їх за типами та за видами

Згідно із Законом України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 1805-III у поточній редакції від 16 жовтня 2020 р., *нерухомий об'єкт культурної спадщини* – об'єкт культурної спадщини (далі – ОКС), який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності.

ОКС класифікують за типами, вони поділяються на *споруди (витвори), комплекси (ансамблі), визначні місця*. За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на *археологічні, історичні, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти архітектури, об'єкти містобудування, об'єкти садово-паркового мистецтва, ландшафтні, об'єкти науки і техніки*.

Зокрема, ОКС незалежно від форм власності відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категоріями *національного* або *місцевого* значення. Порядок визначення категорій пам'яток, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 452, встановлює вимоги до таких об'єктів, що повинні зберегти свою автентичність та відповідати установленим критеріям. Таким чином, після взяття на державний облік ОКС стає *пам'яткою культурної спадщини*. Статус *щойно виявленого* об'єкту культурної спадщини має об'єкт, який занесено до Переліку об'єктів культурної спадщини.

Територія заповідника «Стародавній Київ» є унікальною з огляду на чисельність різновидів об'єктів культурної спадщини, їхній хронологічний діапазон, характер і цінність. У зв'язку з тим, що офіційний Перелік пам'яток та об'єктів культурної спадщини заповідника «Стародавній Київ», до якого входять пам'ятки архітектури та містобудування, пам'ятки історії, монументального мистецтва та ландшафту, а також пам'ятки науки і техніки, нараховує 387* нерухомих ОКС, у тому числі пам'яток національного значення – 60*, пам'яток місцевого значення – 239*, у даному документі розглядаються тільки найвідоміші

і знакові з них. Повний перелік пам'яток з їхніми поточними вихідними даними викладено у Переліку пам'яток та об'єктів культурної спадщини Заповідника авторства М.В. Виноградової.

Найбільший відсоток на території Заповідника ОКС – за типом **споруди (витвори)**, до яких Закон відносить твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб. На сьогодні у межах Заповідника нараховується 357* окремих ОКС, у тому числі пам'яток національного значення – 60*, пам'яток місцевого значення – 237*, щойно виявлених об'єктів культурної спадщини – 60, у тому числі 23 об'єкти, що пропонуються для занесення до «Переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини». Ці ОКС здебільше представлені окремими пам'ятками історії, архітектури та містобудування, в тому числі пам'ятками, що одночасно поєднують у собі декілька видів: архітектури та містобудування, архітектури та історії тощо.

Пам'ятки культурної спадщини національного значення за типом споруди:

Старий контрактний будинок, 1800 р. за адресою: вул. Покровська, 4 (адреса за постановою – Зелінського, 4) (Постанова Ради Міністрів УРСР від 06.09.1979 № 442, пам'ятка містобудування і архітектури, охоронний № 873).

Будинок житловий (пропонована назва – будинок з крамницями майора у відставці М. Семчевського), 1830-ті рр. за адресою: вул. Спаська, 1/2 (Постанова Ради Міністрів УРСР від 06.09.1979 № 442, пам'ятка містобудування і архітектури, охоронний № 881).

Жилий будинок (споруджений на замовлення священників Притисько-Микільської церкви І. Орлова та церковного старости С. Іваценка), І пол. ХІХ ст. за адресою: вул. Хорива, 5 (Хорева, 5 – адреса за постановою) (Постанова Ради Міністрів УРСР від 06.09.1979 № 442, пам'ятка містобудування і архітектури, охоронний № 879).

Пам'ятки культурної спадщини місцевого значення за типом споруди:

Будинок прибутковий, 1914 р. за адресою: Андріївський узвіз, 3/24 (Наказ Міністерства культури України від 29.12.2016 № 1273, пам'ятка архітектури, № 993-Кв).

Жилий будинок (споруджений на замовлення – нащадків священника Гладиковського), 1819 р. за адресою: вул. Боричів Тік, 23/3 (Рішення виконавчого

комітету Київської міськради народних депутатів від 05.06.1995 № 169, *пам'ятка архітектури*, охоронний № 274).

Будинок житловий (споруджений на замовлення київського купця Ф.Селюка), 1880 р. за адресою: вул. Іллінська, 22 (Наказ Міністерства культури України від 18.04.2017 № 324, *пам'ятка архітектури*, охоронний № 1016-Кв).

Богодільня М.П. Дегтярьова, 1891–1892 рр. за адресою: вул. Андріївська, 1/1 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 15.09.2010 № 706/0/16-10, *пам'ятка архітектури та містобудування*, охоронний № 598-Кв).

Будинок Київського православного релігійно-просвітницького товариства, 1903 р. за адресою: вул. Велика Житомирська, 9 (Наказ Міністерства Культури і туризму України від 03.02.2010 № 58/0/16-10 (у редакції наказу Міністерства культури України від 16.06.2011 № 453/0/16-11), *пам'ятка архітектури та містобудування*, охоронний № 309-Кв).

Будинок Київської художньої школи ім. Т. Шевченка, 1937–1939 рр. за адресою: вул. Володимирська, 2 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 15.09.2010 № 706/0/16-10, *пам'ятка архітектури та містобудування*, охоронний № 615-Кв).

Будинок прибутковий (пропонована назва – *прибутковий будинок архітектора Г. Шлейфера*), 1890-ті рр. за адресою: вул. Сагайдачного Петра, 8 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 13.07.2009 № 521/0/16-09, *пам'ятка архітектури та містобудування*, охоронний № 547-Кв).

Комплекси (ансамблі) Закон трактує як топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини. У межах Заповідника нараховується 30* комплексів, із них: національного значення – 4*, місцевого значення – 21*, щойно виявлених комплексів – 5*. Комплексні пам'ятки на території ДІАЗ «Стародавній Київ» є одними із базових елементів його об'ємно-розпланувальної структури. Головними домінантами з яких виступають сакральні (культові) комплекси разом з їхніми складовими, культовими та житловими спорудами: Комплекс Флорівського Вознесенського монастиря, Комплекс споруд Києво-Могилянської академії (ансамбль Братського монастиря), Комплекс Іллінської церкви, Комплекс церкви Миколи Набережного, Комплекс Свято-Покровського жіночого монастиря Київської єпархії Української православної Церкви в м. Києві, Комплекс споруд церкви Здвиження Чесного Хреста Господнього «На Кожум'яках», Комплекс Грецького Катерининського

монастиря. За рахунок важливої ролі у формуванні історичної забудови Заповідника, збереженості в історичних параметрах планувально-композиційної структури, а також історико-меморіальній цінності серед таких комплексів є національного значення, що поєднують декілька видів пам'яток, наприклад:

Комплекс Флорівського Вознесенського монастиря, XVI–XIX ст. за адресою: Фролівська вул., 6–8 (Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 26.04.1999 № 620, *пам'ятка архітектури* охоронний № 18; *історії* (місцевого значення). **Флорівський монастир**, XVI–XIX ст. за адресою: вул. Притисько-Микільська, 5 (адреса за постановою – Георгія Лівера, 5) (Постанова Ради Міністрів УРСР від 06.09.1979 № 442, *пам'ятка архітектури та містобудування*, охоронний № 18).

Комплекс споруд Києво-Могилянської Академії (ансамбль Братського монастиря), XVII–XX ст. – квартал між Контрактовою площею та вулицями Григорія Сковороди, Волоською та Іллінською (вул. Г. Сковороди, 2) (Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, *пам'ятка історії*, охоронний № 260025–Н). **Братський монастир** (первісна адреса за постановою – Червона пл., 2) (Постанова Ради Міністрів УРСР від 24.08.1963 № 970, *пам'ятка архітектури*; Постанова Ради Міністрів УРСР від 06.09.1979 № 442, *пам'ятка містобудування і архітектури*, охоронний № 15).

Більшість із культових комплексів на території ДІАЗ «Стародавній Київ» відноситься до пам'яток місцевого, зокрема:

Комплекс споруд церкви Здвиження Чесного Хреста Господнього «На Кожум'яках», 1811–1914 рр. за адресою: Воздвиженська вул., 1 (Наказ Міністерства культури України від 15.10.2014 № 869, *пам'ятка архітектури*, охоронний № 284-Кв).

Комплекс Грецького Катерининського монастиря, друга пол. XIX–поч. XX ст. за адресою: Контрактова пл., 2 (Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 26.04.1999 № 620, *пам'ятка архітектури*, охоронний № 285).

Комплекс Свято-Покровського жіночого монастиря Київської єпархії Української православної Церкви в м. Києві, кін. XIX–поч. XX ст. за адресою: Бехтеревський пров., 12, 13, 15 (Наказ Міністерства культури України від 14.08.2013 № 757, *пам'ятка архітектури, історії*, охоронний № 85-Кв).

У тому числі, на території Заповідника розміщена знакова пам'ятка містобудування та архітектури місцевого значення, історичне ядро історико-

архітектурного Заповідника – **Комплекс споруд Контрактової площі**, Х ст.–кін. ХХ ст. за адресою: Контрактова площа (Наказ Міністерства культури України від 21.12.2012 № 1566, *пам'ятка містобудування, архітектури*, охоронний № 260097). А також єдина в Україні загальноміська електрична станція, що збереглася до наших днів – пам'ятка архітектури та містобудування, науки і техніки місцевого значення – **Комплекс Центральної електричної станції** (ЦЕС-1), 1901–1914 рр. за адресою: вул. Андріївська, 19, Шосе Набережне (Наказ Міністерства культури і туризму України від 27.08.2007 № 983/0/16-07, *пам'ятка архітектури та містобудування, науки і техніки*, охоронний № 439-Кв).

До комплексних пам'яток, що здебільше поєднують пам'ятки декількох видів, також віднесено цивільну архітектуру – комплекси міських садиб міщан, священників, письменників, художників тощо:

Садиба міська, кін. ХІХ ст. за адресою: Андріївський узвіз, 19 (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 05.06.1995 № 169, *пам'ятка архітектури, містобудування*, охоронний № 268).

Садиба житлова іконописця Й. Шатрова, в якій мешкав диригент та музикознавець О. Кошиць, сер. ХІХ ст. – 1911 р. за адресою: Андріївський узвіз, 22 (Наказ Міністерства культури України від 21.10.2011 № 912/0/16-11, *пам'ятка архітектури, містобудування, історії*, охоронний № 654– Кв).

Садиба міська, ХІХ ст. за адресою: вул. Братська, 7/11 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 03.02.2010 № 58/0/16-10 (у редакції наказу Міністерства культури України від 16.06.2011 № 453/0/16-11) *пам'ятка архітектури та містобудування*, охоронний № 561-Кв).

Комплекс споруд садиби міської за адресою: вул. Велика Житомирська, 6 (Наказ Міністерства Культури і туризму України від 16.06.2011 № 453/0/16-11 (у редакції наказу Міністерства культури України від 16.06.2011 № 453/0/16-11), *пам'ятка архітектури та містобудування, історії*, охоронний № 307-Кв).

Садиба міська, 1852 р., 1910 р. за адресою: Петра Сагайдачного вул., 16/5 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 13.07.2009 № 521/0/16-09, *пам'ятка архітектури та містобудування*, охоронний № 199-Кв).

Садиба аптекарів А. Бунге та І. Тецнера, ХІХ ст. за адресою: Притисько-Микільська вул., 7 (Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 26.04.1999 № 620, *пам'ятка архітектури*, охоронний № 870).

Садиба міська купця Й.М. Дмитрієва, 1830–1910-і рр. – Хорива вул., 2 (Наказ Міністерства культури, молоді та спорту України від 18.02.2020 № 852, пам'ятка архітектури, охоронний № 955-Кв).

Варто зауважити, що на території Заповідника також є щойно виявлений ОКС за типом **визначне місце**, що доніс до нашого часу свою історичну цінність, оскільки пов'язаний із життям письменника, драматурга М.О. Булгакова, який народився і жив у Києві, на Подолі.

Будинок, в якому у 1891 р. народився Булгаков М.О. (Пам'ятне місце, де народився відомий письменник М.О. Булгаков), 1880 р. за адресою: Воздвиженська вул., 10-в (Наказ Головного управління культури, мистецтв та охорони культурної спадщини від 17.02.2005 № 43).

Характеризуючи ОКС ДІАЗ «Стародавній Київ», варто зауважити, що за видовими ознаками вони є досить різноманітними (археологічні, історичні, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти архітектури, об'єкти містобудування, об'єкти садово-паркового мистецтва, ландшафтні, об'єкти науки і техніки), що підтверджує історико-археологічну цінність його території, а також підкреслює його унікальний історико-архітектурний вигляд, що сформувався протягом століть під впливом важливих історичних, культурних, політичних подій, а також економічних чинників.

Археологічні ОКС. Згідно із загальноприйнятими визначеннями, археологічні ОКС – це рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їхні залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під землею поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації. Територія ДІАЗ «Стародавній Київ» включає потужні археологічні шари глибиною залягання до 10–12 м із комплексними пам'ятками археології як національного значення, так і місцевого значення із складовими – залишками фундаментів церков і палаців, поселеннями, могильниками. До комплексних пам'яток археології національного значення віднесено:

Місто Володимира – дитинець стародавнього Києва з фундаментами Десятинної церкви, V–IX, IX–XIII ст. – між вулицями Володимирською,

Великою Житомирською та схилами Старокиївської гори (Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928, *пам'ятка археології*, охоронний № 260010-Н).

Культурний шар «Міста Ярослава», IX–XIII – в межах вул. Костельної, майдану Незалежності, вулиць Б. Грінченка, Прорізної, Ярославого Валу та Львівської площі (Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928, *пам'ятка археології*, охоронний № 260028-Н).

До комплексних пам'яток місцевого значення віднесено:

Культурний шар Подолу, IX–XVIII ст. – частина Подільського району в межах: Поштової площі, вул. Набережно-Хрещатицької, Ватманського (суч. Введенська), Фрунзе (суч. Кирилівська), урочища Гончари та Кожум'яки (Рішення Київської міськради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (уточнення назви, датування, адреси, що знаходяться під охороною держави згідно з рішенням від 27.01.70 № 159, *пам'ятка археології*)).

Поселення багатощарове та городище, III тис. до н. е. – II ст. до н. е.; V–XIII ст. н. е. – урочище Замкова гора (Андріївський узвіз) (Наказ Міністерства культури України від 21.10.2011 № 912/0/16-11, *пам'ятка археології*, охоронний № 647-К).

Культурний шар ремісничих слобід Гончари та Кожум'яки, IX–XVII ст. – урочище між горами Замковою-Дитинкою (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112, *пам'ятка археології*)).

Культурний шар Копиріва кінця, XI–XIII ст. – Львівська пл., вул. Обсерваторна, територія КДХІ, Кудрявські схили (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 27.01.1970 № 159; Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (уточнення в назви, датування та адреси, що знаходяться під охороною держави згідно з рішенням від 27.01.1970 № 159, *пам'ятка археології*)).

Поселення та могильник, V–XIII ст., IX–XIII ст. – між вулицями Велика Житомирська, Дегтярна, Гончарна, Воздвиженська (Гора Дитинка – адреса за рішенням) (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112, *пам'ятка археології*)).

Історичні ОКС – будинки, споруди, їхні комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих

(загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів. У межах заповідника історичні ОКС здебільше представлені будинками та спорудами кін. ХІХ–поч. ХХ ст., пов'язаними з життям та діяльністю відомих українських діячів культури, мистецтва, науки, що мають вищу історичну цінність, аніж архітектурну, зокрема:

Будинок, в якому жив археолог В.В. Хвойка, кін. ХІХ–поч. ХХ ст. за адресою: вул. Ігорівська, 9/1 (Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, *пам'ятка історії*, охоронний № 260022-Н).

Будинок, де в 1824–1830 рр. жив видатний український композитор і оперний співак С.С. Гулак-Артемівський, 1778 р.; 1811, 1816 рр. за адресою: Набережно-Хрещатицька, 27 (адреса за рішенням – вул. Набережно-Хрещатицька, 31) (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 04.08.1980 № 1102, *пам'ятка історії*, охоронний № 26).

Будинок, в якому жив Купрін О.І. (відтворений) (пропонована назва – *Будинок готелю «Дніпровський порт»*), 1894–1896 рр. за адресою: вул. Петра Сагайдачного, 4 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 13.07.2009 № 521/0/16-09, *пам'ятка історії*, охоронний № 546-Кв).

Меморіальний будинок, де жив художник Світлицький П.Г., 1898 р. за адресою: Дегтярна вул., 30 (адреса за рішенням – Дегтярна, 30) (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 22.02.1971 № 301, *пам'ятка історії*).

ОКС монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі) твори образотворчого мистецтва представлені на території Заповідника, зокрема пам'яткою національного значення сер. ХІХ ст.: **Пам'ятник князю Володимирі**, 1853 р. – Володимирська гірка (Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, *монументальне мистецтво*, охоронний № 260009-Н). Так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями), переважно другої половини–кінця ХХ ст.:

Пам'ятник Сковороді Г.С., 1976 р. – Контрактова пл. (Наказ Міністерства культури і туризму України від 03.02.2010 № 58/0/16-10 (у редакції наказу Міністерства культури України від 16.06.2011 № 453/0/16-11), *пам'ятка монументального мистецтва*, охоронний № 578-Кв).

Пам'ятник Шевченку Т.Г., 1968 р. за адресою: Вознесенський узвіз, 20 (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112, *монументальне мистецтво*).

Об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей. У межах Заповідника наявна комплексна пам'ятка архітектури та містобудування, науки і техніки кін XIX–поч. XX ст. – **Комплекс Центральної електричної станції (ЦЕС-1)**, що включає ряд складових, пам'яток архітектури та містобудування, історії, науки і техніки:

Головний корпус, 1898–1900 рр. за адресою: Андріївська вул., 19 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 27.08.2007 № 983/0/16-07, *архітектури та містобудування, науки і техніки*, охоронний № 439/1-Кв).

Мостовий кран для монтажу технологічного обладнання, 1890 р, 1927 р, 1971 рр. (реконструкція) за адресою: вул. Андріївська, 19 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 27.08.2007 № 983/0/16-07 *пам'ятка науки і техніки*, № 439/1-1-Кв).

Турбогенератор фірми «Браун, Боварі і К», 1910 р. за адресою: вул. Андріївська, 19 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 27.08.2007 № 983/0/16-07, *науки і техніки, історії, охоронний № 439/1-2-Кв*).

Розподільча підстанція, 1909–1914 рр.; 1933–1936 рр.; 1947–1949 рр. (реконструкція) за адресою: Андріївська вул., 19 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 27.08.2007 № 983/0/16-07, *архітектури та містобудування, науки і техніки*, охоронний № 439/2-Кв).

Привратницька, 1898–1900 рр.; 1933–1936 рр.; 1947–1950 рр. (реконструкція) за адресою: Андріївська вул., 19 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 27.08.2007 № 983/0/16-07, *архітектури та містобудування, науки і техніки № 439/3-Кв*).

Берегова водогінна насосна станція (Будка над артезіанською свердловиною № 23 інф.) 1909–1910 рр., 1924 р. (реконструкція) за адресою:

Андріївська вул., 19 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 27.08.2007 № 983/0/16-07, *архітектури та містобудування, науки і техніки*, охоронний № 439/4-Кв).

Ландшафтні ОКС – природні території, які мають історичну цінність. На сьогодні у межах Заповідника має визначну універсальну цінність як добре збережений, незважаючи на урбанізацію – *Історичний ландшафт Київських гір і долини річки Дніпра*, III–II тис. до н. е.–XI–XIX ст. Залізничне шосе, М. Грушевського, Фрунзе, О. Теліги, Печерський, Дніпровський, Шевченківський, Подільський р-ни (Наказ Міністерства культури і туризму України від 03.02.2010 № 58/0/16-10, пам'ятка ландшафту, історії (в редакції наказу Міністерства культури України від 16.06.2011 № 453/0/16-11, охоронний № 560-Кв).

ОКС містобудування – історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, в тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей. Отже, пам'ятками містобудування є ансамблі, комплекси, садиби та інші територіально-просторові утворення, сучасне існування яких засвідчується автентичною матеріальною субстанцією історично сформованого просторового каркасу забудови чи його фрагмента. Однією з таких пам'яток, що представляє досить велике територіально-просторове утворення, що охопила орієнтовну площу близько 20 га, є пам'ятка містобудування національного значення – *Замкова гора – Андріївський узвіз*, IX–XIII ст., VII–XX ст. – Андріївський узвіз (Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2012 № 929, *пам'ятка містобудування*, № 260060-Н) у межах ДІАЗ «Стародавній Київ». Об'єднана спільністю виникнення й розвитку в умовах складного природного ландшафту, забудова узвозу відзначається динамікою розкриття вуличного простору, ансамблевістю та унікальністю архітектурно-ландшафтного середовища. А також найдавніша центральна площа Подолу, орієнтовна площа якої складає 10,9 га з охопленням території будинків, що виходять фасадом на Контрактову площу, *пам'ятка містобудування, архітектури – Комплекс споруд Контрактової площі*, X ст.–кін. XX ст. за адресою: Контрактова площа (Наказ Міністерства культури України від 21.12.2012 № 1566, *пам'ятка містобудування, архітектури*, охоронний № 917-Кв).

Інші **ОКС містобудування** представлені комплексами культових споруд або житловими садибами на території Заповідника.

ОКС архітектури – окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів. Цей вид ОКС найбільше представлений на території Заповідника різними історичними типами адміністративних та житлових будинків, культовими будівлями, що поєднують в собі різні стилі: бароко, класицизм, модерн.

Жилий будинок (споруджений на замовлення київського ювеліра Ребенка Й.Х.), кін. ХІХ–поч. ХХ ст. за адресою: Андріївський узвіз, 20-Б (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 05.06.1995 № 169, *пам'ятка архітектури, охоронний № 269*).

Жилий будинок, кін ХVІІІ ст., 1860 р. за адресою: Контрактова пл., 7 (Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 26.04.1999 № 620, *пам'ятка архітектури, охоронний № 286*).

Будинок кушнірського цеху, 1799, 1858 рр. за адресою: Контрактова пл. 8 (Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 26.04.1999 № 620, *пам'ятка архітектури, охоронний № 287*).

Прибутковий будинок, 1911 р. за адресою: Контрактова пл., 10 (Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 26.04.1999 № 620, *пам'ятка архітектури, охоронний № 288*).

Будинок з крамницями (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії Т. Булишкіна), 1883 р., 2000-і рр. – надбудова за адресою: вул. Верхній Вал, 18 (Наказ Міністерства культури України від 15.10.2014 № 869, *пам'ятка архітектури, охоронний № 930-Кв*).

Будинок житло-торгівельний купців Новікових, 1893–1894 рр., надбудова мансарди (2005–2006 рр., не закінчено) за адресою: Верхній Вал вул., 28/12 (Наказ Міністерства культури України від 16.12.2016 № 1198, *пам'ятка архітектури, охоронний № 988-Кв*).

Київський елеватор, 1949–1954 рр. за адресою: вул. Набережно-Хрещатицька, 10 (вул. Набережно-Хрещатицька, 10-А – нумерація будинку за рішенням) (Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 21.01.1986 № 49, *пам'ятка архітектури, охоронний № 82*).

Дзвіниця церкви Миколи Доброго, 1716 р., 1781 р. за адресою: Покровська вул., 6 (вул. Зелінського, 6 – за постановою) (Постанова Ради Міністрів УРСР від 24.08.1963 № 970, пам'ятка архітектури, охоронний № 22).

Будинок торгівельний (колишній будинок з крамницями «Воєнторг», будинок Подільського універмагу), 1820-і рр., 1936–1937 рр., 1970-і рр. Петра Сагайдачного вул., 24/2 (Наказ Міністерства культури України від 18.04.2017 № 324, пам'ятка архітектури, охоронний № 1019-Кв).

Будинок контори торгового дому «Апштейн Т.М. И сини», 1912–1913 рр. за адресою: Спаська вул., 12 (Наказ Міністерства культури України від 15.10.2014 № 869, пам'ятка архітектури, охоронний № 291-Кв).

Об'єкти, що є одночасно ОКС архітектури та історії, архітектури та містобудування, а також архітектури, містобудування, історії. Крім означених комплексів представлені окремими спорудами.

Архітектури та історії:

Будинок Андрія Меленського 1818 р.; (1862 р.; 1882 р. – дата спорудження; 1818–1833 рр. – дата події) за адресою: Костянтинівська вул., 11/13 (Наказ Міністерства культури України від 28.01.2014 № 42, пам'ятка архітектури та історії, охоронний № 928-Кв).

Будинок, в якому з 1956 р. перебуває Дитяча музична школа № 1 імені Я. Степового, 1817 р., 1867 р. – реконстр. з прибудовами; 1940–1941 рр. – реконстр. з надбудовою 3-го поверху за адресою: вул. Сагайдачного Петра, 39 (Наказ Міністерства культури України від 29.12.2016 № 1273, пам'ятка архітектури, історії, охоронний № 1002-Кв).

Архітектури та містобудування:

Гостинний двір (за проєктними матеріалами ар. Л. Руска, 1809 р.), 1983–1990 рр. за адресою: Контрактова площа, 4 (Постанова Кабінету Міністрів України від 19.05.2021 № 506, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 260097/1).

Будинок житловий ювеліра З. Брезгунова, 1815 р., 1860 р. за адресою: Андріївський узвіз, 5/31 (Наказ Міністерства культури України від 21.10.2011 № 912/0/16-11, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 648-Кв).

Будинок житловий (споруджений на замовлення київського міського голови Сольського С.М.), 1875 р. за адресою: вул. Борисоглібська, 6 (Наказ

Міністерства культури і туризму України від 15.09.2010 № 706/0/16-10, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 609-Кв).

Будинок житловий (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії І. Міллера), 1903 р. за адресою: вул. Боричів Тік, 35 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 15.09.2010 № 706/0/16-10, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 275-Кв).

Будинок житловий (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії К. Роцина), 1855 р. за адресою: вул. Боричів Тік, 41 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 15.09.2010 № 706/0/16-10, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 276-Кв).

Будинок житловий, (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії І. Шишкіна), 1874–1875 рр. за адресою: вул. Волоська, 5/14 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 15.09.2010 № 706/0/16-10, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 623-Кв).

Будинок прибутковий (споруджений на території садибної ділянки, яка з 1888 – 1890 рр. належала архітектору Г. Шлейферу), 1890-і рр. за адресою: вул. Петра Сагайдачного, 8 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 13.07.2009 № 521/0/16-09, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 547-Кв).

Будинок прибутковий, 1892 р. за адресою: вул. Сагайдачного Петра, 12 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 13.07.2009 № 521/0/16-09, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 549-Кв).

Готель Ф.Ф. Швогер-Литецького, 1843 р. за адресою: вул. Ігорівська, 12 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 15.09.2010 № 706/0/16-10, пам'ятка архітектури та містобудування, охоронний № 626-Кв).

Архітектури, містобудування, історії:

Будинок житловий, в якому проживав Ладос Кецовелі – діяч революційного руху (споруджений на місці дерев'яного будинку 1813 р. на замовлення дружини полковника у відставці С. Замочнікової), поч. ХІХ ст., 1894–1896 рр. за адресою: вул. Боричів Тік, 25/6 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 15.09.2010 № 706/0/16-10, пам'ятка архітектури та містобудування, історії, охоронний № 608-Кв).

Будинок прибутковий з готелем «Олександрівські номери» (споруджений на замовлення штабс-ротмістра А. Міклашевського), 1876 р., 1950-ті рр. (надбудова) за адресою: вул. Сагайдачного Петра, 14 (Наказ Міністерства культури і туризму України від 13.07.2009 р. № 521/0/16-09, пам'ятка архітектури та містобудування, історії, охоронний № 199-Кв).

Альтанка, 1897–1898 рр. за адресою: Андріївський узвіз (Наказ Міністерства культури України від 21.10.2011 № 912/0/16-11, пам'ятка архітектури та містобудування, історії, охоронний № 271-Кв).

На основі викладеного матеріалу можна зробити висновок, що територія Заповідника об'єднала різні типи та види ОКС. Домінуючим типом ОКС є споруди – твори архітектури та монументальної скульптури. Комплексні ОКС представлені комплексами суспільно-громадської та житлової архітектури. За видами об'єкти культурної спадщини у межах ДІАЗ «Стародавній Київ» поділяються на археологічні, історичні, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти архітектури, об'єкти містобудування, ландшафтні, а також об'єкти науки і техніки. Найбільший відсоток ОКС – об'єкти містобудування та архітектури. Пам'ятки містобудування представлені як комплексами культових, громадських споруд, так і територіально-просторовими утвореннями. У межах Заповідника наявні недосліджені та необліковані ОКС за типом комплекси, що зберегли історичну парцеляцію та автентичну забудову, проте на державному обліку перебувають їхні окремі складові. Такий тип ОКС потребує додаткового наукового вивчення, за результатами якого число комплексних пам'яток у межах ДІАЗ «Стародавній Київ» значно зросте. Архітектурні ОКС поєднали різні типи споруд, в архітектурному вирішенні домінують такі стилі як класицизм, історизм та модерн. ОКС за видом історія та монументальне мистецтво, пов'язані з іменами відомих науковців, архітекторів, істориків, політичних діячів. ОКС монументального мистецтва рідше представлені як окремі твори образотворчого мистецтва, ніж у поєднанні з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами. Археологічні ОКС здебільше представляють окремі об'єкти, об'єднані культурними шарами – археологічними комплексами. На більшість об'єктів археології не розроблено облікову документацію, тому залишаються невиявленими території цих пам'яток, їхні реальні межі відносно сучасної топографії міста. Територія ДІАЗ «Стародавній

Київ» не входить до промислових, науково-виробничих зон функціонального призначення, тому ОКС науки і техніки їй не характерні.

Незважаючи на достатньо високі показники розробленості облікової документації на ОКС архітектури, містобудування та історії у межах ДІАЗ «Стародавній Київ», багато пам'яток на сьогодні лишаються у «Переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини», тому потребують підготовки облікової документації, особливого значення мають ОКС архітектури та археології, до вивчення яких варто застосовувати комплексний підхід.

1.2. Аналіз історичної забудови Заповідника (значних й рядових історичних будівель) із визначенням етапів її формування

Територію Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ» складають два міських центри. В різні часи історії Києва вони займали домінуючі місця. Перший – Старокиївська гора чи Верхнє місто. Друге – Поділ чи Нижнє місто.

Проаналізувавши існуючу забудову на територіях, що входять до Заповідника, враховуючи переломні моменти в історії забудови Києва, можна зазначити, що у своєму містобудівному розвитку та формуванні вони пройшли різні етапи. Це, перш за все, пов'язано з топографічними особливостями та історичними подіями, що по-різному впливали на розвиток цих територій.

Старокиївська гора розташована в центральній частині м. Києва на правому березі р. Дніпро в межах Шевченківського та, частково, Подільського району м. Києва. Відомо, що в межах верхівки гори у другій половині I тис. н. е. виникло слов'янське укріплене поселення, яке згодом перетворилося на місто Київ. Найдавнішим осередком розвитку міста, крім згаданого вже укріплення – т. зв. «Града Кия», було т. зв. «Місто Володимира», що займало площу близько 10 га.

Територія «Міста Володимира» до X ст. Найдавнішими археологічними об'єктами на території «Міста Володимира» є залишки поселення трипільської культури 3 тис. до н. е., а також рештки поселення і могильника зарубинецької культури площею близько 1 га, що датуються II ст. до н. е. – I ст. н. е. (на території садиби Національного музею історії України (далі – НМІУ), вул. Володимирська, 2). Досліджені трипільські та зарубинецькі об'єкти пошкоджено пізнішою забудовою.

Безперервний розвиток житлової забудови на території майбутнього «Міста Володимира» розпочинається наприкінці V – у VI ст., коли у північно-західній частині Старокиївської гори (нині – територія садиби НМІУ, вул. Володимирська, 2) розбудовується укріплене городище, яке ототожнюється, за літописними та археологічними джерелами, з «градом Кия» – столицею полянського союзу племен (за писемними джерелами – «полянського княжіння»). Імовірно, початковою резиденцією Кия була Замкова гора, але згодом через обмежену територію та відокремлене положення Замкової гори було зведене укріплення на Старокиївській горі, що дозволило контролювати підхід флотилій Дніпром.

«Град Кия» наприкінці V–VIII ст. займав домінуюче місце серед інших поселень Київської височини і за своїм характером поступово набув рис дитинця – укріпленого центру – майбутнього ядра міста Києва. Він займав невелику (близько 2 га) ділянку Старокиївської гори, що починалася від сучасного місця розташування Андріївської церкви, перетинала садибу НМІУ і закінчувалася над урочищами Гончари та Кожум'яки. Природніми укріплення слугували круті схили гори, підхід з півдня захищався земляними укріпленнями – валом і ровом, виявленими під час розкопок (у 1980-х рр. здійснено часткову реконструкцію валу та рову). Ров проходив від північного урвища Старокиївської гори спочатку на південь, потім – на південний захід, вздовж північної стіни Десятинної церкви, потім – через північно-східну частину садиби НМІУ – до саду садиби № 6 Десятинним провулком і, перетинаючи його, завершувався біля урвища Старокиївської гори над урочищем Кожум'яки.

У VI–VIII ст. на території городища існували житлові та господарські споруди. Розкопками виявлено житла, печі, господарські ями тощо. Найдавніше житло на території городища було досліджене у 1971 р. (розкопки П.П. Толочка, В.К. Гончарова) у західній частині «града Кия», під фундаментом найдавнішого кам'яного князівського палацу Києва. У житлі виявлена піч, наповнена ліпними керамічними посудинами корчакського типу, датування яких сягає кінця V – початку VI ст. Західніше цього житла розташовувалося ще одне, прямокутне у плані (досліджене у 1939 р., розкопки М.К. Каргера). У його північно-західному куті теж збереглася піч із проваленим склепінчастим верхом. Житла VII–VIII ст. виявлені і на північно-західних схилах Старокиївської гори. Одне з жител VIII ст. було виявлене під фундаментами Десятинної церкви у 2008 р.

Язичницькі капища. У центрі «града Кия» було облаштоване язичницьке капище (святилище), розкопане В.В. Хвойкою у 1908 р. і повторно досліджене М.К. Каргером у 1937 р. Святилище пов'язується з культом слов'янських богів Світовіда або Перуна і датується VI–VII ст. Навколо капища знаходилися житла V–VIII ст. У 1980-х рр. пам'ятку було законсервовано та реконструктивно позначено на місцевості.

Літописні статті «Повісті врем'яних літ» під 945 та 980 рр. та археологічні джерела свідчать, що у X ст., в часи правління князя Ігоря, головне київське святилище було винесене за межі укріплень «града Кия». З новим капищем ототожнюють залишки культової споруди X ст., знайденої 1975 р. під будинком на вул. Володимирській, 3. Археологічні дані свідчать, що капище було зруйноване навмисне – очевидно, це відбулося у 988 р. після впровадження князем Володимиром християнства як державної релігії. Наразі пам'ятку законсервовано.

Некрополь. В язичницький період частину території майбутнього «Міста Володимира» займав великий курганний некрополь, що розташовувався південніше найдавніших міських укріплень на Старокиївській горі. Загалом тут зафіксовано близько 120 поховань, серед яких виділяються багаті поховання в зрубних гробницях. Останні були виявлені під фундаментами Десятинної церкви (зокрема, т. зв. «будинок варяга», останні дослідження якого свідчать на користь поховального призначення споруди) та поблизу неї, в межах садиб на вул. Десятинній, 13 (колишня садиба Я.В. Кривцова), на вул. Великій Житомирській, 4 та на вул. Десятинній, 2. Вочевидь, некрополь припинив своє функціонування не пізніше першої половини X ст. у зв'язку з розширенням міської забудови.

«Місто Володимира» у X – XI ст. Ще до во княжіння Володимира на території некрополя, очевидно, вільній від курганів, з'являються житлові комплекси. Житла X ст., що з них деякі перекривали більш ранні поховання, виявлені у південній та східній частинах майбутнього «Міста Володимира». За часів Володимира під міську забудову потрапила вже значна частина некрополя, яку було охоплено новою лінією оборони, що складалася із земляних фортифікаційних споруд – валу та рову.

Захисні споруди «Міста Володимира» та Софійська брама. Захисні споруди Києва часів князя Володимира вдалося частково дослідити археологічними розкопками.

Простежені фрагменти укріплень «Міста Володимира» свідчать, що від урочища Гончари земляний вал проходив північно-західним краєм гори до яру, що відокремлював Михайлівське відділення на південному сході, потім повертав на південь в напрямку вул. Великої Житомирської, далі проходив уздовж її правого боку до перетину з вул. Володимирською, де знаходилися головні ворота в місто – Софійські. Окрім них місто мало ще двоє воріт: південні з боку Михайлівського монастиря та північно-східні над Андріївським узвозом. Деякі дослідники вказують також на вірогідність існування в системі давньоруських укріплень підземних ходів-потерн.

Залишки укріплень «Міста Володимира» добре простежувалися ще у XVII ст., зокрема, вал та брами були зафіксовані 1695 р. полковником І.Ушаковим у «Кресленні града Києва». У валах відмічено три брами: Софійську (Батиєву), що з'єднувала «Місто Володимира» з «Містом Ярослава», Київську, що вела на Поділ, та Михайлівську, що вела до т. зв. Михайлівського відділення.

Головний в'їзд до Києва за часів Володимира пролягав через Софійську (Батиєву) браму, що розташовувалася поблизу перетину сучасних Володимирської та Великої Житомирської вулиць (садиба на вул. Володимирській, 11). Її руїни було добре видно ще у середині XIX ст. У 1913 р. залишки брами, що займають ділянку розмірами понад 10 x 10 м, було повністю відкрито розкопками В.А. Стефановича за дорученням Київського товариства старожитностей і мистецтв. Наразі пам'ятку законсервовано та реконструктивно позначено на місцевості.

Впродовж X–XI ст. відбувалася активна розбудова «Міста Володимира». У цей період були зведені його ключові споруди – Десятинна церква та князівські палаци.

Десятинна церква. Десятинна церква (церква Святої Богородиці Десятинної) – перша кам'яна церква у Київській Русі була зведена у 989–996 рр. і стала композиційним центром єдиного архітектурного ансамблю «Міста Володимира». Поява першого соборного храму стала символом становлення давньоруської держави.

Зведення Десятинної церкви візантійськими майстрами («мастерами от грек»), запрошеними до Києва Володимиром Великим, та свято, влаштоване князем для городян з нагоди завершення будівництва й освячення храму, описані у «Повісті врем'яних літ» під 989 та 996 рр.

У грудні 1240 р. під час захоплення Києва військами хана Батия Десятинна церква була зруйнована. Неподалік від неї було влаштовано дві великі братські могили захисників Києва, що загинули під час штурму міста монголо-татарами.

Князівські палаци. З давніх часів у межах «міста Володимира» розташовувалися резиденції київських князів. Археологічними дослідженнями тут відкрито залишки чотирьох палацових споруд.

У літописі «Повість врем'яних літ» під 945 р. (прибуття послів древлян до княгині Ольги) вказується на існування двох князівських дворів: один на території городища («в городе», в межах найдавніших укріплень), а другий («за святою Богородицею; надъ горою», де був кам'яний палац – «терем камень») – за його межами.

Інші споруди «Міста Володимира». Неподалік від майданчика будівництва Десятинної церкви (в районі садиби НМІУ на вул. Володимирській, 2) розташовувалося кілька виробничих комплексів, що були безпосередньо пов'язані з будівництвом Десятинної церкви та палацових споруд «Міста Володимира».

Окрім Десятинної церкви та палацових споруд і пов'язаних з ними виробничих комплексів на території «міста Володимира» розташовувалися боярські садиби, а на північний схід від Десятинної церкви перед князівським палацом («Теремом вне града») було розбито міську площу, згадану в літописі «Повість врем'яних літ» під назвою «Бабин торжок». За літописними свідченнями, площа була прикрашена античними статуями та бронзовою квадригою, вивезені князем Володимиром із Херсона-Корсуня у 988 р.

«Місто Володимира» та схили Старокиївської гори впродовж X–XI ст. швидко забудовувалися. Водночас неподалік розкішної Десятинної церкви і князівських палаців селилися не лише представники знаті, а й ремісники та челядь. Житло ремісника X ст., який виготовляв різьблені вироби з кістки, було відкрите в саду садиби на Десятинному провулку № 10, поруч із ним розташовувалися ще три небагаті будинки. Житла заможніших киян вирізнялися розмірами і декором. Так, під час дослідження житла X ст. в районі сучасної садиби на вул. Володимирській, 10 були виявлені фрагменти фрескового розпису.

Житлова забудова X–XI ст. досліджувалася також у північно-східній частині дитинця (на території сучасної садиби НМІУ), у східній частині (на вул. Десятинній, 2). Досить щільно забудованими в X–XI ст. були і схили

Старокиївської гори, де будівлі зводилися на спланованих терасах. Розкопками 1965–1969 рр. тут було відкрито понад 20 споруд житлового та господарського призначення, що належали робочому люду; стіни будинків, за спостереженнями дослідників, тинькувалися та вибілювалися. В одному з комплексів було досліджено найбільш ранню з відомих на території Русі гончарну піч (X–XI ст.). Цікавими знахідками із цього району міста є шиферні прясла з дарчим написом та графіті із зображенням людини, хрест-енколпійон та ін.

«Місто Володимира» в XI – XIII століттях. У XI ст. за княжіння Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.) на південь і захід від «Міста Володимира» розбудовується новий район міста, що отримав в історіографії назву «Місто Ярослава». На захід, за стінами «Міста Ярослава» знаходився торгівельно-ремісничий район – так званий Копирів кінець. Навколо розміщувалися слободи і селища: Предславино, Берестово, урочища Угорське, Дорогожичі і монастирі: Печерський, Кирилівський, Кловський, князівські двори (Красний двір та ін.). Однак політичний, економічний та адміністративний центр Києва впродовж X – першої половини XIII ст., очевидно, знаходився в межах «Міста Володимира».

У 1183 р. у північно-східному куті «міста Володимира», в районі сучасної вул. Десятинної, 2 була зведена церква Св. Василя, що відігравала роль палацової церкви при княжому дворі. Її залишки були досліджені у 1971 р.

Крім того, в самому центрі «Міста Володимира», у подвір'ї сучасної садиби на вул. Володимирській, 3 (садиба Трубецького) у другій половині XII ст. була зведена рідкісна для давньоруської архітектури споруда – ротонда. Вона виведена з двох видів цегли – товстої малоформатної плінфи і брущатої цегли, т. зв. литовки; у діаметрі мала понад 20 м, а по центру – опірний стовп із квадратною базою (довжина сторони бл. 3,2 м). Висота ротонди складала не менше 10 м.

Крім князівської резиденції, на території дитинця у цей період розміщувалися церковні та монастирські двори, родові князівські та боярські садиби, житла городян, майстерні ремісників (зокрема, поблизу Десятинної церкви розкопками 1907–1908 та 1936 рр. були відкриті дві ювелірні майстерні XII–XIII ст., майстерня емальєра та ін.). Планування території було садибним; садиби бояр та городян оточувалися дерев'яними парканами або й частоколами; подекуди дослідники реконструюють траси давніх вулиць.

За даними літопису, у 1086 р. князь Всеволод Ярославич звів у Києві Андріївський (Янчин) монастир, який деякі дослідники локалізували на території «Міста Володимира», у його південно-східній частині.

У 1129 р. князь Мстислав Володимирович заклав кам'яну церкву Св. Феодора, навколо якої склався ще один монастир – Феодорівський. Він згадується під 1147 р., причому з тексту літопису випливає, що знаходився монастир на схід від Софійської брами. З Феодорівським монастирем ототожнюють фундаменти споруди розмірами близько 30 x 25 м, досліджені ще 1838 р. на вул. Володимирській, 7–9. Очевидно, житлові та господарські будівлі (у т. ч. горни для виплавлення кольорових металів), розкопані у цій же садибі в середині ХХ ст., належали до комплексу цього ж монастиря. Фундаменти церкви Св. Феодора наразі законсервовано та реконструктивно позначено на місцевості.

Нарешті, ще одна церква – Хрестовоздвиженська була зведена князем Мстиславом Романовичем близько 1215 р. Її локалізують на місці сучасної Андріївської церкви.

Дитинець стародавнього Києва дуже постраждав під час штурму військом хана Батия восени 1240 р. Були зруйновані Десятинна церква і Софійська брама, через яку нападники увірвалися в центр стародавнього міста, пошкоджено більшість монументальних споруд. Археологічні дані: зруйновані будівлі, згарища, знахідки десятків кістяків людей, які були вбиті або загинули у вогні (знайдені, зокрема, під час розкопок на території князівського палацу на вул. Десятинній, 2), а також таємного підкопу під Десятинною церквою, через який намагалися вийти її останні захисники, та чотирьох братських могил того часу (дві – в районі Десятинної церкви та по одній – у садибах № 1 на вул. Володимирській та № 13 на вул. Десятинній) свідчать про розгром міста і загибель великої кількості людей.

Територія «Міста Володимира» у XIV – XVII ст. В ординську та литовську добу населення Старокиївської гори значно зменшилося, що було пов'язано як із погромом 1240 р., так і з побудовою замку на Замковій горі над Подолом, а згодом – із переміщенням адміністративного центру міста на Поділ. Хоча певні будівлі, зокрема храми, були відремонтовані і продовжували функціонувати (частково відновлені Десятинна церква, Феодорівська та Василівська церкви, палац-ротонда та ін.).

Процес занепаду цього району міста прискорився після 1482 р., коли Київ було розгромлено та пограбовано військами хана Менглі-Гірея. Польський автор М. Меховський у 1517 р. писав, що церкви Верхнього міста «стоять і досі в полі серед терена й чагарника в запустінні як притулок для звірів». Із часом залишки храмів були розібрані городянами на цеглу. У зв'язку із цим із кінця XVI ст. у джерелах згадується церква св. Катерини, що її деякі дослідники ототожнюють із київською ротондою.

У XVI – першій половині XVII ст. Старокиївська гора, яка в тогочасних документах фігурує як Старе городище, була розділена на окремі юридики між митрополичою кафедрою і: Софійським собором, Печерським і Михайлівським монастирями, Трьохсвятительською і Воздвиженською церквами. В межах Старого городища проживали митрополичі та архимандричі люди, які виконували різноманітні повинності. Загальна кількість дворів не перевищувала кількох десятків, а загальна кількість мешканців не перевищувала 800 осіб.

У другій половині XVII ст. на території «Верхнього Малого міста» (так у джерелах іменують «місто Володимира») було розміщено гарнізон російських військ, розпочато відновлення захисних споруд і забудови цієї частини Києва. Імовірно, саме у цей час в насипах валів (у т. ч. давньоруських) були облаштовані підземні ходи-потерни, залишки яких виявлені під час розкопок поблизу Десятинної церкви (фрагмент печерної галереї, прокладеної під насипом валу, розкопки В.В. Хвойки 1908 р.) та поблизу перетину Михайлівської площі і вул. Десятинної (залишки замуленої підземної споруди, прокладеної на глибині 8 м від сучасної денної поверхні, розкопки 1937 р.).

У «Місті Володимира» зосереджувалися адміністративні комплекси. Уявлення про них дає згадуване «Креслення града Києва» 1695 р., складене І. Ушаковим. Згідно з цим планом, у Верхньому Малому місті були розташовані Приказна палата, Воєводський двір, Государев двір та кілька інших дворів, де мешкали офіцери, думні бояри, дяки та ін.

Приказна палата (розташовувалася в районі садиби П.О. Трубецького на вул. Володимирській, 1) являла собою воєводське управління, де проводилися засідання і вирішувалися усі справи царської адміністрації. «Креслення» І. Ушакова 1695 р. засвідчує існування наприкінці XVII ст. в межах «міста Володимира» чотирьох церков:

- Різдва Пресвятої Богородиці Десятинної (частково відновлена митрополитом Петром Могилою Десятинна церква);

- Трьохсвятительської: святителів Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоуста – колишньої церкви Св. Василя, заснованої у 1183 р. Її захопили уніати, але у 1638 р. Петро Могила повернув храм православної церкві і оновив його на кошти, отримані від царя Олексія Михайловича. У 1658–1660 р. церква згоріла, і на кінець XVII ст. знаходилась у запустінні; у XVIII ст. була відновлена.

- Воздвиженська (Хрестовоздвиженська) церква. Впродовж XVII – початку XVIII ст. на цьому місці стояли, змінюючи одна одну, три церкви – Здвиженська, Андріївська (Андрія Первозваного), перенесена сюди з Богоявленського монастиря на Подолі і освячена в ім'я апостола Андрія 1690 р., після того, як під час обстрілу була зруйнована її попередниця, та Симеонівська. У середині століття на місці Воздвиженської церкви у пам'ять відвідин Києва імператрицею Єлизаветою була зведена Андріївська церква – одна з найвидатніших архітектурних пам'яток Києва. Проект розробив італійський архітектор Ф.Б. Растреллі. Будівельні роботи виконувалися під керівництвом московського архітектора І. Мічуріна. Оздобленням інтер'єрів керував сам Ф.Б. Растреллі, до роботи були залучені українські та російські різьбярі і художники; у XX ст. цю унікальну пам'ятку було музеєфіковано – з 1968 р. музей «Андріївська церква» є філіалом Національного заповідника «Софія Київська».

- Церква Св. Катерини на «Государевому дворі» (зафіксована у вигляді руїни і ототожнювана сучасними дослідниками з київською ротондою). До Розписного списку 1695 р. її занесено як «церковное место, что была каменная церковь великомученицы Екатерины, развалилась». В аналогічному списку 1700 р. ця церква вже відсутня.

Решта території «міста Володимира» була зайнята житловою садибною забудовою без регулярного планування. На території садиб, крім житлових споруд, зазвичай, розміщувалася низка господарчих будівель (сараї, клуні, бані тощо). Археологічними розкопками виявлено численні об'єкти XVII–XVIII ст., зокрема, господарського призначення (наприклад, на вул. Великій Житомирській, 2).

Територія Старокиївської гори у XVIII – XX ст. З початку XVIII ст. на Печерську почав формуватися новий адміністративний центр та комплекс нової

Київської фортеці. Поступово на Печерськ були переміщені основні державні й губернські заклади, а слідом за ними переселялися заможні власники садиб на Старокиївській горі. Населення ж «Міста Володимира» складало переважно осілі тут відставні офіцери, солдати, дрібні чиновники.

Занепад історичного центру міста тривав до початку XIX ст. У 1833 р. П. Лебединцев писав: «Старий Київ являв собою тоді не місто, а село з кривими й тісними вулицями, без бруківки і хідників й будь-якого освітлення, з тинами замість парканів, із садибами, в яких були маленькі будиночки, вкриті дошками й дранню, й сарайчики, вкриті соломною, котрі належали частково паламарям, дяконам і священникам Софійського собору, почасти дрібним урядовцям й відставним солдатам».

У 1833 р. було розроблено новий план міста, у 1834 р. міською владою було затверджено положення «Об устройстве Киева», а у 1837 р. – проєкт забудови міста, розроблений архітектором В.І. Беретті. Місто було поділено на шість районів, передбачалося прокладення нових вулиць (зокрема, і сучасної Володимирської). Існуючий квартал у межах сучасних вулиць Десятинної, Великої Житомирської та Володимирської було частково переплановано. Розширення меж фортеці на Печерську у 1830–1840-х рр. і встановлення особливого режиму проживання в зоні її впливу сприяло поверненню міських органів управління до Верхнього міста. З цього часу Старокиївська частина міста швидкими темпами почала опоряджуватись і у подальшому розвивалася вже як центральний район.

Впродовж XIX – початку XX ст. на території «Міста Володимира» склалася досить щільна квартальна забудова. Споруди особнякового типу поєднувалися з масштабними прибутковими будинками початку XX ст. та громадськими будівлями. Серед будівель, що були зведені у XIX – на початку XX ст., зокрема, на вулицях Володимирській та Великій Житомирській, значну частину складають пам'ятки архітектури (зокрема, будинки за проєктами архітекторів В. Ніколаєва, О. Кривошеєва та ін.).

У 1870-х рр. на вул. Великій Житомирській, 2, у будинку, зведеному за проєктом О.В. Беретті у середині XIX ст., було відкрито Перше реальне училище, при якому побудовано домову церкву Св. Олександра Невського. Внаслідок планування території під це будівництво було майже знищено горизонти культурного шару, що відносилися до XVI– XVIII ст. Училище і храм було

закрито у 1919 р.; церкву у 1936 р. розібрано. Під час розкопок на її місці у 2002 р. (Старокиївська експедиція ІА НАНУ) під її фундаментами були виявлені багаті поховання Х ст.

У будинку на вул. Великій Житомирській, 6/11 (на розі В. Житомирської та Володимирської вулиць) з 1871 р. відкрито аптеку, яка є найстарішою безперервно діючою аптекою в Києві.

На вул. Володимирській, 10 розташовувалася будівля Земельного банку (1903 р., проєкт А.В. Кобелєва), де за радянських часів розмістився Центральний телеграф.

За радянських часів (у 1920-х рр.) більшість садиб та будівель було націоналізовано та перетворено на комунальні квартири. Значні зміни, що торкнулися історичної забудови, розпочалися в середині 1930-х рр. У 1936 р. було зруйновано дві церкви, зведені в ХІХ ст.: Десятинну та Св. Олександра Невського на Великій Житомирській. Замість Десятинної церкви на краю гори постала споруда Художньої школи (сучасна будівля Національного музею історії України).

У 1939 р. на розі вулиць Володимирської та Десятинної, на території колишньої садиби П.О. Трубецького (племінника декабриста Трубецького), за проєктом М.О. Шехоніна та О.Г. Недопаки було зведено споруду загальноосвітньої школи № 25 (сучасний № 1 на вул. Володимирській). Будівництво велося швидкісним темпами: 15 квітня було розпочато земляні роботи, а 29 серпня закінчений будинок з опорядженою територією був прийнятий комісією. Під час планування ділянки було просто зрізано і вивезено земляний масив (об'ємом майже 5000 куб. м), який був на місці будівлі вище планувальної відмітки та у котловані.

У середині ХХ ст. на території колишніх садиб № 7–9 на вулиці Володимирській споруджено невиразний в архітектурному відношенні житловий будинок. На протилежному боці вулиці на зламі ХХ–ХХІ ст. було зведено великий офісний центр.

З давньоруської доби і до початку ХІХ ст. на території «Міста Володимира» зберігалася садибна забудова та планування вулиць, побудоване на прив'язках до домінант та важливих релігійних, суспільних або адміністративних осередків. Так, напрямок сучасної вулиці Володимирської, трасованої згідно з планом Києва 1837 р., на території «міста Володимира» приблизно збігається з напрямком

давньої дороги від Боричевого (Андріївського) узвозу до Софійської (Батієвої) брами. Десятинна вулиця зорієнтована уздовж північно-східного фронту укріплень Київського дитинця. На плані полковника І. Ушакова 1695 р. зображений (дугоподібний) відрізок шляху з Подолу на Печерськ, який з'єднував Київську та Михайлівську брами «міста Володимира».

Як зазначено вище, Володимирська вулиця прокладалася згідно з генеральним планом розвитку Києва (1837 р.) як наскрізна магістраль, в яку вливалися всі дороги стародавнього міста. Вона об'єднувала старі квартали поблизу Андріївської церкви, Софійського собору та Золотих воріт.

З 1869 р. відрізок вулиці від Андріївської церкви до Софійської площі мав назву «Десятинна». У 1900 р. вулиця отримала нову назву – Володимирська. З 1922 р. на честь письменника – В.Г. Короленка. З 1944 р. вулиці повернуто первісну назву – Володимирська.

Сучасна забудова «Міста Володимира», що збереглася з кінця ХІХ ст. (декілька будівель зведено в 1939 та 1950-ті рр.), характеризується різноманітністю архітектурних стилів. Найбільш цінним елементом історичного середовища в містобудівному відношенні є історичний ландшафт та планувальна структура, яка збереглася з давньоруської доби.

До території Заповідника входить урочище Гончари та Кожум'яки. Воно відрізняється виразними пластичними природними формами. Долину охоплює підковоподібний вигин крутого схилу Старокиївського плато. Справа виступає Старокиївська гора з Національним історичним музеєм та видовим майданчиком, зліва – Копирів кінець з 9-поверховим будинком Поліклініки вчених та червоним корпусом Національної академії мистецтв та архітектури.

Переважна частина культурного шару належить до **ХVII-ХІХ ст.** Давньоруські культурні шари (**ХII-ХІІІ ст.**) виявлені лише у нижній частині вул. Воздвиженської, де Кожум'яцький та Гончарний яри об'єднуються у досить широку улоговину. На цій ділянці культурний шар сягає 1 м. На цій ділянці виявлено садибу заможних купців, які вели торгівлю з Візантією та країнами Сходу (коштовне скло, сельджуцькі монети, полив'яна кераміка тощо). Матеріали розкопок засвідчують, що тут життя не припинялося і після монгольської навали. Розташування й орієнтація давньоруських споруд співпадає з напрямком вулиці та орієнтацією будівель ХVIII ст.

Активне життя обох ремісничих слобод продовжувалися й у часи пізнього Середньовіччя. Про це свідчать матеріали розкопок 1973 р. на території колишнього Житнього ринку, де виявлені виразні сліди шкіряного виробництва XI–XII ст. Дослідження 1974 р. на вул. Гончарній виявили гончарні горни XVI–XVII ст., розкопки 1987–1993 рр. збільшили кількість такого типу знахідок. На цей час їх зафіксовано 11 (5 – на вул. Воздвиженській, 6 – на вул. Гончарній). Частина з них була гарної збереженості й була придатна для музеєфікації та демонстрації на місці. Горни були засипані ґрунтом разом із рештою частини розкопів.

Вперше назва Кожум'яки згадується на плані Києва І. Ушакова 1695 р., який показує досить щільну садибну забудову урочищ. Актові документи XVII ст. також фіксують «кожум'яцьку слободу», що розташовувалася між горою Дитинкою та Кудрявськими схилами і простиралася до злиття річок Киянки та Глибочиці. В яру між Дитинкою та Старокиївською знаходилася «гончарна слобода».

Архітектурно-містобудівний розвиток урочищ як локальне утворення в структурі Подолу, повторював етапи розпланування та забудови всієї території Нижнього міста.

У період пізнього Середньовіччя шлях до урочища з Подолу вів повз Кожум'яцьку браму між Замковою горою та Щекавицею. У XVIII ст. на «Кожем'яках», із західного боку від Замкової гори, була побудована дерев'яна Хрестовоздвиженська церква, у 1811–1841 рр. – кам'яна, що збереглася до наших днів. Розписував її український художник Г. Світлицький. На відміну від основного масиву Подолу, який дуже постраждав від пожежі 1811 р. і був повністю перепланований за проєктом архітектора В. Гесте, урочища Гончари та Кожум'яки від пожежі майже не постраждали. Тому його планувальна структура залишається незмінною принаймні з XVI–XVII ст., частково з давньоруського часу.

Основа планувальної структури урочищ, яка існувала до початку 1980-х рр., була закладена після подільської пожежі 1811 р. планом В. Гесте. Проте фактичний рельєф і вигляд місцевості мав деякі відміни від проєктованого. Реалізація «височайше конфірмованого» плану виявилася неможливою. Відвідавши Київ у січні 1815 р., В. Гесте змушений був доповісти, що «Подол строится совершенно по конфирмованному плану без затруднения, кроме

кожемяк, где из-за крутизны гор следует отступить от утвержденного плана». Для виправлення ситуації київський міський архітектор А.І. Меленський підготував новий «План предместий кожемяк с гончарами». Водночас схема розташування вулиць залишилася фактично такою, якою була до пожежі. Стрижнем планувальної композиції стала основна проїжджа траса – Воздвиженська вулиця.

На головних вулицях урочищ, починаючи з 1870-х рр., складалася досить щільна забудова з 2–3-поверховими чільними спорудами. Разом із цим, окремі садиби зберігались у патріархальному стані. У стильовому відношенні забудова урочищ Гончари та Кожум'яки відобразила типові риси архітектури доби історизму та модерну в їхньому спрощеному провінційному варіанті. Авторами проєктів нових споруд були відомі київські зодчі М. Гарденін, А. Геккер, М. Казанський, І. Ніколаєв та ін.

На початку 1980-х рр. у зв'язку з підготовкою до святкування 1500-річчя Києва та створенням парку-музею «Стародавній Київ», що планувалося в той час, мешканці з території урочища були виселені, а майже вся рядова забудова ХІХ – поч. ХХ ст. знесена.

На Гончарах та Кожум'яках знаходяться три об'єкти культурної спадщини: комплекс Хрестовоздвиженської церкви із дзвіницею, огорожею і брамою на вул. Хрестовоздвиженській, 1/15 (1811–1841, арх. А. Меленський); будинок, на вул. Воздвиженській, 10-В, в якому у 1891 р. народився письменник М.А. Булгаков (1880, арх. А. Геккер); будинок на вул. Дігтярній, 30 (друг. пол. ХІХ ст.), в якому у 1872-1948 рр. жив український художник Г.П. Світлицький.

Територія, на якій був споруджений Михайлівський монастир, не входила до складу міста Володимира. Монастир був побудований на Михайлівській горі Верхнього Києва. За доби Середньовіччя місцевість являла собою відокремлену від «міста Володимира» ізольовану гору, яку із середини ХІ ст. почали забудовувати вотчинними монастирями князів Ізяславичів. Син Ярослава Мудрого Ізяслав-Димитрій заснував тут Дмитріївський монастир з однойменною церквою на пошанування свого святого покровителя Димитрія Солунського (збудована близько 1062 р.). Заснування у цій місцевості нового Михайлівського монастиря архімандрит Києво-Печерської лаври Інокентій Гізель приписує митрополиту Михаїлу і датує 989 р. («Синопис», «Статечна книга»), але в літописах ця подія зафіксована під 1108 р., коли князь Святополк-Михаїл Ізяславич заклав на північ від Дмитріївського монастиря церкву Святого

архистратига Михаїла, згадану в літописному джерелі під 1113 р. у зв'язку з її освяченням Золотоверхою.

Комплекс монастиря був остаточно сформований на початок ХХ ст. За радянської влади у 1934–1937 рр. більшість споруд монастиря з Михайлівським Золотоверхим собором була знищена. Виконуючи рішення радянського уряду у січні 1934 р. про перенесення столиці з Харкова до Києва, у квітні 1934 р. було оголошено конкурс проєктів на побудову Урядового центру. Переможцем було визначено варіант організації центру на місці Михайлівського Золотоверхого монастиря і Василівської (Трьохсвятительської церкви) XII ст. З переробленого й остаточно затвердженого проєкту Урядового центру (арх. Й. Лангбард) здійснено тільки першу чергу – будинок ЦК КП (б) (1936–1938 рр.), тепер – МЗС України, на місці Василівської церкви (сучасна Михайлівська площа, 1). На території зруйнованого Михайлівського собору були влаштовані спортмайданчики. Михайлівський собор було відбудовано у період 1996–2001 рр. за проєктом, розробленим в ТАМ «Ю. Лосицький». Відроджений ансамбль Михайлівського Золотоверхого монастиря має велике містобудівне значення.

Андріївська церква є однією з найяскравіших архітектурних пам'яток Києва. Величава краса цього храму тісно пов'язані з містобудівним оточенням та київським ландшафтом. Цей яскравий шедевр Франческа Растреллі вінчає одну з найдавніших вулиць Києва – Андріївський узвіз, який проходить схилом Старокиївського плато між горами Андріївською (Уздихальницею) і Замковою, об'єднуючи дві найдавніші частини Києва: Верхнє місто та Поділ.

Узгір'я, історична місцевість Замкова гора в народі має декілька назв: Киселівка, Хоревиця, Флорівська (Фролівська). Вона прилягає до інших історичних місцевостей, таких як Андріївська гора, Глибочиця, Гончари та Кожум'яки, Поділ, Старий Київ, Чорна Грязь і Щекавиця. У давнину Замкова гора становила єдине топографічне утворення з Андріївською горою, згодом поступово відокремлювалася від неї під час будівництва оборонних ровів довкола Київського замку і прокладання шляху від Верхнього міста на Поділ (теперішній Андріївський узвіз). Маючи форму природного укріплення (круті схили, довколишні яри подібні до фортечних ровів), Замкова гора віддавна слугувала місцем зведення городищ і замків.

Всі назви Замкової гори, які збереглися до наших днів, не йдуть вглиб далі XIV–XV ст. Замок на ній був побудований лише в XIV–XV ст., коли

центр громадського життя в Києві перемістився на Поділ. Отже, ця назва з'явилася не раніше зазначеного часу. Друга назва – Киселівка пов'язана з іменем київського воєводи Адама Киселя, який мав свою резиденцію в Київському замку в сер. XVII ст. Третя назва – Флорівська походить від назви Флорівського монастиря, який виник біля її підніжжя у XVII ст. Пізніше гора належала монастирю, і на її території знаходився монастирський цвинтар. Отже, й ця назва не могла виникнути раніше XVII ст. Таким чином, всі три назви Замкової гори виявляються недавніми за походженням. Зрозуміло, що в часи літописця, який записав легенду про трьох братів – засновників поселень в Києві, що отримали назву від їхніх імен (Києвиця, Щекавиця, Хоривиця), вона називалася інакше. Ряд дослідників (В. Ляскоронський, М. Брайчевський) вважає, що Замкова гора у давнину називалася Хоривицею. У будь-якому разі, виходячи з матеріалів археологічних досліджень, можна стверджувати, що Замкова гора входить до низки поселень, які передували утворенню Києва, і надалі злилися з ним воедино, увійшовши до складу його міської території.

Не зважаючи на фрагментарність досліджень Замкової гори, можна стверджувати, що в IX–X ст. тут також існувало значне поселення. Як і в середині I тис. н. е., вона була в зазначений період центральною частиною міста. Характерною особливістю поселення на Замковій горі є те, що тут не було виявлено жодного стародавнього поховання. Тому, ймовірно, могильник знаходився за межами поселення, яке займало все плато. Можливо, що в цей час (як і у більш ранній) могильник на Старокиївській горі був загальним і для мешканців невеликого стародавнього городища, що існувало на цій горі, і для тих, хто заселяв городище на Замковій горі. Звідси його великі розміри.

У XI–XIII ст. Замкова гора відносилася до посадських районів Києва. Археологічні дослідження показали, що мешканці тут займалися переважно ремісницькою діяльністю. Розкопки В. Хвойки дозволили відкрити кісткорізну майстерню, де збереглося близько 200 виробів. Пізніше тут були виявлені численні ремісницькі вироби та ювелірні майстерні, де виготовлялися прикраси для масового вжитку.

Посад на Замковій горі постраждав під час монгольського нашествия, як і інші райони Києва, хоча писемних або археологічних джерел до цього часу не виявлено. У другій пол. XIII–XIV ст. Київ не мав достатніх військових сил, щоб захистити величезний периметр старих оборонних валів Верхнього Києва. Тому

цитадель міста, його дитинець був перенесений зі Старокиївського плато на високий окремих останець, що височів над Подолом. Тут, найвірогідніше, за часів князювання Володимира Ольгердовича (1362–1394 рр.) збудовано новий київський замок. У замку знаходилася резиденція князя, пізніше – намісника чи воєводи, постійний гарнізон, військові та провіантські склади, будинки київської знаті, монастирів, церкви. На випадок військової загрози тут переховувалося міське населення. Наприкінці XIV ст. замок додатково було укріплено.

На початку XV ст., а саме: 1416 р. військам Едигея вдалося вдертися до Верхнього міста, захопити Поділ, але Замок залишився неприступним. Лише 1482 р. ордам кримського хана Менглі-Гірея вдалося його захопити. Він був зруйнований, а київського воєводу Івана Ходкевича з родиною забрали у полон. У 1482–1485 рр. замок було відновлено і пізніше він неодноразово ремонтувався (1492–1502, 1508–1510 рр.). Вірогідно, земляні споруди укріплень часто руйнувалися через складні геологічні умови. Капітальна відбудова укріплень була проведена за воєводи князя Ф. Пронського городничим Іваном Служкою у 1541 р.

Протягом всього періоду існування замок зберігав загальне планування та улаштування.

Круті, прямовисні схили гори робили замок у XIV–XV ст. майже неприступним. Але з розвитком вогнепальної зброї, зі змінами в стратегії і тактиці ведення бою вже з кінця XV ст. місцеположення замку перестало бути таким вигідним і все більше застарівало. Крім того, замок на горі міг слугувати більш-менш надійним сховищем для гарнізону, міської верхівки, частини мешканців, проте він не міг боронити саме місто, усе населення округи. Тому вже у сер. XVI ст. з'явилися пропозиції перевести замок у Верхнє місто, де у доброму стані зберігались укріплення давньоруського часу (люстрація 1570 р.). У 1608 р. в Замку сталася пожежа і відновлений він був у значно скромніших розмірах та формах. Зрештою, у 1651 р. повсталі козаки спалили замок, в якому засів польський гарнізон і після цього він більше не відбудовувався. У 1-й пол. XVII ст. на Замковій горі розташувалася резиденція київського воєводи Адама Киселя, від якого ця місцевість здобула назву – Киселівка. Згодом Замкова гора використовувалася переважно під сільськогосподарські потреби. У 1816 р. тут влаштоване цивільне кладовище, а 1822 р. (за іншими даними – у 1840 р., 1854 р.) – цвинтар Флорівського монастиря, що зумовило народження ще однієї назви цієї

гори – Флорівська (Фролівська). У 1935 р. кладовище було ліквідоване, а наприкінці 1943 р. – облаштовано секретну радіостанцію.

На Замковій горі помітні залишки споруд, металеві стовпи і прутки ХХ ст. та залишки зруйнованого кладовища. Руйнуються жителями міста залишки цегляної стіни біля західного краю плато. Біля північно-західного краю плато знаходиться металева вишка тригонометричного пункту, а з Андріївського узвозу на плато ведуть металеві сходи.

Андріївський узвіз, що є однією з пам'яток містобудування на території Заповідника, а також однією із самих «київських» вулиць, пролягає між схилами Старокиївського плато і є найкоротшою дорогою з Верхнього міста на Поділ. Як свідчить літопис, саме цією дорогою йшов князь Ігор до церкви Богородиці Пирогощії. Вулиця пролягає серед унікального природного ландшафту історичного ядра Києва, між горами Дитинкою (Замковою) та Уздихальницею. Сучасна забудова її була сформована впродовж другої половини ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. і відрізняється природним пристосуванням до складних умов рельєфу місцевості. Основа забудови – прибуткові будинки, декоровані у неостілях періоду еkleктики та у стилі модерн. Домінантою ансамблю є Андріївська церква (1744–1761 рр., архітектор Б. Растреллі), виразним містобудівним акцентом – так званий замок Річарда (1905, архітектор Р.Р. Марфельд), які входять у загальноміські панорами, надаючи їм особливої характерності. У будинку №13 у 1900-ті рр. жив відомий письменник Михайло Булгаков. З початку 1980-х рр. вулиця стала своєрідним київським Монмартром, де проводяться різноманітні художні виставки, міські свята, розташовані численні майстерні художників.

Андріївський узвіз є однією з найдавніших магістралей міста, яка з'єднувала давньоруський дитинець з подільською торгівельною площею. Частина дослідників (М. Петров, Д. Бліфельд, П. Толочко) ототожнює його з літописним Боричевим узвозом. За доби Середньовіччя відгалуження узвозу було прокладено до замку на горі Киселівці (нині – Замкова гора). У ХVІІ ст. відома як головна дорога на Поділ, що бере початок від Київської (Подільської) брами Верхнього міста. У 1711 р. проїзд між Замковою та Андріївською горами було розширено: узвіз став придатним для проїзду запряженими у вози кінями та волами.

Однак ці твердження протирічать планам Києва XVII ст. А. Кальнофойського та І. Ушакова. На першому з них (1638 р.) з Верхнього міста на Поділ показані дві дороги: одна широка, яка веде від Київських воріт трасою Андріївського узвозу, інша, значно менша – від Михайлівських воріт. Таким же чином обидва узвози позначені і на плані І. Ушакова 1695 р.: тут Андріївський узвіз названий «большой дорогой от города Подола». У нижній своїй частині він ділиться на дві гілки, одна з яких проходить вулицею Чорна грязь (Фролівська) до церкви Богородиці Пирогощії, інша – трасою нинішнього спуску.

Перебуваючи за межами давніх укріплень, узвіз тривалий час залишався незабудованим. Початок його освоєнню покладено зведенням у XVIII ст. Андріївської церкви на земляному бастіоні Старокиївської фортеці. На початок XIX ст. через віддаленість від центру забудова залишалася розрідженою і складалася з одно- та двоповерхових, переважно дерев'яних, будинків із прилеглими садами. До цього періоду належать житлові будинки №10 та 38 з рисами класицизму. Як видно з плану частини Подолу 1876 р., забудова вулиці була достатньо розрідженою. На окремих відрізках, що мали близьке прилягання до гір і були незручними для будівництва, забудова була зовсім відсутня. Ранні фотографії Андріївського узвозу 1860–1870-х рр. також фіксують малоповерхову дерев'яну садибну забудову зі значними дворовими територіями.

Садибний характер забудови порушено під час інтенсивного будівництва великих капітальних споруд, які відображали стилістичну багатогранність архітектури періоду історизму і модерну. Серед авторів будинків архітектори М. Гарденін (№13), М. Казанський (№2-А), В. Ніколаєв (№21), П. Спарро (№4/26) та інші. На рубежі XIX–XX ст. поряд із житловою функцією вулиця набуває значення торговельної з яскраво вираженою спеціалізацією магазинів і майстерень, що обслуговували потреби церкви. Брукування вулиці великим буличним камінням здійснено у другій половині XIX ст.

Об'єднана спільними рисами виникнення й розвитку в умовах складного природного ландшафту, забудова узвозу відзначається динамікою розкриття вуличного простору, ансамблевістю та унікальністю архітектурно-ландшафтного середовища. Прилягання до гір, наявність виходів до оглядових майданчиків із видами на Дніпро і Поділ, визначили відкритий характер його забудови, виразний силует якої з домінантою Андріївської церкви і акцентом неоготичної башти будинку №15 («Замок Річарда») відіграє важливу роль у загальноміських

панорамах. Активними композиційними елементами є також будинки №3/24 (1914 р.), №34 (1901 р., архітектор О. Хойнацький). Дерев'яна забудова другої половини ХІХ ст. представлена будинками №8, 10, 19. Внаслідок різночасового знесення окремих будинків утворилися незабудовані ділянки (ріг вулиці Фролівської, Боричів Тік та інші).

Поділ – є другим і чи не основним осередком Заповідника. Так склалося історично, що в різні періоди ця частина Києва була і центром самоврядування, і центром торгівлі, а також центром політичного, ремісничого та культурного життя міста. У давньоруські часи (X – ХІІІ ст.) на Подолі містилися численні ремісничі та купецькі двори «торговище», які були основним торговельним центром тогочасного Києва, міська вічова площа, кам'яні собори, гавань тощо. Як і інші райони Києва, Поділ був оточений земляним валом.

Археологічні дослідження Подолу свідчать про те, що забудова X – ХІІІ ст. була дерев'яною, переважно зрубного типу. Існували також будівлі на стовпах із заглибленою нижньою частиною. Під час розкопок було знайдено цілі садиби цього періоду, що склалися із житлових будинків, одно- двоповерхових, які мали сходи на другий поверх. Будинки були оточені господарськими спорудами. Знайдено також вимощені вулиці та штучні дерев'яні лотки для підводу води в садиби від джерел. Планування Подолу того часу було садибно-вуличним, нерегулярним, мало мальовничо-ландшафтний характер. Звивисті дороги й вулиці розходилися в залежності від рельєфу місцевості і розташування основних монументальних споруд. Основні магістралі проходили вздовж Дніпра, а другорядні вулиці починалися від підніжжя гір або вели до Дніпра. Дослідження існуючих планів міста й археологічні розкопки вказують на те, що така планувальна основа вулиць Подолу, закладена ще у X – ХІІІ ст., залишалася незмінною до початку ХІХ ст.

Досить густо заселена окраїна Подолу в часи Київської Русі розташовувалася на невеликій рівнині, де сходяться вулиці Нижній Вал – Верхній Вал, Вознесенський узвіз, Глибочицька та урочище Глибочиця. Під час земляних робіт, що проводились у 1955–1966 рр., тут було розкопано житло давньоруського часу, знайдено фрагменти битої плінфи. Подібні матеріали були виявлені і вздовж вулиць Верхній та Нижній Вал.

У період доби **Середньовіччя** (друга половина XIII – XVIII ст.) після розорення Києва ордами Батия центр міста перемістився зі Старокиївської гори на Замкову.

У визначений часовий проміжок безпосередньо Поділ залишався найбільш залюдненим районом і продовжував відігравати роль важливого торговельно-ремісничого та господарського центру.

Саме з Подолом, де в Середньовічні часи було сконцентровано більшість міського населення, асоціювався тодішній Київ. У багатьох джерелах Поділ визначається як окреме «нижнє місто Поділ» або «місто Києвоподіл». Для офіційної влади тільки Поділ представляв місто Київ: на мешканців Подолу поширювалося магдебурзьке право, тут містився магістрат та головна площа міста.

Забудова середньовічного Подолу не мала регулярної структури. Основним містоутворюючим елементом був двір – садиба. Розміри окремих дворових місць суттєво різнилися між собою.

Більшість подільських споруд, навіть громадських і культових, була дерев'яною. Житлові будинки були одноповерхові, зрідка – двоповерхові, розташовувались як по червоних лініях вулиць, так і в глибині садиб.

Після пожежі 1811 р. замість звивистих, вузьких провулків було прокладено прямі вулиці-лінії (давнію конфігурацію зберегли тільки Боричів Тік, Покровська, Притисько-Микільська).

Після пожежі Поділ було повністю переплановано, прокладено нові прямі вулиці. Сліди перепланування можна побачити в тому, що багато кам'яних будівель, які збереглися, опинилися під кутом до нових ліній забудови (по Контрактовій площі №7, вулицям Сагайдачного №27-А, Спаській №16-Б, Сквороди №9 та Костянтинівській №6/8).

Історичним ядром Подолу була і залишається Контрактова площа. Розташована між вулицями П. Сагайдачного та Покровською, Андріївським узвозом, Фролівською, Притисько-Микільською та Межигірською, Спаською та Іллінською вулицями.

Контрактова площа – одна з найстаріших у Києві, виникла ще за часів Київської Русі. У 1123–1136 рр. тут було зведено церкву Богородиці Пирогощі. У XV ст. – ратушу, пізніше – старовинний фонтан «Самсон». У XVI–XVIII ст. поблизу площі виник комплекс Братського монастиря. До 1834 р. на площі

проходили паради збройних сил магістрату, київських ремісничих цехів, так званого міщанського корпусу, кінних підрозділів. За твердженням істориків, у XVI ст. площа мала назву Ринкової. На ній «купці тримали комори з крамом». При соборній церкві Успіння Богородиці Пирогощі (тобто поблизу Контрактового майдану), ймовірно, знаходилося кладовище.

З отриманням Києвом у 1494 р. Магдебурзького права площа стала адміністративним центром всього Києва. Звідси пішла ще одна назва площі – Магістратська. У 1697 р. було зведено мурований будинок Ратуші (стояв на місці теперішнього скверу між Контрактовим будинком та Гостинним двором).

У 30–40-х роках XVIII ст. грецькою громадою був заснований Катерининський монастир.

Контрактова площа в її сучасних кордонах виникла після пожежі на Подолі 1911 р. і була розпланована як і увесь Поділ, В. Гесте. Вона набула прямокутної форми з напівциркульним виступом у західній частині, де розташовано Успенську церкву (Пирогощу).

Значні зміни в абрисі площі відбулися за радянських часів. У 1929 р. розібрали Катерининську церкву Грецького монастиря, в 1935 – церкву Успіння (Пирогощі) із дзвіницею, Богоявленську церкву та дзвіницю Братського монастиря; крім того, було зведено в стилі конструктивізму в 1933 р. клуб «Харчовик» і в цей же період був споруджений будинок Подільського універмагу. 1934 р. знесено фонтан «Самсон».

Контрактовий будинок (вул. Межигірська, 1) зведений у 1815–1817 рр. Зведений у стилі класицизму після пожежі 1811 р. на місці згорівшого, що мав дерев'яний другий поверх, першого Контрактового будинку, зведеного у 1800–1801 рр. У 1815–1817 рр. за проектом архітектора В. Гесте та за участю архітектора А. Меленського було збудовано новий Контрактовий будинок. Він планувався як головний осередок київських контрактових ярмарків, крім того, у проектах, яким не судилося втілитись у життя, було також зведення будівлі магістрату, яка мала бути домінантною у комплексі, праворуч від якої розташовувався б Контрактовий дім, ліворуч мали побудувати поштову управу.

До комплексу площі входить **Старий академічний корпус** (також відомий як Мазепинський корпус; вул. Сковороди, 2) – будівля, яка на цей час належить Національному університету «Києво-Могилянська академія». Побудований на початку XVIII ст. для студентів академії на замовлення гетьмана Івана Мазепи.

Пізніше, в 1731–1740 рр. за наказом тодішнього ректора академії Заборовського за проєктом архітектора В. Шеделя був збудований другий поверх. Після пожежі 1811 р. в Києві корпус було відновлено за участі архітектора А. Меленського. Наприкінці ХІХ ст. замуровано відкриті галереї і облаштовано третій поверх із розширенням бібліотеки і створенням археологічного музею, викопано підвальні приміщення для облаштування системи опалення замість печей, збудовано внутрішні сходи на другий поверх. Під час Другої світової війни споруда зазнала руйнації. Була пошкоджена баня церкви, частина даху, декоративне вбрання фасадів. У 1947 р. під керівництвом архітектора Н.С. Озерової споруду було відновлено у тому вигляді, який вона мала перед війною. Пізніше, у 1958 р. групою студентів КІБІ під керівництвом Ю. Нельговського та Є. Горбенко було проведено обміри споруди та натурні вишукування. За результатами досліджень було виконано графічну реконструкцію та макет відновлення будівлі на період 1740 р.

На Подолі існував Старий гостинний двір, зведений у 1778 р. за проєктом архітектора Івана Григоровича-Барського. Це був торгово-складський кам'яний комплекс будівель у вигляді каре з рядами крамниць та гостьовим будинком у стилі бароко. Він був розташований вздовж нинішнього провулку Хорива. Будівля Гостинного будинку служила для прийому іменитих гостей. Вона не постраждала під час спустошливої пожежі у 1811 р., і в його стінах до 1838 р. розміщувався київський магістрат. За іншою інформацією, до 1835 р. у приміщенні Гостинного двору відбувалися тільки засідання магістрату. На планах початку ХІХ ст. споруда позначена як «Старий Гостинний двір, що служить для складання товарів купецьких». Останній план Києва, на якій відображено весь периметр Старого гостинного двору, датується 1865 р. Поступово споруди Старого гостинного двору були розібрані для побудови комплексу нових будівель Подільської поліцейської ділянки. Центральний будинок і північно-західний корпус були розібрані у 1870-ті рр. Південний корпус знищила київська управа 1914 р. До того часу там розміщували торгові лавки. У 1910–1912 рр. на місці Старого гостинного двору за адресою Воскресенський провулок, 1 було зведено будівлю поліцейської ділянки та пожежної частини з високою баштою. Споруда була спроектована архітектором Е. Брадтманом. З 25 квітня 1992 р. у цій споруді працює Національний музей «Чорнобиль».

З 1798 р. на Контрактовій площі почали проводити Контрактові ярмарки, переведені з Дубно. З ростом об'ємів торгівлі виросла необхідність будівництва на цій площі Гостинного двору. В 1806 р. відомому петербурзькому архітектору Л. Руска було доручено розробити двоповерховий проєкт Гостинного двору. 10 серпня 1809 р. представлений проєкт Руска був затверджений у Міністерстві внутрішніх справ, а 5 вересня проєкт був вже в Києві для його реалізації. Це мав бути монументальний двоповерховий торговельний комплекс у вигляді замкненого прямокутника з внутрішнім службовим приміщенням, до якого вели шість воріт. До 1811 р. були зведені за проєктом фундаменти та частково стіни першого поверху. Під час пожежі 1811 р. була знищена більша частина будинків і споруд на Подолі. Гроші з будівництва Гостинного двору були направлені на подолання наслідків катастрофи. Наступного року фінансування будівництва було унеможливлене через війну 1812 р. Довелося лише накрити перший поверх дахом і залишити будинок одноповерховим. На цій стадії будівництво зупинилося до 1825 р. Перша реконструкція була розпочата 1828 р. архітектором А. Меленським. Він ввів замість легкого русківського стилю стиль ампір. Тонкі красиві форми були замінені на грубіші. В 1833 р. були завершені будівельні роботи з облаштування карниза, аттика та нового даху із залізним покриттям. У Гостинному дворі розмістили 52 лавки, в яких працювали крамниці та майстерні, частина з яких належала Міській Думі, а частина була у приватній власності купців. Кожна крамниця мала складське приміщення у підвалах. Наприкінці ХІХ ст. перед фасадом, звернутим до Олександрівської вулиці (тепер – вулиця Петра Сагайдачного), було розбито сквер.

Фонтан «Самсон» з ротондою розташований на Контрактовій площі. Він є одним із найдавніших фонтанів м. Києва. Вважають, що перший резервуар для води тут спорудили ще за часів Київської Русі. Воду для нього подавали по дерев'яних трубах. Перша статуя Самсона з'явилася на цьому місці у 1749 р. Автором проєкту став архітектор І. Григорович-Барський. У 1934 р. фонтан розібрали. Лише напередодні урочистостей с нагоди 1500-річчя Києва відновили альтанку та фонтан. Архітектори проєкту відбудови – В. Шевченко, Ю. Лосицький.

Братський монастир був заснований Київським братством у 1616 р. Займав квартал між Контрактовою площею, вулицями Г. Сковороди, Волоською

та Іллінською. Являє собою комплекс споруд, зведених у різні часи, що формують забудову центральної частини Подолу.

Архітектурний ансамбль Братського монастиря сформувався протягом XVII–XX ст. Первісні споруди були переважно дерев'яними, у тому числі Благовіщенська і Богоявленська церкви. Опис мурованої споруди монастиря дав сирійський мандрівник Павло Алеппський, котрий 1653 р. відвідав Київ. Це була трапезна, збудована ще за часів П. Могили, яку деякі дослідники співвідносять з існуючими будівлями поварні з келіями, інші – з трапезною церквою Святого Духа. Основні будівельні роботи і подальший розвиток ансамблю монастиря здійснено наприкінці XVII–XVIII ст. У цей період комплекс набув рис українського бароко. Насамперед, це пов'язано з ім'ям гетьмана І. Мазепи, коштом якого 1690–1693 рр. збудовано муровану Богоявленську соборну церкву (архітектор Йосип Старцев). 1703–1704 рр. споруджено перший поверх старого академічного корпусу. 1719 р. на кошти, які заповів академії митрополит Й. Кроковський, поблизу Богоявленської церкви зведено новий дерев'яний будинок бурси (не зберігся). 1740 р. під керівництвом арх. Й.-Г. Шеделя поновлено Богоявленську церкву, над старим академічним корпусом надбудовано другий поверх з конгрегаційною залю та Благовіщенською церквою. 1756–1758 рр. замість надбрамної дерев'яної дзвіниці лаврський майстер С. Ковнір будує двоярусну муровану дзвіницю разом із монастирським муром. 1781 р. споруджено одноповерховий на високому цоколі будинок ігумена. Наприкінці XVIII ст. на підвір'ї монастиря встановлено сонячний годинник. У 1780 р. ансамбль монастиря постраждав від пожежі, частково згоріла академічна бібліотека. У 1778 р. окремо від комплексу академії побудували великий мурований корпус бурси з лікарнею при ній (сучасна вул. Набережно-Хрещатицька, 31). Під час пожежі 1811 р. на Подолі згоріли всі дерев'яні будівлі та пошкоджено муровані. Під час відбудови монастирської садиби зменшилися межі, змінився її абрис (раніше мала форму неправильного прямокутника) відповідно до регулярного плану відбудови Подолу. Монастирський ансамбль повністю розкривається на Контрактову площу. Відновленням ансамблю у стилі класицизму (1815–1831рр.) керував міський архітектор А. Меленський. У 1822–1825 рр. побудовано новий навчальний корпус духовної академії, у 1823 р. – одноповерховий братський корпус, у 1826 р. – крамниці. У 1815 р. надбудовано третій ярус надбрамної дзвіниці. У 1863–1864 рр. за проектом єпархіального

архітектора П. Спарро реконструйовано старий академічний корпус. У другій пол. XIX – на поч. XX ст. реставровано Святодухівську церкву, добудовано монастирський мур, розширено будинок ігумена, крамниці, новий академічний корпус.

Ансамбль Братського монастиря зберігся, але з дуже значними втратами. Ядром його композиції були Богоявленська соборна церква і дзвіниця. У 1935 р. дзвіницю, собор і поховання було зруйновано, інші споруди зазнали певних перебудов і втрат. Вони згруповані по периметру прямокутного подвір'я монастиря і академії. Під час Першої світової війни на монастирській садибі розміщувалися військові заклади. У 1930-х рр. Монастир був закритий, а споруди передано промисловій державній артілі. У 1947–1950 рр. деякі споруди ансамблю були відбудовані й частково реставровані (архітектори Н. Озерова, Р. Бикова). Довгий час тут розміщувалися Київське вище військово-політичне морське училище, філія Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, 15-а клінічна лікарня. На заповідній території були зведені нові споруди: житловий будинок (частково на фундаментах Богоявленської церкви), новий корпус лікарні, їдальня. Надбудовано і реконструйовано крамниці, що виходили на Контрактову площу, та перетворено їх у напівкруглий чотириповерховий навчальний корпус. 19 вересня 1991 рішенням Верховної Ради України відновлено діяльність Києво-Могилянської академії на її історичній території як незалежного навчального закладу.

Церква Богородиці Пирогощі – одна з найдавніших мурованих споруд Києва. Споруджена у період 1132–1136 рр. за князювання сина Володимира Мономаха – Мстислава, розташована біля підніжжя Замкової гори на Контрактовій площі. Святиня храму, ікона Богородиці, раніше зберігалася в Константинопольській вежі – пірогосі, звідси назва Пирогоща. Згадується у «Слові о полку Ігоревім» у зв'язку з поверненням до Києва з половецького полону князя Ігоря Святославича. Церква являла собою невеликий тринефний храм, увінчаний одним куполом. Стіни, скріплення були оздоблені фресками, підлога – полив'яними і мозаїчними плитами. Кілька разів реконструйована: у 1613–1614 рр. італійським архітектором С. Брачі; у 70-х рр. XVIII ст. у формах українського бароко – архітектором І. Григоровичем-Барським (ймовірно, тут був похований); у XIX ст. з елементами класицизму. Перед фасадом церкви в XIX ст. (мала назву Успенська) було споруджено дзвіницю. За часів Середньовіччя

служила громадським осередком киян. У 1613–1633 рр., коли Софійський собор перебував у руках уніатів, церква Богородиці Пирогощі була центром київської метрополії. У другій половині 1970-х рр. здійснено розкопки фундаменту храму. Фундамент сягав до 4 м у глибину і був складений з будівельного матеріалу, взятого із ще давнішої споруди. Храм було відбудовано у 1998 р..

На початку ХІХ ст., після пожежі 1811 р. внаслідок перепланування більшість садиб Подолу набула правильної (прямокутної чи квадратної) форми, споруди розташовувалися по периметру. По червоній лінії обов'язково споруджувалися фасадні будинки.

Відбудова Подолу була справою не з легких і розтягнулася на понад два десятиліття: ціни на будівельний ліс у зв'язку з пожежею різко зросли, а магістрат не знайшов достатніх коштів для надання допомоги погорільцям. Не останню роль відіграли й величезні втрати ресурсів у війні 1812 р. Відновлювальні роботи на Подолі йшли мляво, і деяке поживлення почалося тільки в 1816 – 1818 рр. Загалом у 1810-х – 1820-х рр. зміни у плануванні та забудові торкнулися кварталів, розміщених на схід від Глибочиці.

У 1810 – 1820-х роках більшість новозведених на Подолі будинків були одноповерховими. Починаючи з 1830-х рр. все частіше зводилися дво- та триповерхові будинки.

Допожежна забудова Подолу на цей час представлена двома кам'яницями. **Кам'яницею київського війта (будинок Биковського)**, що є пам'яткою архітектури межі ХVІІ–ХVІІІ ст. на вул. Костянтинівській, 6/8 (на розі з вулицею Хорива). Найдавніший зі збережених житлових будинків Києва, має оригінальну об'ємно-просторову композицію з рисами оборонної споруди. На сьогодні функціонує як філія Музею історії Києва – Музей історії благодійництва у Києві. Був зведений, імовірно, наприкінці ХVІІ (не раніше 1696 р.) – на початку ХVІІІ ст. у період активного мурованого будівництва у Києві, у садибі, яка з 1663 р. належала відомій київській купецькій та козацькій родині Биковських. Власник садиби – Ян Биковський, київський війт у 1687–1699 рр. Первинно будинок у садибі Биковських був двоповерховим. Перебудований за проєктом І. Григоровича-Барського на замовлення київського магістрату, який у 1780-ті рр. викупив усі київські маєтності Биковських.

Другою відомою кам'яницею допожежного Подолу є так званий **«Будинок Мазепи»** – пам'ятка архітектури кінця ХVІІ – початку ХVІІІ ст. (вул. Спаська, 16-Б.)

З кінця XVII ст. будинок та садиба довкола нього належали родині Сичевських. Нащадки Сичевського у 1787 р. продали садибу купцю Козьмі Усовичу, а у 1810 р. перейшла у власність київського купця Івана Покровського. Внаслідок пожежі 1811 р. будинок Покровських втратив дерев'яний дах. Після пожежі відбудовою будинку керував архітектор А. Меленський, що надав будівлі рис класицизму: над одноповерховою спорудою було збудовано другий поверх, який прикрасили фронтоном з двома колонами.

Будинок по Контрактовій площі, 7-Г розташований у найстарішій і найвідомішій частині м. Києва – Подолі, у кварталі, окресленому вулицями Фролівською, Боричевим Током, Андріївським узвозом та Контрактовою площею. Один із небагатьох цегляних будинків цивільної архітектури Подолу кінця XVIII ст., що зберігся після пожежі 1811 р. Нині існує у перебудованому вигляді. Первісно будинок був споруджений по червоній лінії забудови провулку, який виходив на Контрактову площу (назва провулку невідома) Після перепланування Контрактової площі він опинився в глибині забудови садиби, повернутим у бік площі тильним фасадом, а головний фасад – в глибину забудови.

З урахуванням допожежної кам'яної забудови у 1812 р була розпланована та прокладена вулиця Почайнинська. Траса вулиці прокладена з урахуванням розміщення композиційних домінант, до яких належать Іллінська церква, церква Миколи Набережного.

Іллінська церква – одна з найцікавіших в історичному плані храмових будівель Подолу. Розташована на розі вулиць Набережно-Хрещатицької та Почайнинської і є важливим архітектурним акцентом у забудові Подолу та композиційною домінантою набережної Дніпра.

Першу згадку про церкву надає 945 р. преподобний Нестор Літописець у «Повісті временних літ». Звели церкву пророка Іллі, за переказом, київські князі Аскольд і Дір. Первісно – дерев'яна. У 1692 р. спорудили кам'яний храм на пожертви міщанина Петра Гудими. У першій половині XVIII ст. збудували двощаблеву дзвіницю і встановили храмову браму у стилі українського бароко за проєктом архітектора І. Григоровича-Барського. В 1755 р. полковий осавул Павло Гудима провів реконструкцію храму, під час якої добудували Іоанно-Предтеченський приділ. У 30-ті рр. XX ст. церкву святого Іллі зачинили і передали київському елеватору, а з приміщення зробили склад для зерна. Після Другої світової війни богослужіння в храмі поновились, які здійснюються і понині.

Архітектурний ансамбль церкви складають: Іллінська церква (1692 р.); дзвіниця (початок XVIII ст.); мала бурса (XVIII ст.); брама й огорожа (1755 р.); проскурня (друга половина XVIII ст.).

Церква Миколи Набережного розташована на розі вулиць Григорія Сковороди і Почайнінської. Споруджена за проектом І. Григоровича-Барського у 1772–1775 рр., добре збереглася до наших днів. Перші відомі писемні джерела свідчать, що вже в середині XVI ст. тут існувала дерев'яна парафіяльна церква Миколи Набережного. Після пожежі 1677 р. храм був зруйнований, і на його місці побудовано нову дерев'яну церкву. На плані Києва 1695 р. церкву Миколи Набережного зображено дерев'яною однобаневою з однією вівтарною апсидою. Наприкінці 1750-х рр. коштом козаків Київського та Ніжинського полків було здійснено капітальний ремонт. Незважаючи на розпочате в 1770-х рр. спорудження нового кам'яного храму, старий дерев'яний був розібраний лише наприкінці XVIII ст. Нова мурована церква була зведена впродовж 1772–1775 рр. за проектом архітектора І. Григоровича-Барського на добровільні пожертвування.

Церква Миколи Доброго була збудована у 1807 р. за проектом архітектора Андрія Меленського та зруйнована у 1930-ті рр. Дослідники історії Києва вважають, що церква в ім'я святителя Миколая існувала у цій місцевості ще до татаро-монгольського нашествя у 1240 р. 1716 р. поруч із церквою Миколи Доброго на місці дерев'яної постала мурована дзвіниця, яку в 1781 р. перебудував український архітектор І.Г. Григорович-Барський і яку можна бачити ще й сьогодні на вулиці Покровській, 6. 1935 р. церкву було зруйновано і на вивільненому майданчику споруджено шкільне приміщення, яке займає сьогодні ліцей № 100 (вулиця Покровська, 4–8).

За адресою вул. Притисько-Микільська, 5 розташований ансамбль **Флорівського монастиря зі спорудами XVIII – початку XX ст.** Він є найдавнішим жіночим монастирем Києва. На межі XVIII – XIX ст. монастир займав невелику ділянку складної конфігурації. Найзначніші муровані споруди: собор, дзвіниця і Трапезна містилися в центральній частині садиби, орієнтовані по осі схід-захід. З усіх боків їх оточували невеликі дерев'яні будівлі житлового та службово-господарського призначення. У липні 1811 р. пожежа на Подолі знищила майже всі дерев'яні будівлі Флорівського монастиря та заподіяла велику шкоду мурованим. За проектом відбудови Подолу після пожежі 1811, до

Флорівського монастиря приєднано ділянки з півдня й півночі, його садиба у плані наблизилася до прямокутника. Давня частина монастиря з розташованими на осі схід-захід дзвіницею, собором Вознесіння Ісуса Христа та церквою святих мучеників Флора і Лавра (Трапезною) стала центром архітектурного ансамблю, створеного київським міським арх. А. Меленським. Здійснюючи перепланування монастиря, реставрацію його старих та проєктування нових будівель, успішно використовуючи місцеві будівельні традиції, архітектор зумів гармонійно поєднати стилі бароко і класицизм. Однак більшість житлових будинків залишалася дерев'яною. Заміна їх на капітальні муровані корпуси відбувалася поступово протягом всього ХІХ та початку ХХ ст. Після А. Меленського забудову Флорівської обителі проєктували київські архітектори П. Спарро, М. Самонов, В. Ніколаєв, Є. Єрмаков.

Головною планувальною і композиційною віссю центральної частини Подолу є вулиця Сагайдачного. Траса вулиці пряма, по всій довжині має периметральну забудову. Вулиця цілком зберегла переважно забудову кінця ХІХ–ХХ ст. У її забудові брали участь такі відомі київські архітектори як В. Безсмертний, А-Ф. Геккер, А. Станзані. Окрім житлових споруд до забудови вулиці входить споруда Поштової станції, фунікулеру та відбудованої церкви Різдва.

Окрім житлових, церковних та адміністративних споруд та будівель забудову території Заповідника складають споруди промислового призначення. Побудовані переважно наприкінці ХІХ–ХХ ст. Найбільш значущим на території Заповідника є елеватор млина Бродського та млин Ш. Яновського, були зведені в новому київському стилі модерн чи сецесія.

1.3. Аналіз об'єктів археологічної спадщини, що знаходяться на території Заповідника

Державний історико-архітектурний заповідник «Стародавній Київ» створено Постановою Ради Міністрів УРСР від 18.05.1987 р. з метою забезпечення цілісного збереження містобудівних і архітектурних комплексів та окремих пам'яток історичної частини Києва. Заповідник «Стародавній Київ» з 1998 р. є структурним підрозділом Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій.

У межах 175 га заповідної території знаходяться 387 об'єктів культурної спадщини, з них 33 пам'яток археології, 354 пам'яток архітектури та містобудування, історії, культури, науки і техніки, монументального мистецтва, зокрема:

Найвідоміші серед пам'яток археологічної спадщини Заповідника – національного значення: Культурний шар городища (Кия). V–IX ст. (*місцевого значення*), Місто Володимира-дитинець стародавнього Києва з фундаментами Десятинної церкви V–IX ст., IX–XIII ст. ох. № 260010-Н, культурний шар «Міста Ярослава», IX–XIII ст. ох. № 260028-Н, культурний шар міста Ізяслава Святополка, X–XVIII ст. ох. № 138. Місцевого значення: Культурний шар ремісничих слобід Гончари та Кожум'яки, IX–XVII ст. поселення багат шарове та городище (урочище Замкова гора (Андріївський узвіз), III тис. до н.е., II ст. до н.е.; V–XIII ст. н. е, культурний шар Подолу, IX–XVIII ст. А також щойно виявлені об'єкти археології: поселення та могильник VII–VIII ст., X–XIII ст., гора Дитинка.

Територія сучасного Києва містить велику кількість археологічних пам'яток різних епох від пізнього палеоліту (XX тис. до н. е.) до пізнього Середньовіччя (XVIII ст.). Тут у наявності пам'ятки верхнього палеоліту, неоліту, енеоліту (трипілья) та скіфської доби, античного часу, зарубинецької культури, доби Київської Русі та Литовсько-Польської держави тощо. Палеолітична Кирилівська стоянка та давньоруський Київ відомі всьому світові. В Києві була вперше відкрита трипільська пам'ятка, вперше було розпочато археологічне дослідження східнослов'янського міста. Сама територія міста являє собою комплексну археологічну пам'ятку, значення якої для історії давнього населення України і сучасної світової цивілізації важко переоцінити. Археологічні пам'ятки є матеріалізованими відбитками давньої людської діяльності, тобто, це сфера антропогенного впливу на оточуюче середовище. Кожна пам'ятка несе безцінну інформацію про конкретну культуру чи добу, про їхню матеріальну та духовну культуру.

Необхідно підкреслити також комплексність, багат шаровість археологічних пам'яток Києва. Інші відомі міста центри не мають такої кількості різноманітних археологічних культур всіх епох. Унікальними є, зокрема, і культурні шари Подолу, які являють собою рідкісні для археології закриті археологічні комплекси, що мають потужність у 10–12 м.

У культурних шарах Києва наявні сліди життєдіяльності людини всіх історичних епох. Надзвичайно вигідні природно-географічні й топографічні умови цієї території стали причиною того, що вона була місцем практично постійного (за історичними мірками) проживання людини ще з часу пізнього палеоліту (приблизно 20 тис. років тому). Залишки стоянки цієї доби виявлені на вул. Кирилівській, в урочищі «Протасів Яр», біля Байкової гори, в районі Караваєвих Дач, вул. Ярославів Вал. Залишки короточасних стоянок доби епіпалеоліту та мезоліту (XV–XII тис. до н. е. та X–VIII тис. до н. е.) виявлені на Оболоні, верхньому горизонті Кирилівської стоянки, поблизу Дніпровської водогінної станції, поблизу Чапаєвки в урочищі «Перетички» (заплава р. Віти).

Початок неолітичної доби (VI–IV тис. до н. е.) збігається із завершенням формування головних рис сучасного ландшафту Середньої Наддніпрянщини. Кінець неолітичної доби позначений революцією у галузі економіки – переходом від привласнюючих до відтворюючих форм виробництва, тобто, від мисливства, рибальства та збиральництва до скотарства та землеробства, які становили вже активне втручання людської діяльності у відтворюючі процеси природи. В цей час населення в районі Києва різко збільшилося, про що свідчать рештки неолітичних поселень на піщаних підвищеннях по берегах річок, які не затоплювалися весняними повенями (перша надзаплавна тераса, на піщаних дюнах). Вони відомі в районі Микільської Слобідки (три стоянки) на піщаних дюнах лівого берега Дніпра, на Вигурівщині, в районі Совок, Солом'янки, Оболоні, Пріорки, Чапаєвки, Пирогова тощо. На стоянці у Чапаєвці з'являються нові риси – перехід до осілості. Це поселення – одне з найдавніших на Наддніпрянщині. В цей же час проходить заселення печер та перетворення їх на більш-менш постійні житла (Смородинський узвіз, Лиса гора, Дніпровський узвіз тощо).

Новим етапом стала доба енеоліту, яка представлена різними етапами трипільської культури. Вперше поселення трипільської культури були виявлені Вікентієм Хвойкою саме у Києві в садибі на вул. Кирилівській, № 81. Решток трипільських поселень виявлено в місті досить багато: Старокиївська гора, Львівська пл., вул. Ярославів Вал, Грушевського (Будинок Офіцерів), навіть під Успенським собором Києво-Печерської лаври, Корчувате, Пирогове, район Чапаєвки тощо. На Червоному хуторі, на надзаплавній терасі лівого берега Дніпра знаходився пізньотрипільський могильник – надзвичайно рідкісний археологічний об'єкт.

Доба бронзи (II тис. до н. е. – початок I тис. до н. е.) на території Середньої Наддніпрянщини хронологічно збігається з тимчасовими змінами у кліматичному режимі – посилюється посушливість (суббореальний, або ксеротермічний клімат). Відбуваються зміни у ландшафті: лісова рослинність відступає на північ, в районі Києва панує степовий ландшафт. Гаї та ліси зберігаються вздовж річок. В районі Києва продовжується осіле життя. Поява металургії спричинилася до подальшого розвитку землеробства та тваринництва. Залишки поселень виявлені біля Чапаєвки, Видубичів, Сирця, Львівської пл., Замкової гори, Кирилівських висот, вздовж всього низького лівого берега Дніпра (від Старосілля до Червоного хутора).

Наприкінці I тис. до н. е. на території Києва з'являються поселення залізного віку (передскіфської та скіфської доби). В цей час в регіоні знову встановлюється вологий (субатлантичний) клімат, що зберігається до нашого часу. Повертається і властивий для нього лісостеповий ландшафт, зручний для землеробства. Найбільшими городищами скіфського часу є Хотівське та Ходосівське, крім того чимало слідів неукріплених поселень (підгірцівського типу). Їхні сліди знаходимо на Замковій та Старокиївських горах, території Лаври, Лисій горі, Вигурівщині, Жулянах, Кирилівських висотах тощо. Наприкінці I тис. до н. е. і до середини I тис. н. е. територія сучасного міста входила до зони розселення ранньослов'янських племен зарубинецької (II ст. до н. е. – II ст.) та з елементами черняхівської (II – V ст.) культур. Залишки зарубинецьких поселень виявлені на Оболоні, у верхів'ях р. Почайни, на Юрковиці, Замковій та Старокиївській горах, в районі Львівської пл. (Кудрявець), на Печерську, Пріорці, на схилах долини р. Либідь, Батієвій горі також на Чоколівці на місці колишнього Кадетського гаю «Першотравневий масив», Микільській Слобідці тощо. Великі могили – Корчувате, Чапаєвка. Матеріали черняхівської культури знайдені на Старокиївській та Замковій горах, Печерську. З життям цих поселень пов'язані численні знахідки римського імпорту, перш за все, римських монет, яких знайдено близько 6 тис. екземплярів на досить великій території (район Львівської пл., Поділ, Старокиївське плато, Кудрявець, Замкова гора, Лук'янівка, район вул. Тарасівської та інших вулиць, які спускаються до долини р. Либеді, Печерськ, Звіринець, Видубичі).

Ці археологічні пам'ятки свідчать про залюдненість київської території від доби палеолиту. Проте невірно розуміти, що вони передають нам послідовну

історію Києва як міста. Вони не становлять безперервної історико-культурної традиції розвитку. Це історія розвитку не одного й того самого поселення, а великої кількості поселень, що на якомусь етапі припиняли своє існування. Відсутні культурні шари, які були б безперервні від доби трипільля (скіфських, зарубинецької культур) до Київської Русі.

Наприкінці V–VI ст. в Києві з'являються слов'янські поселення з матеріальною культурою корчацького типу. З цього часу вже можна з певними застереженнями простежити безперервний ланцюжок історичного розвитку майбутнього міста на Замковій горі, Дитинці, Старокиївській горі та прилеглих територіях (Поділ).

З кінця IX – середини X ст. формується головна структура міста, яка пізніше ускладнюється за рахунок розбудови нових районів. Це – дитинець на Горі з посадом на Подолі й околицею, що тісно пов'язана з головним ядром. Наприкінці X ст. вже чітко вимальовується «місто Володимира» з Подолом, Замковою горою та окольными князівськими дворами, селами.

У Києві наявна величезна кількість конкретних археологічних об'єктів, але головною археологічною пам'яткою вважається суцільний культурний шар певних історичних районів давньоруського міста. Це до певної міри умовність, адже сам культурний шар містить в собі чимало житлових та господарчих споруд, ремісничі комплекси, фрагменти садиб, давніх шляхів, оборонних споруд, поховань, скарбів тощо. Окремо виносяться поселення чи могильники інших археологічних культур та епох, монументальні та культові споруди, визначні могильники та скарби, найважливіші фортифікаційні споруди тощо.

Пам'ятки археології національного значення:

– ***«Місто Володимира» – дитинець стародавнього Києва з фундаментами Десятинної церкви, V–IX ст., IX – перша пол. XIII ст. (між вулицями Володимирською, Великою Житомирською та схилами Старокиївської гори).*** Пам'ятка археології внесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України Постановою Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928 (охоронний № 260010-Н).

Старокиївська гора розташована в центральній частині м. Києва на правому березі р. Дніпро в межах Шевченківського та, частково, Подільського районів м. Києва. Відомо, що в межах верхівки гори у другій половині I тис. н. е. виникло

слов'янське укріплене поселення, яке згодом перетворилося на місто Київ. Найдавнішим осередком розвитку міста, крім згаданого вже укріплення – т. зв. «Городка Кия», було т. зв. «Місто Володимира», що займало площу близько 10 га.

Значна концентрація в районі Старокиївської гори об'єктів культурної спадщини, розташованих у стиснених міських умовах під тиском інтенсивних містобудівних перетворень, зокрема, новобудов та надлишкових надбудов старих будинків. Проведення будівельних робіт на цій території, крім того, призводить до постійного руйнування культурного шару стародавнього Києва, до того ж саме у тому місці, яке на межі ХІХ–ХХ ст. називали «Київським Акрополем». Розташування пам'ятки в надзвичайно привабливих природних умовах, на чи найвищому пагорбі у Київському Подніпров'ї, актуалізує й проблеми збереження ландшафтних складових цієї місцевості (особливо це стосується аспектів культурного або антропогенного ландшафту).

– *Культурний шар «Міста Володимира»* – дитинець стародавнього Києва. Датування: ІХ–ХІІІ ст. Місцезнаходження: Старокиївська гора. Площа: близько 10 га. Місцевого значення: Рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 10.10.1988 р. № 976. Сучасний стан: частково пошкоджено міською забудовою.

– *Поселення та могильник зарубинецької культури*. Датування: ІІ ст. до н. е. – І ст. н. е. Місцезнаходження: Володимирська, 2. Площа: 10 тис. м². Дата і авторство дослідження: 1907–1908 рр. (Хвойка В.В.), 1913–1914 рр. (Мілеєв Д.В.). Місцевого значення: Рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112. Сучасний стан: частково пошкоджено пізнішими нашаруваннями та забудовою.

– *Культурний шар городища Кия*. Датування: V–ІХ ст. Місцезнаходження: вул. Володимирська, 2. Площа: 20 тис. м². Дата і авторство дослідження: 1907–1908 рр. (Хвойка В.В.), 1971 р. (Толочко П.П., Гончаров В.К.), 1982 р. (Харламов В.О.). Місцевого значення: Рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 10.10.1988 р. № 976. Сучасний стан: пам'ятку законсервовано та реконструктивно показано на місцевості (реконструйовано вали та ділянку рову).

– *Дружинний могильник*. Датування: ІХ–Х ст. Місцезнаходження: вул. Велика Житомирська, Володимирська, Десятинна. На державному обліку не перебуває. Сучасний стан: пам'ятку частково зруйновано сучасною забудовою.

Територія пам'ятки досить щільно забудована 4-х- 7-миповерховими будинками ХІХ–ХХІ ст. Незабудованими лишаються лише садиба Національного музею історії України (вул. Володимирська, 2) та окремі внутрішні подвір'я будинків на вулицях Десятинній, Володимирській та Великій Житомирській, а також Десятинному провулку. Практично позбавлені забудови також залісені схили Старокиївської гори.

Територією пам'ятки прокладено численні магістралі інженерних комунікацій: водогін, побутова і зливово каналізація, теплові та кабельні мережі, мережі газопостачання та електрозв'язку, глибинні та поверхневі штольні дренажу.

На схилах подекуди обладнано протизсувні підпірні стіни та лотки збору поверхневого водостоку.

Окремі зони охорони для пам'ятки не визначені. Археологічна охоронна зона охоплює територію пам'ятки, а також поширюється на сусідні пам'ятки (Поділ, Місто Ізяслава-Святополка, Місто Володимира, Замкова гора, гора Щекавиця, гора Юрковиця та Кирилівські висоти до урочища Дорогожичі), є недостатньою і потребують корегування.

Крім того, пам'ятка частково розташована у межах охоронної (буферної) зони об'єкта всесвітньої спадщини «Собор святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська лавра». Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 17.05.2002 р. № 979.

Дослідники: Лохвицький К.О., Ставровський О.І., Анненков О.С., Хойновський Й.А., Хвойка В.В., Магура С.С., Каргер М.К., Івакін Г.Ю., Мовчан І.І. та ін., поч. ХІХ ст. – 2020 р.

– **Культурний шар «Міста Ярослава»**, ІV–ІІІ тис. до н. е., ІХ–Х ст., ХІ–ХVІІІ ст. – Старокиївська гора у межах її плато між вул. Костьольною, Майданом Незалежності, вул. Б. Грінченка, Прорізною, Ярославовим Валом, Львівською площею і вул. Великою Житомирською. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 928 охоронний № 260028-Н.

– **Поселення трипільської культури.** Датування: ІV–ІІІ тис. до н. е. Місцезнаходження: вул. Ярославів Вал 17–23, Велика Житомирська, 20, Стрілецька 10, 13. Площа 106 тис. м² (понад 10 га). На державному обліку не перебуває, частково пошкоджено пізньою забудовою.

– *Язичницький курганний могильник*. IX–X ст. Місцезнаходження: Михайлівська, Софійська площі, вул. Рейтарська, Золотоворітська, Георгіївський пров. Площа: близько 20 га. На державному обліку не перебуває, частково пошкоджено пізньою забудовою.

– *Гора Дитинка: поселення та могильник*. Датування: VI–VII ст., X–XIII ст. Місцезнаходження: вул. Велика Житомирська, мис над яром Гончари та Кожум'яки. Площа: 0,85 га (280×30–35 м). Місцевого значення: Рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112. Пам'ятку законсервовано.

– *Грунтовий могильник*. Датування X–XVIII ст. Місцезнаходження: вул. Велика Житомирська, 11. Площа: 2800 м² (70×40 м). Щойно виявлений об'єкт: Наказ Головного управління охорони культурної спадщини Київської міської держадміністрації від 25.09.2006 р. № 53. Частково пошкоджено пізнішою забудовою.

Територія пам'ятки досить щільно забудована спорудами XIX–XXI ст. Незабудованими лишаються садиба Національного заповідника «Софія Київська» (вул. Володимирська, 24, за винятком окремих будівель XVIII–XIX ст.), паркова зона вздовж Володимирського проїзду, Золотоворітський сквер, сквер на вул. О. Гончара, Софійська та Михайлівська площі, внутрішні подвір'я будинків на вул. Великій Житомирській 1–40, Володимирська 5–41, Ярославів Вал, Рейтарська, Стрітенська, Стрілецька, О. Гончара, 2–22, Золотоворітська, Ірининська, Малопадвальна, Паторжинського, Прорізна 16–27-Б, Грінченка 2–4-А, Тарасової, Мала Житомирська, Михайлівська, Костьольна, Трьохсвятительська 5–13, пров. Георгіївський, Рильський, Т. Шевченка, Михайлівський, гора Дитинка, а також схили Старокиївської гори.

Територією пам'ятки прокладено численні магістралі інженерних комунікацій: водогін, побутова і зливово каналізація, теплові та кабельні мережі, мережі газопостачання та електрозв'язку, глибинні та поверхневі штольні дренажу.

На схилах подекуди обладнано протизсувні підпірні стіни та лотки збору поверхневого водостоку.

Окремі зони охорони для пам'ятки не визначені. Археологічна охорона зона охоплює територію пам'ятки, а також поширюється на сусідні пам'ятки (Поділ, Місто Ізяслава-Святополка, Місто Володимира, Замкову гору, гору Щекавиця,

гору Юрковиця та Кирилівські висоти до урочища Дорогожичі), є недостатньою і потребують корегування.

Крім того пам'ятка частково розташована у межах охоронної (буферної) зони об'єкта Всесвітньої спадщини «Собор святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська лавра». Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 17.05.2002 р. № 979.

Дослідники: Лохвицький К.О., 1832 р.; Каргер М.К., 1939–1952 рр.; Сагайдак М.А., Харламов В.О. Сенченко В.А., 1981 р.; Зоценко В.М., Сагайдак М.О., Тимощук В.А. 1994–2001 рр. та ін.

Пам'ятки археології місцевого значення:

– ***Культурний шар Подолу***, IX–XVIII ст. – в межах Поштової пл., вулиць Набережно-Хрещатицька, Введенської, Кирилівська. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 27.01.1970 р. № 159 (для частини об'єктів місцевого значення – складових об'єкта). Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112 (для частини об'єктів місцевого значення – складових об'єкта). Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 10.10.1988 р. № 979 (для частини об'єктів місцевого значення – складових об'єкта). Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 928 (для пам'ятки національного значення – складових об'єкта).

– ***Культурний шар ремісничого посаду***. Датування: IX–XIII ст. Місце знаходження: вул. Набережно-Хрещатицька, Введенська, Кирилівська. Площа: близько 200 га. Місцевого значення. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112. Пам'ятка частково пошкоджена сучасною забудовою та інженерними комунікаціями.

– ***Культурний шар ремісничих слобод Гончари та Кожум'яки***. Датування: X–XVII ст. Місце знаходження: урочище між горами Старокиївською, Замковою, Дитинкою та Кудрявець, вул. Здвиженська, Гончара, Кожум'яцька, Дігтярна. Площа: близько 17 га. Місцевого значення. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112. Пам'ятка частково пошкоджена сучасною забудовою та інженерними комунікаціями.

– ***Могильник ґрунтовий***. Датування: XI ст. Місце знаходження: між рогом вул. Хорива та Почайнинської до вул. Набережно-Хрещатицької. Площа: близько

2,5 га. Не перебуває на обліку. Пам'ятка частково пошкоджена сучасною забудовою, частково законсервована під асфальтовим покриттям проїзної частини вулиці.

– **Могильник ґрунтовий.** Датування: XII–XIII ст. Місце знаходження: між рогом вул. Волоської та Спаської до рогу вул. Спаська та Почайнинська. Площа: близько 1,5 га. Не перебуває на обліку. Пам'ятка частково пошкоджена сучасною забудовою, частково законсервована під асфальтовим покриттям проїзної частини вулиці.

– **Безкурганний могильник.** Датування: XV ст. Місце знаходження: вул. Андріївська, 7–9. Площа 40×50 м. Місцевого значення: Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 10.10.1988 р. № 976. Пам'ятка частково пошкоджена сучасною забудовою та інженерними комунікаціями.

Територія пам'ятки досить щільно забудована спорудами XIX–XXI ст. Переважно це житлова середньоповерхова забудова, на окремих ділянках – промислова забудова. Незабудованими лишаються лише території міських площ, кількох скверів, а також 100 м смуги вздовж лінії метро, що перетинає пам'ятку з південного сходу на північний захід. Дотепер у межах Подолу музеєфіковано лише одну археологічну пам'ятку – фундаменти та стіни церкви Успіня Богородиці Пирогощії, ділянки яких експонуються у підвальному просторі відновленої церковної будівлі.

На території пам'ятки існують інженерні мережі загальноміського значення та інженерне обладнання: водогін, побутова і зливово каналізація, теплові мережі кабельні мережі, лінії електропередач, газопровід, слаботочні мережі, освітлення, свердловини, колодязі, дренаж, тунелі і штольні, очисні споруди, котельні, електростанції.

Археологічна охорона зона охоплює територію пам'ятки, а також поширюється на сусідні пам'ятки (Поділ, Місто Ізяслава-Святополка, Місто Володимира, Замкова гора, гора Щекавиця, гора Юрковиця та Кирилівські висоти до урочища Дорогожичі), є недостатньою і потребують корегування.

Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 17.05.2002 р. № 979.

Дослідники: Богусевич В.А., Даниленко В.М., Гупало К.М., Толочко П.П., Сагайдак М.А., Зоценко В.М., Сергеева М.С., Андрощук Ф.О., Івакін В.Г., Тараненко С.П. та ін., 1950–2020 рр.

– **Культурний шар Копирівського кінця – XI–XIII ст.** в межах Львівської площі, вул. Обсерваторної, території Академії мистецтв України, Кудрявських схилів. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112.

Копирів кінець – історична місцевість у Києві, торгівельно-ремісничі передмістя часів Київської Русі XI–XIII ст. У літописі згадується неодноразово (під 1121, 1150, 1151, 1140, 1161, 1202 рр.). Археологічні дослідження на його території проводилися наприкінці 70-х рр. XIX ст., 1947 р. М.К. Каргер, 1964 р., 1968 р. П.П. Толочко, з 1971 р. розкопки ведуться Київською археологічною експедицією Інституту археології НАНУ.

Археологічні дослідження, що велися на території Копирівського кінця (вул. Кудрявський узвіз, вул. Січових Стрільців, вул. Обсерваторна, Нестерівський пров., Львівська площа та Вознесенський узвіз), виявили потужний культурний шар з матеріалами X–XIII ст., де простежено житла, господарські споруди, ділянки рову та ескарповані схили.

На території пам'ятки існують інженерні мережі загальноміського значення та інженерне обладнання: водогін, побутова і зливові каналізація, теплові мережі кабельні мережі, лінії електропередач, газопровід, слаботочні мережі, освітлення, свердловини, колодязі, дренаж, тунелі і штольні, очисні споруди, котельні, електропідстанції.

Дослідники: Лашкар'юв П.О., Каргер М.К., Дяденко В.Д., Кубишев А.І., Боровський Я.Є., Мовчан І.І., Гончар В.М., Сагайдак М.А., Зоценко В.М., 1878–1991 рр.

– **Городище Кия**, кін. V–VIII ст. – в межах вул. Великої Житомирської, Пейзажної алеї, Андріївського узвозу, вул. Десятинної. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112.

Дослідники: Анненков О.С., Хвойка В.О., Мовчанівський Ф.М., Каргер М.К., Толочко П.П. та ін., 1824 – 2000 рр.

– **Поселення зарубинецької культури**, II ст. до н.е. – I ст. – в межах вул. Великої Житомирської, Пейзажної алеї, Андріївського узвозу,

вул. Десятинної. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112.

Дослідники: Хвойка В.В. 1907–1908 рр.; Милєєв Д.В., 1913–1914 рр.

– *Копирів кінець* (культурний шар), X–XIII ст. – в межах району – Кудрявських схилів, Глибочиці, Вознесенського узвозу. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112,

Дослідники: Лашкарьов П.О., Каргер М.К., Дяденко В.Д., Кубишев А.І., Боровський Я.Є., Мовчан І.І., Гончар В.М., Сагайдак М.А., Зоценко В.М., 1878–1991 рр.

– *Культурний шар Замкової гори* (поселення: 3 тис. до н. е., 2 тис. до н. е., 2 ст. до н. е., 5–13 ст. н. е.; городище, 6–13 ст.) – в межах Замкової гори – Киселівки. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112.

Дослідники: Козловська В.Є., Магура С.С., 1932, 1939, 1940 рр.

– *Культурний шар гори Дитинки* (поселення, 6–13 ст.; могильник, 9–13 ст.) – в межах гори Дитинка. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112.

Дослідники: Козловська В.Є., 1919, 1930, Боровський Я.Є., 1982 рр.

– *Культурний шар ремісничих слобід Гончари та Кожум'яки*, IX–XVII ст. урочище між горами Замковою-Дитинкою та Кудрявець. Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 р. № 1112.

Дослідники: Сагайдак М.А., Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А., Бідзіля В.І. та ін., 1974, 1987–1993, 1992, 1998, 2007–2008 рр.

Щойно виявлені об'єкти археології:

– *Безкурганний могильник*, XV ст. – в межах Андріївської вул., 7–9. Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 р. № 53

Дослідники: Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А., 1984 р.

– *Подільський могильник*, друга пол. XI–XIII ст. розташований у кварталі між вулицями Хорива, Волоською, Спаською та Набережно-Хрещатицькою; вул. Хорива, 38–40, вул. Почайнинською, 11. Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 31.10.2011 р. № 10/55-11.

Дослідник: Сагайдак М.А. 1984–1988 рр.

Сагайдак М.А., Зоценко В.Н. «Отчет о раскопках в г. Киеве по ул. Хоревая 40, Киевской экспедицией за 1984 г.», 16 с., польова док-ція. Київ, 1984/18 а.

– *Могильник*, XII–XIII ст. – в межах пров. Киянівський, 10. Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 р. № 53.

Дослідник: Боровський Я.Є. у 1985 р.

– *Могильник*, XII–XIII ст. – в межах вул. Великої Житомирської, 11. Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 р. № 53.

Дослідник: Мовчан І.І., 1994 р., 2000 рр.

Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Климовський С.І., Писаренко Ю.Г. «Звіт про археологічні дослідження Старокиївської експедиції на вул. Великій Житомирській в 1994 р.». Київ, 1994/18.

1.4. Узагальнений аналіз стану культурної спадщини з визначенням збереженості традиційного характеру середовища, його ролі в архітектурно-просторовій композиції Заповідника

Згідно із Законом України «Про охорону культурної спадщини», традиційний характер середовища – це історично успадкований вигляд та об'ємно-просторова структура історичного населеного місця, захист традиційного характеру середовища – є одним із основоположних завдань пам'яткоохоронної галузі.

Чи зберегла територія заповідника «Стародавній Київ» у комплексі історичних споруд свою автентичну регулярну планувальну структуру, головні ансамблі та комплекси, композиційні зв'язки між ними, характерність та архітектурну цінність рядової забудови та її співвідношення з формуючими пам'ятниками, а відповідно, традиційний характер середовища. Ці питання залишаються дискусійними.

Історико-культурний простір Заповідника сформувався протягом століть на основі затвердженого у 1812 р. проекту перепланування післяпожежного Подолу петербурзьким архітектором В. Гесте із вцілілими пам'ятками більш раннього періоду. До сьогодні традиційний характер забудови Заповідника складають деякі фрагменти допожежного планування, зокрема вулиці: *Покровська* та *Притисько-Микільська*, а разом із ними і допожежна забудова кінця XVIII–початку XIX ст., що формувала квартали на розі вулиць *Притисько-Микільської*, *Фролівської*, *Андріївського узвозу*. До нашого часу збереглася поодинокі допожежна забудова

другої половини XVIII–початку XIX ст.: на *Андріївському узвозі*: № 2-А – будинок житловий, 1796–1797 рр. (1899–1900 рр., реконструкція); на *Контрактовій площі*: № 7 – житловий будинок, кін. XVIII ст., (1860 р. – надбудова); № 8 – будинок кушнірського цеху, 1799–1803 рр. (1857 р. – реконструкція); № 12/8 (адреса за постановою – вул. Покровська № 8/12) – житловий будинок (споруджений на замовлення Назарія Сухоти), 1804 р. (1876–1878 рр. – реконструкція); на вул. *Костянтинівській*: № 6/8 – будинок житловий Биковського (будинок Петра I), кін. XVII – поч. XVIII ст. (1750 р. – прибудова); на вул. *Петра Сагайдачного*: № 27-А – житловий будинок (заїжджий двір), кін. XVIII–поч. XIX ст. (1982 р. – реставрація з пристосуванням); на вул. *Спаській*: № 16-Б – житловий будинок (т. з. «Будинок Мазепи»), кін. XVIII–XIX ст. (після 1811 р. – надбудова); на вул. *Григорія Сковороди*: № 9-Б – будинок житловий (споруджений на замовлення київського бургомістра Кисилевського І.Г.), кін. XVIII – перша пол. XIX ст., а також майже повністю забудова на вул. *Покровській*.

Згідно з історичними джерелами, В. Гесте не взяв за основу проєкт перепланування Подолу, підготовлений київським архітектором А. Меленським 1811 р., який максимально враховував містобудівну базу давнього Подолу, що розвивалася на давньоруській основі, а також київські архітектурні традиції, що склалися сторіччями. У затвердженому проєкті не було пов'язано природні умови і рельєф з історико-архітектурним середовищем, не враховано існуючу систему комунікацій, водостоків, давню базово-планувальну структуру забудови. В. Гесте наклав на існуючу планову підоснову сітку прямокутних кварталів, внаслідок чого Поділ суттєво змінився: завдяки застосуванню класицизму він позбувся нерегулярних вузьких вулиць і провулків, замість яких було прокладено нові вулиці, що утворили прямокутні квартали. На Контрактовій площі – історичному ядрі історико-архітектурного Заповідника за проєктом архітектора В. Гесте передбачалося розміщення адміністративно-громадського комплексу, що мав складатися з будівель Нового контрактного будинку, Магістрату і Поштової контори, з'єднаних між собою аркадою одноповерхових крамниць. Цей комплекс мав замкнути каре площі з північно-західного боку, надавши їй прямокутної форми, відповідно до класицистичних вимог. Головним містобудівним об'єктом площі став запланований в її центрі Гостинний двір, який на той час вже будувався за проєктом архітектора Л. Руска, проте будівництво Гостинного двору внаслідок пожежі 1811 р. зупинилося на рівні 1-го поверху, а із запроєктованого

адміністративно-громадського комплексу було лише зведено у 1817 р. Контрактний будинок на вул. Межигірській № 1/1.

Після пожежі Поділ швидко забудовувався, в тому числі новими цегляними одно- чи двоповерховими будинками в стилі класицизму. На початку XIX ст. законом були визначені розміри ділянки, які передавалися під житлову забудову: 1000, 600 та 300 кв. сажнів. Уряд затверджував також зразки розпланування садиб та кварталів під житлову забудову. Головною спорудою був житловий будинок, звернений фасадом на вулицю, за ним розташовувалися двір із господарськими будинками, а за ними – фруктовий сад. Таким чином, усі квартали забудовувалися за периметром, а всередині утворювався парцельований зелений масив. Певне художнє значення для вигляду вулиць мало впровадження т. з. «зразкових», тобто типових проєктів фасадів, парканів та воріт, що внесло певний «міський» порядок організації вулиць, деякі з них збереглися на території Заповідника до сьогодні і є важливою складовою традиційного характеру його середовища.

Типовим прикладом садибної забудови Подолу початку XIX ст. слугує збережена садиба на вул. *Притисько-Микільській*: № 7 – аптекарів А. Бунге та І. Тецнера, 1820-ті рр. – сер. XIX ст. із житловим будинком за проєктом А. Меленського. Сучасний житловий будинок з аптекою А. Бунге та І. Тецнера, зведено у 1818–1820 рр. на підмурках більш давньої споруди 1728–1730 рр., яка не пережила пожежу 1811 р. До складу садиби також входить житловий флігель, 1839 р. (1831, 1885 рр. – реконструкція, 1980 р. – реставрація); комора і каретна, сер. XIX ст.; а також південна та східна в’їзні брами з огорожею першої чверті XIX ст. Окрім вище зазначеної садиби традиційний характер забудови Заповідника склала поодинокі рання класична забудова, яка у первісному чи перебудованому вигляді дійшла до нашого часу: *на вул. Хорива* № 16/7 – будинок житловий (споруджений на замовлення київського купця М. Підгайного), 1813 р. (1870-ті рр. – надбудова; 2000-ті рр. – реконструкція); *на вул. Костянтинівській* № 11/13 – будинок Андрія Меленського, 1818 р. (1882 р.; 2015–2017 рр. – реконструкції); житлові будинки 1816–1818 рр. *на вул. Сагайдачного*. А також класицистична забудова, представлена спорудами, зведеними наступником А. Меленського – головним архітектором Києва Л. Станзані: *на вул. Верхній Вал* № 16/4 – будинок з крамницями (кутовий), 1841 р. (кін.1990-х рр. – надбудова мансарди) у складі міської садиби київських купців Левковських (за наказом – садиба міська); *на вул. Хорива* № 2 – житловий будинок, 1836 р. (1875 р. –

реконструкція, 1897 р. – надбудова) у складі міської садиби, 1830–1910-ті рр.; в тому числі *на вул. Петра Сагайдачного № 27* – садиба міська Балабух із жилим будинком, 1830–1840-ті рр. (1982 р. – реставрація).

Забудова середини ХІХ ст. також характеризується малоповерховими житловими будинками, спорудженими за «зразковими» проєктами, «височайше затвердженими» у 1851 р. для забудови міст Російської імперії. Це були одноманітні типові проєкти, невелика частка яких обумовлює традиційний характер середовища ДІАЗ «Стародавній Київ». На сьогодні на *вул. Боричів Тік* збережено подібні споруди за «зразковими проєктами». Ці малоповерхові будинки на непарній стороні Боричевого Току знаходяться на тлі вкритого деревами масиву Андріївської гори: № 25/6 – будинок житловий, в якому проживав Ладо Кецховелі – діяч революційного руху (житловий будинок дружини полковника у відставці С. Замочнікової), 1851 р.; № 41 – будинок житловий (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії К. Рощина), 1855 р.; № 43/5 – будинок житловий (причту Флорівського (Вознесенського) жіночого монастиря), 1855 р.

На початку 1870-х рр. нове будівництво проводилося, головним чином, за рахунок одноповерхових та двоповерхових будинків-особняків. Тривала реконструкція старих або будівництво на їхньому місці нових споруд, нижні поверхи фасадних будинків використовувалися під магазини, ательє, перукарні, всілякі контори тощо, верхні – під житло. Забудова стала більш щільною і насиченою. На той час поняття «прибутковий будинок» ще не існувало. Деякі зведені будинки функціонували як готелі, наприклад, дві будівлі, пов'язані із життям відомого письменника О. Купріна на вул. *Петра Сагайдачного*: № 4 – будинок, в якому жив Купрін О.І. (відтворений). Справжній меморіальний будинок, що мав два поверхи – не зберігся, його триповерхове відтворення відбулося у 1981–1982 рр. А також № 14 – будинок прибутковий з готелем «Олександрівські номери», 1876 р. (1950 р. – надбудова) у стилі пізнього класицизму з елементами бароко. До житлової забудови цього періоду також належать споруди: *на вул. Борисоглібській* № 19–21/19 – будинок житловий із крамницями, 1864 р. (1980–1990-і рр. – реконструкція) й торговельними приміщеннями, 1873 р., (2000-ті рр. – реконструкція з надбудовою); на вул. *Петра Сагайдачного* № 21 – житловий будинок з крамницями, 1870-ті рр. (2007–2008 рр. – реконструкція); на вул. *Верхній Вал* – флігелі з крамницями, 1870-х рр.

У 1890-х рр. за рахунок активної промислової, торговельної та будівельної діяльності розпочинається процес урбанізації, він супроводжується будівельним бумом, що триває з 1895 по 1901 рр. У зв'язку з необхідністю розселення «споживачів нерухомості» зростає поверховість споруд – до трьох, чотирьох і більше поверхів. Виникла потреба у новому прагматичному інженерно-технічному підході до їхнього будівництва і функціонального використання. Останні сприяють трансформації сформованого у попередній етап обличчя Заповідника. На Подолі зводяться цілі квартали великих багатоповерхових житлових та прибуткових будинків із світло-жовтої київської цегли в так званому «цегляному стилі». Водночас карнизи та пілястри фасаду будинку оздоблювалися цегляними орнаментами, що нав'язували до популярного в той час віденського ренесансу. Будинки прикрашалися різноманітними декоративними вежами, аттиками, ліпними прикрасами, різьбленими парадними дверима, кованими огороженнями балконів. Зразком такого будинку в «цегляному стилі» з елементами неоренесансу є виразна будівля будинку прибуткового (спорудженого на замовлення дружини чиновника Л. Максимової) на вул. *Сагайдачного*, 10/5 (архітектор В. Безсмертний, 1899–1900 рр.). Тут заокруглені парапети, що переходять в декор великих шатрових веж, критих під «луску», які колись мали зверху ажурне металеве завершення. Чітке членування фасадів розкріпуванням та міжповерховими тягами виконано в цегляному декорі.

У традиційному київському цегляному стилі збережено ряд споруд на *Андріївському узвозі*: № 4/26 – будинок житловий, в якому жив історик Оглоблин О.П., 1874 р.; № 21 – будинок житловий, в якому містилася майстерня скульптора І.П. Кавалерідзе, проживав історик Ф.І. Титов (споруджений на замовлення настоятеля Андріївської церкви), 1891 р.; № 22 – будинок житловий (споруджений на замовлення надвірного радника А. Калістратова), 1888 р. (1901 р. – реконструкція); № 28-Б – флігель житловий, в якому бував хормейстер, музикознавець О. Кошиць, 1890-ті рр.; № 36 – будинок житловий, в якому жили та працювали діячі мистецтва М. Дерегус, О. Гушин (споруджений на замовлення надвірного радника В. Чарниша, 1881 р. А також на вул. *Великій Житомирській*: № 18 – садиба міська (дружини почесного громадянина Є. Томіліної), 1897–1898 рр., із житловим будинком та флігелем; № 28 – будинок житловий, де жив і працював Д.К. Заболотний (споруджений на замовлення Месняєва С.), 1893–1895 рр.

В останні роки XIX – на початку XX ст. архітектори найчастіше працюють у змішаній манері, застосовуючи під час проєктування найрізноманітніші стилі та їхні елементи: від готики і українського бароко до пізнього класицизму, ампіру, рококо, ренесансу і навіть мавританського стилю. Цей напрям сьогодні визначається термінами «еклектика» та «історизм». Зросла поверховість будівель – до чотирьох, п'яти поверхів. Забудова стала більш щільною і насиченою. Численні житлові та прибуткові будинки в «цегляному» чи еклектичному стилях можна побачити на сучасному *Андріївському узвозі*: № 2-Б – будинок прибутковий (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії А. Фролова), 1913–1915 рр.; № 2-В – будинок прибутковий, 1909–1910 рр. На вул. *Верхній Вал*: № 16-Б – флігель (споруджений на замовлення київського купця Є. Тропінова), 1900 р.; № 24 – будинок житловий (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії Ф. Безсонова), 1892 р.; № 48/28 – будинок житловий (споруджений на замовлення київського міщанина Д. Мезенцева), 1899 р. А також на вул. *Хорива, Сагайдачного, Братській, Межигірській* тощо. В цей період Поділ переживав апогей розбудови: деякі найдавніші пам'ятки житлової забудови зносилися, інші надбудовувалися – все це заради збільшення корисної площі. Наприклад, у 1902 р. стало відомо про руйнацію унікальної старовинної кам'яниці («будинок Артемихи») на вул. *Межигірській* № 9/21–23. Ця будівля була чи не найстарішим житловим будинком Подолу, сягаючи XVII ст. Власники (родина Горелових) розібрали її заради спорудження міської садиби, сьогодні – прибутковий будинок, 1902 р., у стилі історизму. Зокрема, велику частину сучасних пам'яток протягом 1895–1910 рр. було побудовано на вул. *Великій Житомирській* №10 – будинок прибутковий, 1881–1882 рр.; № 4 – будинок житловий (споруджений 1857 р. на замовлення поміщика Ф. Березовського), 1857 р.; №18 – житловий будинок, в якому проживали Г.М. Ярон, Г.А. Бобинський, Ю.В. Кондратюк, 1897–1898 рр.; на вул. *Десятинній* № 4–6 – будинок Другого жіночого училища духовного відомства, 1883–1886 рр.; №14 – будинок прибутковий, в якому проживали відомі художники М. Врубель, В. Орловський, В. Котарбинський, родина Прахових, 1847–1849 рр.; на вул. *Володимирській* № 4 – будинок житловий, в якому народився Некрасов В.П. – письменник, проживав Варшавський М.М. – адвокат, 1872–1873; № 6/1 – будинок прибутковий, (споруджений на замовлення київського купця Г. Лисенкова), 1876–1877 рр.

На зміну еkleктиці в архітектурі на початку – у першій чверті ХХ ст. спочатку у промислово-виробничих, а потім і житлових спорудах Подолу приходить стиль європейського значення – модерн. Цей стиль активно втілюється у будівлях другого будівельного буму 1900–1910 рр., який охопив, головним чином, Верхнє місто, що також частково входить до території Заповідника. Разом із тим в діапазоні відгалужень модерну знайшлося місце і для українських національних мотивів як в їхньому народному виконанні, так і офіційному необароковому звучанні – в оформленні фасадів будинків Верхнього міста. Перші прояви модерну знаходимо у промислових будівлях, зокрема Подільських млинах (паровий млин Яновського на вул. Набережно-Хрещатицькій № 21, знесений у 2009 р.). Появу модерну в житловій архітектурі Києва супроводжував перехід до принципово нової схеми вирішення міської забудови – так званих будинків-кварталів. На території Заповідника було зведено міські садиби, що на сьогодні формують його історико-культурний простір: на вул. **Великій Житомирській** № 6 – комплекс споруд садиби міської, 1910–1913 рр.; № 8/14 – садиба міська, в якій мешкали відомі діячі науки і культури, 1903–1912 рр.; а також на **Контрактовій площі** № 10 – міська садиба київського купця 1-ої гільдії М. Ліпкеса (пропозиція до занесення до Державного реєстру), 1911 рр. та садиба міська на вул. **Набережно-Хрещатицькій** № 7, ХІХ – поч. ХХ ст.

З початком Першої світової війни, а також рядом політичних та економічних змін житлове будівництво практично припинилося, а разом із цим закотилася і зірка київського модерну. В цей час будувалися переважно військові училища, казарми, фабричні корпуси тощо. До 1936 р. головними змінами в міському обличчі були одиничні витвори конструктивізму. У 1933 р. **на вул. Межигірській** № 2/1 на місці житлового будинку останнього київського вїйта Івана Киселевського, серед. ХІХ ст., за проєктом архітектора М. Шехонїна був побудований у стилі конструктивізму будинок клубу «Харчовик» (Палац культури «Славутич»). Нова споруда, нетипова для пам'яток класицизму, вписалася в історичний ландшафт Контрактової площі, в ньому відчувається перехід від конструктивізму до радянського неокласицизму. У межах Заповідника з'являється ряд інших споруд з елементами конструктивізму, зокрема, на вул. **Братській** № 4 – будинок житловий працівників «Київенерго», 1930-ті рр.; на **Володимирській** № 1/15 – школа середня (№ 25), 1939 р. і №2 – будинок Київської художньої школи ім. Т. Шевченка, 1937–1939 рр. У 1936–1937 рр. у

стилі конструктивізму на вул. *Петра Сагайдачного* № 24/2 реконструюється житловий будинок із крамницями (серед. ХІХ ст.) під Подільський універмаг.

За радянських часів унікальний сформований історико-культурний простір Заповідника зазнав безповоротних втрат: крім вищезначених перебудов було знищено сакральну архітектуру Подолу. Наприкінці 1930-х рр. зруйновано Десятинну церкву (996 р., 1828–1842 рр.) на вул. Володимирській; церкву святих Петра і Павла (збудовану як домініканський костел святого Миколая, близько 1610 р.) на вулиці Притисько-Микільській; церкву святих Бориса і Гліба (1692 р.) на розі вул. Борисоглібської та Братської; Воскресенську церкву (1670 р.) на розі вул. Спаської та провулку Хорива. У 1935 р. зруйновано церкву Миколи Доброго (1716 р.) на Покровській вулиці, сьогодні на її місці – триповерховий будинок, споруджений у 1938 р. у стилі неокласицизму; 1936 р. – церкву Різдва Христового (1809–1814 рр.), збудовану у стилі класицизму за проектом архітектора А. Меленського. Останню пам'ятку відновлено вже за часів незалежності, на початку 2000-х рр.

На *Контрактовій площі* зруйновано у 1929 р.: Катерининську церкву Грецького монастиря (1739–1741 рр.), у 1934 р. – фонтан «Самсон» з ротондою (1748–1749 рр.), у 1935 р. – церкву Успіння Пресвятої Богородиці Пирогощії (1132–1136 рр.) і Богоявленську церкву Братського монастиря та дзвіницю (1690–1693 рр.), трапезну з церквою Святого Духа (1631 р.) передано сільськогосподарській трудовій громаді, потім – міській лікарні №15.

Під час Другої світової війни додалися нові втрати: було пошкоджено дзвіницю Флорівського монастиря (1740-ті рр.), дзвіницю Іллінської церкви (ХVІІІ ст.), зруйновано баню конгрегаційної церкви у старому академічному корпусі Києво-Могилянської академії (1740 р.).

У післявоєнний час Поділ, нарешті, утвердився у свідомості тогочасних киян та міської влади як неодмінна складова історичного ядра міста, що потребувала збереження. Як свідчить аналіз топографічних матеріалів, центром Подолу весь описуваний період залишалася *Контрактова площа*: у 1945–1950-ті рр. на місці дзвіниці, над колишніми крамницями Братського монастиря, зведено адміністративний будинок, внаслідок чого постав сучасний навчальний корпус Києво-Могилянської академії, що фронтом виходить на Контрактову площу під № 4; у 1952–1954 рр. на місці житлової забудови споруджено будинок Подільського РК КП (б)У і РК ЛКСМУ – Контрактова площа № 2. Зокрема,

протягом 50-х рр. ХХ ст. відбувається реконструкція деяких споруд комплексу центральної електричної станції на *вул. Андріївський № 19*.

Урбанізація наприкінці ХХ ст. спричинила негативний вплив на культурну спадщину Заповідника: забудова ХІХ – поч. ХХ ст., що знаходилася в аварійному стані або залишилася без належного догляду, зносилася під зведення нових будинків. У 70-х рр. ХХ ст. важливе значення мало будівництво метрополітену, що завдало потужного удару історичній забудові Подолу: було знищено більшу частину ансамблю старовинної Поштової площі, знесений одноповерховий будинок Гостинного двору, а також частина житлової забудови на вул. *Спаській*, яка замикала Контрактову площу з північного боку. Тоді ж було проведено археологічні дослідження території *Контрактової площі*, під час яких знайдено залишки культурного шару Подолу ІХ–ХVІІІ ст., проте знайдені під час прокладки метрополітену квартали давньоруської забудови залишилися не музеєфікованими. У 80-ті рр. ХХ ст. до суттєвої трансформації подільського середовища, що супроводжувалася знесенням частини історичної забудови, призвело будівництво критого ринку «Житній» на *вул. Верхній Вал*, а також будівництво автостанції «Поділ» на *вул. Нижній Вал*.

Крім негативних змін варто відзначити позитивні трансформації. Протягом 1970–1990-х рр. відповідно до проєкту комплексної реконструкції Контрактової площі (1971–1990 рр., арх. В. Шевченко) було проведено реставраційне відтворення за іконографічними архівними матеріалами та натурними дослідженнями: 1) у 1971–1990 рр. – Гостинного двору за авторським проєктом 1809 р. архітектора Луїджі Руска, (автор проєкту відбудови – арх. В. Шевченко, автор проєкту пристосування – арх. Ю. Лосицький); 2) у 1982 р. – фонтана «Самсон» з ротондою» (арх. В. Шевченко, Ю. Лосицький); 3) у 1991–1997 рр. – церкви Богоматері Пирогощої (арх. Ю. Асєєв, В. Шевченко, М. Жариков, Р. Кухаренко, В. Отченашко); 4) у 1996 р. – верхньої частини дзвіниці Грецького Катерининського монастиря (арх. Ю. Дмитревич, Ю. Стеценко). Проведено реставрацію у 1984–1999 рр. Контрактового будинку (арх. В. Шевченко) – *вул. Межигірська № 1/1*, а також реставрацію з елементами реконструкції у 1986–1990 рр. наріжного торговельно-офісного будинку (арх. В. Шевченко) – вул. *Петра Сагайдачного, 41/13*. У 1976 р. встановлено пам'ятник Григорію Сковороді (ск. І. Кавалерідзе, арх. В. Гнезділов). Протягом 1981–1983 рр. проведено регенерацію забудови *Андріївського узвозу*, виконано нове брукування,

встановлено стилізовані ліхтарі (автори проєкту: А. Милецький, О. Колесников, Л. Гараніна, Д. Воронов).

З початку 2000-х рр. Київ, у тому числі й історичний Поділ охопила нова будівельна лихоманка. Налагоджений конвеєр передачі землі під забудови призвів до того, що головною статтею київської «економіки» стало будівництво. В умовах його величезної прибутковості під забудову почали відводитися всі фізично придатні для цього території, не враховуючи їхню історичну цінність, що вже спричинило негативні наслідки для традиційного характеру історичного середовища Заповідника. Першим актом суттєвої трансформації стала забудова Поштової площі, що закрила київські схили, незавершена реконструкція Гостинного двору, що спричинила його аварійний стан, а також поява незаконних новобудов на Андріївському узвозі, на вулицях Петра Сагайдачного, Спаській, Верхньому Валі, Боричевому Току та інших вулицях, що входять у межі Заповідника. Почали систематично порушуватися режими використання пам'ятки ландшафту та історії місцевого значення «Історичний ландшафт київських гір і долини річки Дніпро», що до сьогодні має визначну універсальну цінність як добре збережений – незважаючи на урбанізацію. Є і позитивні приклади формування історичного середовища на території Заповідника, насамперед, – це відтворення втрачених пам'яток: відбудова церкви Різдва Христового на вул. Петра Сагайдачного, реконструкція споруд Києво-Могилянської академії та інших історичних будівель на Контрактовій площі, Андріївському узвозі, вулицях Братській, Костянтинівській, Спаській та ін., розпорядження Президента України «Про музеєфікацію залишків церкви Богородиці (Десятинної) в м. Києві», зведення пам'яток монументального мистецтва.

Історія формування забудови ДІАЗ «Стародавній Київ» надає змогу зробити узагальнений аналіз стану культурної спадщини з визначенням збереженості традиційного характеру середовища та його ролі в архітектурно-просторовій композиції Заповідника. З вище викладеного матеріалу зрозуміло, що кожна вулиця, що входить у межі Заповідника, має різні показники збереженості історичної забудови – споруд, що на сьогодні визнані пам'ятками історії, архітектури чи містобудування та внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Частиною становить також цінна історична забудова, фонові забудова, в тому числі дисгармонійна, що наносить фізичну та естетичну шкоду пам'яткам та їхньому середовищу.

На 2020 р. особливе значення мають *Контрактова площа* та *Андріївський узвіз* – вони не тільки зберегли автентичну забудову, проте самі є пам'ятками містобудування, не менш важливою є вулиця *Петра Сагайдачного*, що також відповідає критеріям зазначеного виду пам'яток.

Контрактова площа – історичне ядро історико-архітектурного Заповідника. На 2020 р. комплекс споруд Контрактової площі – знакова пам'ятка містобудування та архітектури місцевого значення (X – кінець XX ст.) у межах ДІАЗ «Стародавній Київ». До комплексу Контрактової площі входять 6 пам'яток національного значення, 10 пам'яток місцевого значення, 3 – щойно виявлені об'єкти культурної спадщини, 3 об'єкти відтворені за архівною іконографією та науково-реставраційними дослідженнями, а також значна історична та фоновіа забудова (згідно з паспортом на пам'ятку містобудування та архітектури місцевого значення «Комплекс споруд Контрактової площі», X–кінець XX ст., охоронний № 917-Кв, 2013 р.). Активну композиційну роль у забудові площі відіграють з північного боку – добре збережена будівля Контрактового будинку, зі східного боку – забудова Києво-Могилянської Академії, окремі складові якої в стадії реставрації, зокрема Староакадемічний корпус, з південного боку – забудова колишнього Катерининського Грецького монастиря та із західного боку – церква Богоматері Пирогощої та нещодавно відреставрований Фонтан «Самсон» із ротондою», будинок кушнірського цеху – на реставрації. Архітектурний та композиційний центр, домінуюча будівля в центрі Контрактової площі – Гостинний двір на сьогодні перебуває в аварійному стані.

Андріївський узвіз – пам'ятка містобудування національного значення (разом із Замковою горою, охоронний № 260060-Н) у межах ДІАЗ «Стародавній Київ». Налічує близько 40 об'єктів культурної спадщини. Об'єднана спільністю виникнення й розвитку в умовах складного природного ландшафту, забудова узвозу відзначається динамікою розкриття вуличного простору, ансамблевистію та унікальністю архітектурно-ландшафтного середовища. Прилягання до гір, наявність виходів до оглядових майданчиків із видами на Дніпро і Поділ визначили відкритий характер його забудови, виразний силует якої з домінантою Андріївської церкви і акцентом неоготичної башти будинку № 15 т. з. «Замок Ричарда Левове Серце» відіграє важливу роль у загальноміських панорамах. Активними композиційними елементами є також будинки № 3/24 (1914 р.) та № 34 (1901 р., арх. О. Хойнацький). Автентична забудова узвозу першої половини

XIX ст. – середини XX ст. представлена житловими будинками-особняками, які тяжіють до класицистичної «зразкової» архітектури першої пол. XIX ст.; житловими будинками-особняками дерев'яної та змішаної конструкції, друга пол. XIX ст. та житловими малоквартирними будинками другої пол. XIX – поч. XX ст. Об'єктами нового будівництва є чотириповерховий офісний та житловий будинок № 1-А (2003 р.), скандальний будинок театру № 20-Б (2006–2008 рр.), садибний комплекс № 32 (2015 р.), виділяється незавершена будівля готельного комплексу № 14–16. На етапі реставрації наступні пам'ятки архітектури: будинок житловий ювеліра З. Брезгунова, 1815 р., № 5/31; житловий будинок київської купчихи Я. Іванової (за наказом – будинок житловий), 1860 р., № 10-А; житловий будинок, т. з. «Замок Ричарда Левове Серце» (за постановою – жилий будинок), 1902–1904 рр., №15 та житловий будинок братів Хрякових (за наказом – будинок прибутковий), 1897–1899 рр., № 24.

Вулиця Петра Сагайдачного. Вулиця, що має всі ознаки для внесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка містобудування місцевого значення. На сучасній вулиці Петра Сагайдачного розташований 31 об'єкт культурної спадщини, а саме: комплексних пам'яток містобудування та архітектури місцевого значення – 4; поодиноких об'єктів культурної спадщини (пам'ятки архітектури та історії національного та місцевого значення, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини та ті, що потребують додаткового вивчення) – 16. Внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України – 16 об'єктів. На стадії проведення ремонтно-реставраційних робіт – 4 пам'ятки, зокрема, будинок прибутковий (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії О. Сироткіна), 1891 р., № 19; будинок житловий (купців Коробкіних), 1838–1840 рр., № 20/2. Дисгармонійна новобудова на Сагайдачного №15 бутик-готель «Riviera House» (2006 р.) та №18 (2020 р.) позиціонується як житловий комплекс «Saga City Space».

Об'ємно-просторова композиція вул. **Великої Житомирської** сформувалася у другій пол. XIX – на поч. XX ст. зведенням багатопверхових житлових та прибуткових будинків, які утворили вулицю-коридор. Характерною рисою її забудови є периметральність – розміщення головних корпусів на червоних лініях, флігелів – у глибині ділянок забудови. В архітектурному відношенні будинки відображають епоху історизму та модерну. Парний фронт забудови вулиці був частково реконструйований та упорядкований у зв'язку з обладнанням пішохідної

алеї до дня святкування 1500-річчя Києва. На сьогодні вулиця налічує близько 45 об'єктів культурної спадщини – пам'яток містобудування та архітектури. Сучасну багатоповерхову забудову 2000-х рр. фіксуємо за № 2–4, 11, 22, 27.

На початку *вул. Володимирської*, що входить у межі Заповідника на фоні історичної забудови, що зберегла свою автентичність кін. XIX – поч. XX ст.: прибутковий будинок Кониського С.М., будинок комерційного училища у неоренесансному стилі, а також середня школа № 25, будівля Національного музею історії України – у стилі конструктивізму з елементами неокласицизму, дисгармонує сучасна нежитлова споруда із скляним фасадом № 12.

Сучасна забудова *Бехтеревського провулку* характеризується як житлова, багатоповерхова, частково збережене історичне середовище представляють капітальні будівлі кін. XIX – поч. XX ст., а також домінуюча пам'ятка архітектури, історії місцевого значення – комплекс Свято-Покровського жіночого монастиря, 1888–1898 рр. із його складовими. На *Вознесенському узвозі* залишилося кілька будівель XIX ст., комплекс Київської духовної семінарії, кін. XIX– XX ст., до якого входить пам'ятка історії та архітектури національного значення – Київська духовна семінарія, 1899–1901 рр., сьогодні – будівля Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури.

Забудову вулиці *Боричів Тік* формують також понад 10 пам'яток архітектури, що внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, значна частина яких знаходиться в аварійному стані та потребує невідкладних ремонтних та реставраційних робіт, зокрема будинок причту церкви Миколи Доброго, 1832 р., №20/4. Одночасно із цінною історичною забудовою за останні роки зросла сучасна малоповерхова забудова котеджного типу, що змінює історичний вигляд вулиці.

Варто виділити *вул. Покровську*, яка представлена, головним чином, забудовою допожежного періоду, що й визначає її особливу історико-культурну цінність. Цивільна забудова вулиці вирішена у формах класицизму: № 4–8 – старий контрактовий будинок, 1799–1801 рр.; № 5 – жилий будинок (споруджений на замовлення ювеліра Самсона Стрельбицького), 1808 р. До цього ж архітектурного стилю належать житлові будинки № 9, 1810-і рр. і № 11– жилий будинок (крамниці київського купця Я. Сиваєва), 1809 р. Культова архітектура представлена поч. – сер. XVIII ст.: двоярусна цегляна Покровська церква у стилі українського бароко, 1766–1772 рр. (після 1812 р. – відбудовано з елементами

класицизму), двоярусна дзвіниця, 1798 – 1799 рр. (відбудована – 1831 р.). Завершує образ вулиці стилістично вирішена у формах українського бароко дзвіниця церкви Миколи Доброго, 1716 р.

Серед середньоповерхової житлової та адміністративної забудови переважно другої пол. XX на вул. *Андріївській* виділяються пам'ятки архітектури: Богодільня М.П. Дегтерьова та два будинки 1910 р. у стилі модерн, а також єдина в Україні загальноміська електрична станція, що збереглася до наших днів – пам'ятка архітектури та містобудування, науки і техніки місцевого значення – комплекс Центральної електричної станції (ЦЕС-1), 1898–1950 рр. за проєктами архітекторів Г. Шеєля та Ф. Шеффеля. Навпроти пам'ятки науки і техніки – забудова сучасними житловими багатоповерхівками.

Унікальними за насиченістю у відсотковому відношенні пам'яток до рядової забудови, розташуванням, чисельністю об'єктів культурної спадщини, характером і цінністю є сучасні вулиці: *Притисько-Микільська та Фролівська* з комплексом Флорівського Вознесенського монастиря, XVII–XIX ст. Більшість складових комплексу знаходиться у задовільному технічному стані, пам'ятка національного значення корпус № 16 (Будинок Артинова І.), 1809–1811 рр., на етапі реставрації. Вулиця *Почайнинська* з комплексом Іллінської церкви, XVII–XX ст., що включає церкву 1692 р., дзвіницю з корпусом малої бурси, браму, мури, проскурню, а також крамниці, останні виходять на Набережно-Хрещатицьку вулицю. А також вул. *Григорія Сковороди* з комплексом церкви Миколи Набережного, XVIII–XX ст. та комплексом Братського (Богоявленського) монастиря і Київської духовної академії, XVII–XX ст. На 2020 р. заплановано завершити проєктування і розпочати реставраційні роботи на пам'ятках архітектури та історії національного значення: корпус настоятеля, 1781 р. та просфірня, 1862 р. Братського монастиря за № 2-А, в тому числі на пам'ятці архітектури національного значення – житловому будинку (спорудженого на замовлення київського бургомістра Кисилевського І.Г.), кін. XVIII – перша пол. XIX ст., № 9-Б. На сьогодні потребують невідкладних ремонтних та реставраційних робіт складові комплексу Братського (Богоявленського) монастиря – щойно виявлені об'єкти культурної спадщини: огорожа, XIX ст. та Лазня Братського монастиря, XVIII ст., № 2-А.

Вулиця *Верхній Вал* представлена сьогодні збереженими у задовільному стані міськими садибами XIX ст., а також житловими будинками та флігелями

кін. XIX – першої пол. XX ст. Винятком щодо технічного стану будівель є реконструйований у 2007 р. будинок житловий (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії Ф. Безсонова, 1892 р.), № 24 та відреставрований у 2018 р. будинок житлово-торгівельний купців Новікових, 1893–1894 рр. за № 28/12-А. Багатоповерхова будівля бізнес центру № 2, а також сучасні споруди, що примикають до вул. Набережно-Хрещатицької, представляють дисонуючу забудову. В тому числі вигляд на вулицю з глибини кварталів та об'ємно-просторову історичну композицію Подолу спотворив зведений у 2014 р. на вул. Нижній Вал, № 27–29 із порушенням умов договору оренди ділянки і відхиленням від погодженої проєктної документації житловий комплекс «Поділ Престиж» – споруда не входить у межі Заповідника.

Значна частина цінних історико-культурних об'єктів на *вул. Спаській* не збереглася на сьогодні, деякі зі споруд відбудовано в сучасних матеріалах. Незважаючи на втрати, вул. Спаська – одна з найбільш збережених історичних вулиць Заповідника, що налічує близько 10 пам'яток архітектури, які активно реставруються та підтримуються у належному стані. У 2006–2007 рр. була проведена реставрація житлового будинку (т. з. «Будинок Мазепи»), кін. XVIII–XIX ст., № 16-Б, зокрема було відремонтовано дах будинку, проведено роботи з гідроізоляції фундаментів, підвалів, відновлено фасади та упорядковано територію Музею гетьманства. У 2014–2016 рр. проведено реконструкцію будинку житлового (будинку з крамницями майора у відставці М. Семчевського), 1836 р., № 1/2, у 2019 р. – будинок житловий (споруджений на замовлення чиновника 9-го класу І. Кисилевського, 1832 р., №10-А. У 2019 р. відреставрована пам'ятка архітектури місцевого значення, рідкісний зразок житлової будівлі особнякового типу у стилі неокласицизму – будинок контори торгового дому «Апштейн Т.М. И сини», №12. Дисонуючою забудовою вулиці є будинок побуту № 9-А, а також ряд новобудов: № 5, 35.

Значна кількість архітектурних пам'яток *вул. Хорива* споруджена у стилі класицизму: № 5 (арх. Л. Станзані), № 16/7 (арх. А. Меленський), № 36. Напрямо історизму репрезентують наступні будинки: № 2 (арх. О. Кривошеєв), №4, № 11, № 18/10, № 46. Домінантою вулиці є Притисько-Микільська церква, 1695–1707 рр., у стилі бароко. У 2015–2017 рр. проведено реставрацію з пристосуванням цікавої з історичної точки зору пам'ятки архітектури 1818 р. – будинку першого міського архітектора Андрія Меленського, разом із

реконструкцію нежитлової будівлі під офісно-готельний комплекс у складі садиби № 11/13. У 2000-х рр. збудовано бізнес центр № 25/2, житловий багатоповерховий будинок №39–41. У тому числі на сьогодні міська садиба 1830–1910-ті рр. на вул. Хорива, 2 знаходиться в аварійному стані.

Пам'ятки архітектури та містобудування, що збережені на вул. **Костянтинівській** (за винятком відреставрованої у 2019 р. пам'ятки архітектури національного значення – будинку житлового Я. Биковського (будинок Петра I) № 6/8 у стилі бароко, кін. XVII – поч. XVIII ст.) та вул. **Межигірська** (за винятком пам'яток на її початку, що входять до комплексу Контрактової площі) представлена житловими та прибутковими будинками XIX – поч. XX ст., зафіксовано декілька споруд 2000-х рр. житлового та офісного призначення.

Виділяється парний фронт забудови **вул. Іллінської**, зокрема будівля бізнес-центру Іллінський, що об'єднує в собі елементи класичної архітектури кінця XIX ст. і сучасного постмодернізму із цікавим архітектурним освітленням, починаючи з № 10 – пам'ятки архітектури: малоповерхова забудова у задовільному технічному стані серед. XIX ст. – поч. XX ст.

Серед нечисленних пам'яток на **вул. Волоській** на сьогодні три пам'ятки архітектури знаходяться в аварійному стані: № 2/19/21-б – будинок житловий із торговельними і конторськими приміщеннями, 1871–1872 рр.; № 5/14 – будинок житловий (споруджений на замовлення київського купця 2-ої гільдії І. Шишкіна), 1874–1875 рр. та № 5 – житловий будинок, 1833–1835 рр.

На фоні подільських вулиць, що входять у межі ДІАЗ «Стародавній Київ», своєрідно виділяються вул. **Воздвиженська** та **Кожум'яцька**, що на початку XXI ст. були фактично заново забудовані будинками середньої поверховості у псевдостилі бароко, модерн із готичними варіаціями, що імітує забудову старого міста. Виключення становить пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення – комплекс споруд церкви Здвиження Чесного Хреста Господнього «На Кожум'яках», що знаходиться на розі вулиці Воздвиженській за № 1.

Аналізуючи вище викладений матеріал, варто визначити, що в цілому традиційний характер середовища ДІАЗ «Стародавній Київ» збережено на 40 %. Зрозуміло, різні частини його території відрізняються за щільністю розташування об'єктів культурної спадщини та ступенем збереженості традиційного характеру середовища. Можна констатувати, що територія Державного історико-

архітектурного заповідника «Стародавній Київ» у комплексі історичних споруд частково зберегла свою автентичну регулярну планувальну структуру в класичному стилі початку ХІХ ст., головні ансамблі та комплекси (ХVІІІ–ХХ ст.), фрагментарно збережені композиційні зв'язки між ними, характерність та архітектурну цінність рядової забудови та її співвідношення з формуючими пам'ятками (ХІХ–ХХ ст.). Проте архітектурна та художня цінність історичної забудови Заповідника безсумнівна, оскільки поєднує в собі різні стилі: бароко, класицизм, модерн, утворена різними історичними типами адміністративних та житлових будинків, культовими будівлями, окремими спорудами. Деякі з них зберегли свою автентичність, інші дійшли до нашого часу у перебудованому вигляді, частина залишилася лише у нашій пам'яті. На сьогодні важливо прийняти ряд заходів зі збереження історичної забудови загалом та окремих об'єктів культурної спадщини ДІАЗ «Стародавній Київ» зокрема, основоположні з яких: надання певним територіям Заповідника статусу пам'яток містобудування місцевого або національного значення; розроблення і затвердження охоронних зон збережених об'єктів культурної спадщини, а також санація та формування традиційного характеру історичного середовища з відтворенням цінних втрачених об'єктів культурної спадщини.

---

2. ІСТОРИКО-АРХІВНІ ТА НАТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЇ ЗАПОВІДНИКА «СТАРОДАВНІЙ КИЇВ»

2.1. Дослідження території Заповідника, зон охорони пам'яток археології та ландшафту, їхніх складових

1. Місто Володимира – дитинець стародавнього Києва з фундаментами Десятинної церкви (IV–III тис. до н. е., II ст. до н. е. – I ст. н. е., X–XVIII ст.). Пам'ятка археології національного значення, охоронний № 260010-Н. Постанова Кабінету Міністрів України від 03 вересня 2009 р. № 928 «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України».

Городище розташовано на Старокиївській горі – мисовидному виступі київського плато, обмеженому береговими схилами р. Дніпро, улоговиною Боричева узвозу та ярмом Гончари та Кожум'яки. Є домінантним в оточуючому ландшафті. Локалізується у Шевченківському районі міста між вулицями Володимирською, Великою Житомирською та схилами Старокиївської гори.

Пам'ятка повністю входить до меж заповідника ДІАЗ «Київ Стародавній».

Перелік складових пам'ятки:

№ з/п	Назва пам'ятки, час створення, побутування	Адреса, місце розташування	Район	Назва документа про взяття на державний облік, охоронний №	Категорія охорони
1.	Палац, X ст.	Андріївський узвіз, 38, над урвищем північно–східної частини Старокиївської гори, в 75 м північно–східному напрямку від Десятинної церкви (фундменти)	Подільський	Наказ Міністерства культури України від 21.10.2011 № 912/0/16-11, охоронний № 664–Кв (Державний реєстр нерухомих пам'яток України)	місцевого значення
2.	Десятинна церква (фундаменти), 989-996 рр.	Володимирська вул., 2	Шевченківський	Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний № 260010-Н (у складі міста олодимира)	національного значення
3.	Язичницьке капище, VII – I пол. X ст.	Володимирська вул., 2 (біля ганку ДІМ – адреса за рішенням)	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
4.	Палац княгині Ольги (фундаменти), 10 ст.	Володимирська вул., 2	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
5.	Палац південний (фундаменти), 10 ст.	Володимирська вул., 2	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення

6.	Печі для випалювання плінфи, 10 ст.	Володимирська вул., 2, на південний захід від підмурків Десятинної церкви	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
7.	Язичницьке капище, X ст.	Володимирська вул., 3	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
8.	Фундаменти і залишки стін ротонди IX–XIII ст.	Володимирська вул., 3	Шевченківський	Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний №260012-Н (Державний реєстр нерухомих пам'яток України)	національного значення
9.	Фундаменти церкви Федорівського монастиря IX–XIII ст., (1128 р.)	Володимирська вул., 7–9	Шевченківський	Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний № 260013-Н (Державний реєстр нерухомих пам'яток України)	національного значення
10.	Фундаменти Софійських (Батієвих) воріт X–XIII ст.	Володимирська вул., 11 (бруківка)	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
11.	Фундаменти церкви св. Василя (Трьохсвятительська) XII століття, (1183 р.)	Десятинна вул., 2	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 27.01.1970 № 159 за паспортом Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 10.10.1988 № 976 рішення щодо переліку пам'яток ДІАЗ «Стародавній Київ»	місцевого значення
12.	Фундаменти палацу (Західного) X ст.	Десятинний пров., 7	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 27.01.1970 № 159 – за паспортом Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних	місцевого значення

				депутатів від 10.10.1988 № 976 – рішення щодо переліку пам'яток ДІАЗ «Стародавній Київ»	
13.	Культурний шар городища (Кия) V–IX ст.	Володимирська вул., 2 (Старокиївська гора, територія ДІМ УРСР-адреса за рішенням) (у межах вул. Великої Житомирської, Пейзажної алеї, Андріївського узвозу, вул. Десятинної)	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (уточнення в назви, датування та адреси, що знаходяться під охороною держави згідно рішення від 27.01.1970 № 159)	місцевого значення
14.	Поселення (зарубинецької культури), II ст. до н. е.	Володимирська вул., 2 (Старокиївська гора) (в межах вул. Великої Житомирської, Пейзажної алеї, Андріївського узвозу, вул. Десятинної)	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення

Під час роботи з архівними матеріалами було повністю опрацьовано комплекс наукових звітів, присвячених дослідженню археологічних об'єктів у межах указаної пам'ятки. Усі вони зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України:

№	Назва архівного документу
1.	1948/18. Каргер М.К. «Раскопки 1948–1949гг. в усадьбе Центрального Исторического музея УССР в Киеве».
2.	1949/1. Каргер М.К. «Раскопки 1948–1949 гг. на усадьбе Центрального Исторического музея УССР в Киеве».
3.	1955/4в. Самойловський І.М. «Археологічні спостереження під час земляних робіт на території Києва 1955 р.».
4.	1957/37а. Богусевич В.А. «Отчет о раскопках в Киеве на Владимирской улице, д. №7–9-в 1957 г.».
5.	1966/8. Толочко П.П., Кириєвич С.Р. «Отчет об археологических раскопках на Старокиевской горе 1966 г.».

6.	1967/1-а. Толочко П. П., Килиевич С.Р. «Отчет об археологических работах на Старокиевской горе в 1967 году».
7.	1968/6а. Толочко П.П., Килиевич С.Р. «Отчет об археологических раскопках на Старокиевской горе».
8.	1970/26. Килиевич С.Р. «Отчет о раскопках на Старокиевской горе».
9.	1970/26. Толочко П.П. «Звіт про роботу Київської археологічної експедиції в 1970 р.» .
10.	1971/18. Килиевич С.Р. «Отчет о раскопках на Старокиевской горе 1971 г.».
11.	1972/34«б». Кілієвич С.Р. «Отчет об археологических исследованиях на территории Великого княжеского двора в Киеве в 1972 г.».
12.	1973/22б. Килиевич С.Р. «Отчет о раскопках Старокиевского отр. (ул. Десятинная №2) в 1973 г.».
13.	1974/ 28-в. Килиевич С.Р. «Отчет о раскопках 1974 г. Старокиевского отряда Киевской археологической экспедиции на территории Киевского детинца (ул. Владимирская № 2)».
14.	1975/25. Толочко П.П., Боровський Я.Е. «Звіт Старокиївського загону Київської археологічної експедиції ІА АН УРСР про археологічні розкопки ротонди XIII ст., в садибі №3 по Володимирській вул. в 1975 р.».
15.	1976/14. Боровський Я.Є., Толочко П.П. «Звіт про археологічні дослідження київської ротонди XII–XIII ст. в 1976 р.»
16.	1976/14«б». Кілієвич С.Р. «Отчет о раскопках Киевской арх. эксп. на территории Киевского детинца».
17.	1977/9а. Килиевич С.Р. «Отчет о раскопках 1977 года старокиевского отряда Киевской археологической экспедиции на территории Киевского детинца (Десятинный пер. №5)».
18.	1978/20«а». Кілієвич С.Р. «Отчет о раскопках 1978г. Старокиевского отряда Киевской археологической экспедиции на территории Киевского детинца / Десятинный переулок, 5/».
19.	1979/16«а». Килиевич С. Р. «Отчет о раскопках 1979 г. Старокиевского отряда Киевской Археологической экспедиции в усадьбе №3 по Десятинному переулку».
20.	1980/17. Килиевич С.Р., Ткач Н.Ф. «Отчет о раскопках Старокиевского отряда на территории древнейшего городища ул. Владимирская, 2 в 1980 г.»
21.	1981/15а, Килиевич С.Р., Брайчевская Е.А., «Отчет о раскопках Старокиевского отряда Киевской археологической экспедиции за 1981 г. «Десятинный переулок № 10».
22.	1982/34а. Килиевич С.Р., Круц О.В. «Отчет о раскопках Старокиевского отряда Киевской археологической экспедиции за 1982 г /ул. Владимирская, 7–9».
23.	1982/34ж. Харламов В.А., «Раскопки Западного дворца 10 века».

24.	1983/236. Кириєвич С.Р., Калюк А.П., Круц О.В. «Отчет о раскопках Старокиевского отряда Киевской археологической экспедиции за 1983 р. /ул. Владимирская 7–9».
25.	1984/18г. Кириєвич С.Р. «Харламов В.А. „Отчет о раскопках Старокиевским отрядом Киевской арх. экспедиции на ул. Владимирской, 7–9 за 1984 г.».
26.	1985/29а. Кириєвич С.Р., Харламов В.А. «Отчет о раскопках старокиевского отряда Киевской археологической экспедиции Института археологии АН УССР храма Федоровского монастыря XII в. /ул. Владимирская 7–9.»
27.	1988/17. Боровский Я.Е., Калюк А.П., Сыром'ятников А.К., Архипова Е.И. «Археологические исследования в Верхнем Киеве в 1988 г.»
28.	1989/28. Боровский Я. Е., Калюк А. П., Архипова Е. И. «Отчет об археологических исследованиях в Верхнем Киеве».
29.	1994/18. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Климовський С.І., Писаренко Ю.Г. «Звіт про археологічні дослідження Старокиївської експедиції на вул. Великий Житомирський в 1994 р.».
30.	1998/4. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Климовський С.І. «Звіт про археологічні дослідження Старокиївської експедиції Інститута археології НАН України у м. Києві в 1998 р. на вул. Володимирівській, 12».
31.	1999/23. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Гончар В.М., Писаренко Ю.Г., Архипова Є.І. «Звіт про археологічні дослідження Старокиївської експедиції Інституту археології НАН України на вул. Володимирівській, 8 м. Києва у 1999 р.».
32.	2001/11. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Гончар В.М., Ієвлев М.М. «Звіт про археологічні дослідження на вул. Великий Житомирській, 2 м. Києва у 2001 р.».
33.	2001/60. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Гончар В.М., Ієвлев М.М., Сиром'ятников О.К. «Звіт про проведення археологічних досліджень на вул. Десятинній 1/3 в 2000–2001 рр.».
34.	2002/84. Мовчан І.І., Гончар В.М., Ієвлев М.М., Козловський А.О. «Звіт про археологічні дослідження на вул. Велика Житомирська, 2».
35.	2003/197. Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А., Козюба В.К., Чекановський А.А. «Звіт про археологічні дослідження на вул. Великий Житомирській, 9 у м. Києві в 2002–2003 рр.».
36.	2003/224. Мовчан І.І., Ієвлев М.М., Козловський А.О., Гончар В.М. «Звіт про археологічні дослідження Старокиївської експедиції Інституту археології НАНУ в 2002-2003 рр. у м. Києві на вул. В. Житомирській, 2а».
37.	2008/205. Козловський А.О., Ієвлев М.М., Крижановський В.О. «Звіт про проведення археологічних досліджень на вул. Десятинній, 11а в 2008 р.».

Висновки. Заселення території Старокиївської гори відбулося в енеолітичну добу, коли на цьому місці виникло поселення носіїв трипільської

культури (окремі знахідки цієї доби було відкрито під час розкопок пізніших нашарувань), поселення і могильник зарубинецької культури та об'єкти ранньослов'янського часу. Сталий розвиток цієї території як міста розпочався лише у IX – на початку X ст. н. е.

«Місто Володимира» – умовна назва дитинця стародавнього Києва IX – поч. XIII ст., збудованого за часів князя Володимира Святославича на залишках більш давніх поселень зарубинецької та праської культури, що розташовувалося в північно-західній частині Старокиївської гори. Територія за межами первинного городища була зайнята дружинним курганним могильником X ст., який у другій половині X ст. почав забудовуватись у зв'язку з розширенням території дитинця. Укріплення міста наприкінці IX – на поч. XI ст. будувалися, головним чином, у природних межах Старокиївської гори. На її схилах збереглися ескарпи, пов'язані з будівництвом земляних укріплень у давньоруський та пізньосередньовічний часи. Укріплення мали три в'їзні брами: головну Софійську, південну (з боку Михайлівського монастиря) та північну (над Андріївським узвозом).

Композиційним центром «Міста Володимира» була Десятинна церква (989–996 рр.). Навколо неї розміщувалися князівські палаци, боярські та монастирські садиби. Князівський двір в XI – першій пол. XIII ст. займав майже всю південно-східну частину дитинця. Тут же було виявлено язичницьке капище X ст. і палац-ротонду XII–XIII ст. Крім князівських палаців, на території дитинця розміщувалися церковні та монастирські двори, родові боярські садиби, які було огорожено вздовж вулиць дерев'яними парканами, утворюючи садибне планування дитинця. У XI–XIII ст. на території «Міста Володимира» було споруджено Василівську та Здвиженську церкви, Андріївський (Янчин) і Федорівський (Вотч) монастирі.

На території великих феодальних садиб розміщувалися ремісничі майстерні та житла ремісників і обслуги. Знахідки численних скарбів ювелірних виробів із коштовних металів, предметів із кістки, скла, виробів ковальського виробництва свідчать про високий рівень розвитку місцевих ремесел.

Дитинець стародавнього Києва сильно постраждав під час штурму міста військом хана Батия наприкінці 1240 р. Із цього часу населення Старокиївської гори значно зменшилося, що пов'язано з перенесенням адміністративного центру міста на Поділ та Замкову гору.

Після приєднання України до Росії у другій половині XVII ст. старі вали «Міста Володимира» було реконструйовано і перетворено на укріплення Старокиївської фортеці. Тоді ж у місті виникли численні підземні споруди господарського та фортифікаційного призначення.

З XVIII ст. на території колишнього дитинця почала формуватися сучасна міська забудова, через що нині територія пам'ятки щільно забудована житловими спорудами XIX–XX ст., хоча за трасами вулиць і зберегла в цілому планування «Міста Володимира».

Протягом XIX–XXI ст. на території пам'ятки неодноразово проводились археологічні розкопки: досліджувались окремі ділянки стародавнього міста, фундаменти монументальних споруд давньоруського часу, залишки фортечних укріплень. Усього дослідженнями було охоплено не більше 20–25% від загальної площі пам'ятки. У різні роки на пам'ятці працювали такі дослідники як В. Хвойка, Д. Мілеєв, Т. Мовчанівський, М. Каргер, С. Кілієвич, П. Толочко, В. Харламов, Г. Івакін, Я. Боровський, І. Мовчан, А. Козловський, О. Іоаннесян, Д. Йолшин, В. Козюба та багато інших.

Археологічна пам'ятка являє собою залишки городища – укріпленого дитинця стародавнього міста. Територія пам'ятки охоплює площу близько 19,7 га. Вона зумовлюється зоною поширення культурного шару та залишками земляних укріплень уздовж вул. Великої Житомирської. Глибина залягання культурного шару, що має складну стратиграфію, становить 1,5–3,5 м. На території пам'ятки розташовано фундаменти багатьох давньоруських монументальних споруд, а також рештки стародавньої міської забудови та більш давніх об'єктів – поселення зарубинецької культури, ранньослов'янського городища та курганного могильника IX–X ст. Культурний шар і фундаменти будівель давньоруського часу частково пошкоджено та частково (на 20–25%) знищено земляними роботами й будівлями пізніших епох (дисгармонійні порушення). Розкопані під час археологічних досліджень об'єкти у більшості законсервовано засипками. Земляні укріплення «Міста Володимира» здебільшого втрачено. Лишилися лише фрагменти підосв валів уздовж краю схилу Старокиївської гори, а також ескарпи на схилі.

Культурний шар Подолу (IX–XVIII ст.). Охоронний номер не присвоєно. Пам'ятка археології місцевого значення. Рішення київського міськвиконкому від 17.11.87 р. № 1112 «Про взяття на облік та під державну

охорону пам'яток історії та культури м. Києва».

Розташовується у Подільському районі міста: Поштова площа, вул. Набережно-Хрещатицька, вул. Оленівська, східні схили гори Юрковиці, східні схили Щекавиці, урочище Гончари та Кожум'яки, східні схили гори Киселівки, вул. Андріївський узвіз, східні схили Михайлівської гори. Межі території пам'ятки охоплюють: парний бік вул. Оленівської, непарний бік вул. Набережно-Лугової, набережну Почайнинської затоки, набережну Дніпра (до південної межі Поштової площі), підніжжя Михайлівської та Старокиївської гір, гори Уздихальниці вдовж непарного боку вул. Боричів Тік (до її перетину з Андріївським узвозом, підніжжя Замкової гори з боку Флорівського монастиря, вул. Кецховелі та Воздвиженської, підніжжя Старокиївської гори, гори Дитинки та Копиріва кінця вздовж вул. Гончарної та Кожум'яцької, підніжжя гори Щекавиці вздовж вул. Олегівської, Ярославського провулку, вул. Кирилівської (охоплюючи сади їхніх непарних боків), підніжжя гори Юрковиці (в районі вул. Кирилівської, 37).

Південно-західна частина пам'ятки (до вул. Верхній Вал) входить до меж заповідника ДІАЗ «Київ Стародавній».

Перелік складових пам'ятки

№ з/п	Назва пам'ятки, час створення, побутування	Адреса, місце розташування	Район	Назва документа про взяття на державний облік, охоронний №	Категорія охорони
1.	Фундаменти храму, XII–XIII ст.	Андріївська вул., 7	Подільський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (уточнення назв, датування та адрес відповідно до рішення Київського міськвиконкому від 27.01.70 № 159)	місцевого значення
2.	Безкурганний могильник, XV ст.	Андріївська вул., 7–9	Подільський	Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 № 53	щойно виявлений об'єкт культурної спадщини

3.	Фундаменти церкви Борисоглібської, XII ст.	Борисоглібська вул., 10 (адреса за рішенням – Борисоглібська вул., 11)	Подільський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (поточнення назв, датування та адрес відповідно до рішення Київського міськвиконкому від 27.01.70 № 159)	місцевого значення
4.	Церква (фундаменти), 13–15 ст.	Верхній Вал вул., 48/28, ріг вул. Волоської	Подільський	Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 № 53	щойно виявлений об'єкт культурної спадщини
5.	Церква св. Михаїла, (фундаменти) XII ст.	Волоська вул., 20	Подільський	Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 № 53	щойно виявлений об'єкт культурної спадщини
6.	Рештки мурованої церкви, XII ст.	Волоська вул., 23	Подільський	Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 № 53	щойно виявлений об'єкт культурної спадщини
7.	Дерев'яний водопровід (водогін) та заощення вулиць, XVII–XVIII ст.	Ігорівська вул. (прив'язка) (по всій території Подолу)	Подільський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
8.	Фундаменти та залишки стін церкви Богородиці Пирогоші, XII ст. (1131–1135 рр.)	Контрактова площа	Подільський	Рішення виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
9.	Фундаменти церкви (Вірменської), XIV ст.	Покровська вул., 7 (територія Покровської церкви)	Подільський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (поточнення назв, датування та адрес, що знаходяться під охороною держави згідно з рішенням Київського міськвиконкому від 27.01.70 № 159)	місцевого значення
10.	Культурний шар ремісничих слобід Гончари та Кожум'яки, IX–XVII ст.	урочища між горами Замковою, Дитинкою та горою, де знаходиться НАОМА	Подільський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (уточнення в назві,	місцевого значення

				датування та адреси, що знаходяться під охороною держави згідно рішення від 27.01.1970 № 159)	
11.	Подільський могильник, друга пол. XI–XIII ст.	квартал між вулицями Хорива, Волоською, Спаською та Набережно-Хрещатицькою; вул. Хорива, 38–40, вул. Почайнинська, 11	Подільський	Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 31.10.2011 р. № 10/55-11	щойно–виявлений об’єкт культурної спадщини

Під час роботи з архівними матеріалами було повністю опрацьовано комплекс наукових звітів, присвячених дослідженню археологічних об’єктів у межах вказаної пам’ятки. Усі вони зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України:

	Назва архівного документу
1.	1948/8в. Експедиція «Великий Київ». Самойловський І.М. «Археологічні спостереження під час земляних робіт на території м. Києва в 1947 і 1948 рр.».
2.	1950/1б. Богусевич В.А. «Археологические раскопки на Подоле в 1950 г.».
3.	1969/20. Толочко П.П. «Звіт про роботу Київської археологічної експедиції в 1969 р.».
4.	1972/34д. Гупало К.М., Толочко П.П. «Звіт про розкопки траси Подільської лінії Київського Метрополітену».
5.	1974/28. Гупало К.Н., Ивакин Г.Ю., Сагайдак М.А. «Отчет об археологических исследованиях Подола в 1974 г.».
6.	1975/25а. Гупало К.Н., Ивакин Г.Ю., Сагайдак М.А. «Отчет об археологических исследованиях Подола в 1975 г.».
7.	1976/31а Толочко П.П., Гупало К.Н., Ивакин Г.Ю., Сагайдак М.А., «Раскопки Киевоподола 1976 г.».
8.	1977/9б. Гупало К.Н., Ивакин Г.Ю., Сагайдак М.А. «Отчет Архитектурно-археологические исследования церкви Успения Богородицы Пирогощи 1976–1977 года».
9.	1979/16в. Гупало К. Н. «Отчет о раскопках Пирогощи в 1978–1979 гг.».
10.	1982/34г. Сагайдак М.А., Чернов С.М. «Отчет об исследованиях на Подоле в 1981–1982 гг.».
11.	1981–82/34д. Ивакин Г.Ю., Степаненко Л.Я. «Отчет о раскопках по ул. Шекавицкой №25-28 в 1981–1982 гг.».

12.	1984/18а. Сагайдак М.А., Зоценко В.Н. «Отчет о раскопках в г. Киеве по ул. Хоревая 40, Киевской экспедицией за 1984 г.».
13.	1984/18д. Ивакин Г.Ю. 2Отчет о работе Братского отряда Киевской экспедиции. Раскопки на Подоле в 1984 г.».
14.	1985/8а. Ивакин Г.Ю., Козубовський Г.А. «Отчет о раскопках Подольской экспедиции ИА АН УССР в 1985 г. на ул. Зелинского /Покровская церковь/ и ул. Оболонской».
15.	1985/170. Зоценко В.Н., Сагайдак М.А., Гончар В.Н., Брайчевская Е.А. «Отчет о раскопках Почайнинского Отряда постоянно действующей Подольской экспедиции в Киеве в 1985 году».
16.	1987/26. Сагайдак М.А., Занкин А.Б., Тимошук В.Н. «Отчет Подольской постоянно действующей экспедиции».
17.	1987/26а. Ивакин Г.Ю., Козубовський Г.А. «Отчет о раскопках в Киеве в 1987 г. на Гончарах и Кожемяках».
18.	1987/26б. Зоценко В. М.; Брайчевская Е. А. «Отчет об исследованиях Почайнинского отряда Подольской эксп. 1987 г. (ул. Нижний Вал, 41).
19.	1988/25. Сагайдак М.А., Занкин А.Б., Брайчевская Е.А, Михайлов П.С. «Отчёт о полевых исследованиях Подольской постояннодействующей экспедиции на участке по ул. Героев Триполья, 14 в г. Киев в 1988 г.».
20.	1988/25а. Андрощук Ф.А., Бобровский Т.А., Зоценко В.Н. «Отчёт об исследованиях Почайнинского отряда Подольской постояннодействующей экспедиции ИА АН УССР за 1988 г.».
21.	1988/25б. Ивакин Г.Ю., Козубовский Г.А., Чекановский А.А. «Отчёт о работах на урочище Гончары и Кожемяки в 1988 г. и новостроечных работах по ул. Оболонская, 43–47».
22.	1988/166. Исаев Д.А. «Отчёт о раскопках археологической экспедиции Музея истории Киева за 1988 г. (ул. Глыбочицкая, №68–70)».
23.	1989/28б. Ивакин Г.Ю., Козубовский Г.А., Чекановский А.М., Герасимов Д.М., «Звіт про роботи на Гончарах та Кожум'яках у м. Києві у 1989 р.».
24.	1989/30. Сагайдак М.А., Брайчевская Е.А., Михайлов П.С. «Отчет о полевых исследованиях Подольской постояннодействующей экспедиции на участке по ул. Героев Триполья, 14 в г. Киеве в 1989 г.».
25.	1989/56. Бидзиля В.И., Тимошук В.М., Фридман М.И. «Отчет научно-производственного кооператива "Археолог" о полевых исследованиях по улице Оболонская, 4 в 1989 г.».
26.	1989/81. Занкин А.Б., Полин С.В., Калюк А.П., «Отчет о полевых исследованиях Подольской экспедиции НПК «Археолог» на киевском Подоле по ул. Межигорская, 43 в 1989 г.».
27.	1989/265. Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Тимошук В.Н. «Отчет об исследованиях Северо-Западной части Подола в 1989 г.».

28.	1990/34. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. «Отчет об археологических исследованиях Киевского Подола в 1990 г. /ул. Волошская, 16/».
29.	1990/34а. Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А., Герасімов Д.П., Чекановський А.А.; Чміль Л.В., «Звіт про розкопки Кожум'яцького заgonу в 1990 р.».
30.	1990/68. Калюк А.П., Фридман М.И. «Отчет НПК «Археолог» об охранных археологических исследованиях к Киеву в 1990 г.».
31.	1991/10а. Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А., Герасимов Д.М., Чекановський А.А., Чміль Л.В. «Звіт про археологічні дослідження на вулиці Сагайдачного, 18 в Києві».
32.	1992/30. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. Отчет об исследованиях Подольской экспедиции в зоне фундаментов Поварни XVII–XVIII вв. на территории бывшего Братского монастыря».
33.	1992/33. Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А. та ін. «Звіт про археологічні дослідження урочищ Гончарі та Кожум'які (вул.Гончарна та Воздвиженська) у Києві».
34.	1992/34. Занкин А.В., Калюк А.П. «Отчет научно-производственного кооператива «Археолог» об исследованиях на киевском Подоле в 1991–1992 г.»
35.	1992/182. Бидзиля В.И., Допира И.И., Евтушенко М.И., Занкин А.Б., Калюк А.П., Левченко В.Н., Степанчук В.Н., Ткачук А.Л., Чабай В.П. «Отчет научно-производственного кооператива «Археолог» об исследованиях в ур. Гончары-Кожемяки в 1992 г.».
36.	1992/231. Башкатов Ю.Ю., Зоценко В.Н., Тимошук В.Н. «Отчет Межигорского отряда постояннодействующей Подольской экспедиции о Полевых исследованиях по ул. Межигорской, 11 в 1991 г. и полевых наблюдениях в 1991–1992 гг.».
37.	1993/57. Бидзиля В.И., Занкин А.Б., Калюк А.П. «Отчет научно-производственного кооператива «Археолог» об охранных археологических раскопках на киевском Подоле в 1993 г.».
38.	1993/155. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. «Отчет Подольской постояннодействующей экспедиции об археологических исследованиях по адресу ул. Оболонская, 12 в 1993 г.».
39.	1993/156. Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Михайлов П.С. «Отчет Подольской постояннодействующей экспедиции об археологических исследованиях по адресу ул. Оболонская, 12 (раскоп 1)».
40.	1996/1. Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А., Козюба В.К., Чміль Л.В. «Звіт про археологічні дослідження церкви Успіння Богородиці Пирогощі в 1996 р.».
41.	1996/58. Жаров Г.В., Игнатенко И.М. «Отчет об археологических исследованиях в зоне прокладки коммуникации к жилому дому по ул. Фрунзе, 34 в 1996 г.».

42.	1996/85. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. «Отчет Подольской экспедиции Института археологии НАН Украины об охранных исследованиях на территории бывшего греческого монастыря (Контрактовая площадь, 2) в 1996 г.».
43.	1997/119. Сагайдак М.А., Зоценко В.Н., Сергеева М.С., Тимошук В.Н., Михайлов П.С., Башкатов Ю.Ю. «Отчет Подольской постоянно действующей археологической экспедиции Института археологии НАН Украины об исследованиях 1997 г. на Киевском Подоле».
44.	1997/125. Сагайдак М.А., Занкин А.Б., Сергеева М.С. «Отчет о полевых исследованиях археологической экспедиции МП «Віче» у Контрактового дома (Контрактовая площадь, 1997 г.)».
45.	1997/126. Сагайдак М.А., Занкін А.Б. «Звіт про польові дослідження археологічної експедиції МП «Віче» на Поштовій площі 1997 р.».
46.	1997/129. Сагайдак М.А., Михайлов П.С. «Отчет о раскопках отряда Подольской постоянно действующей экспедиции в Киеве в 1997 г.».
47.	1998/130. Сагайдак М.А., Зоценко В.Н., Михайлов П.С., Башкатов Ю.Ю. «Отчет о раскопках отряда Подольской постоянно действующей экспедиции в Киеве в 1998 году».
48.	1998/132. Сагайдак М.А., Башкатов Ю.Ю., Михайлов П.С. «Отчет Подольской постоянно действующей экспедиции ИА НАНУ о полевых исследованиях по ул. Щекавицкой, 7/10 в 1998 г.».
49.	1999/107. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. «Отчет Подольской постоянно действующей экспедиции ИА НАНУ об исследованиях по ул. Спасской, 30 в 1998 и по ул. Г. Сковороды в 1999 г.».
50.	1999/108. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. «Отчет Подольской постояннодействующей экспедиции ИА НАНУ об исследованиях в районе Благовещенской церкви в 1999 г.».
51.	2000/146. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. «Отчет Подольской постоянно действующей экспедиции об археологических наблюдениях на Подоле в 1996 и 2000 гг.».
52.	2001/101. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. «Отчет Подольский постоянно действующий археологической экспедиции об исследованиях по ул. Игоревская, 13/5 в 2001 году».
53.	2001/204. Сагайдак М.М., Зоценко В.Н., Башкатов Ю.Ю., Тимошук В.Н. «Отчет об археологических исследованиях по ул. Андреевский спуск, 1 в 2001 г.».
54.	2002/2. Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Горбаненко С.А., «Отчет Подольской постояннодействующей археологической экспедиции об исследованиях по ул. Игоревская, 7 в 2002 г.».
55.	2003/126. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. «Звіт Подільської постійнодіючої експедиції ІА НАНУ про архітектурно-археологічні дослідження у Києві на вул. Юрківська, 3, 2003 р.».

56.	2004/229. Сагайдак М.А., Тараненко С.П., Тимошук В.М., Зоценко В.М., Башкатов Ю.Ю., Журухіна О.Ю. Звіт Межигірського загону Подільської постійно-діючої археологічної експедиції за адресою вул. Межигірська, 3/7 у 2002–2004 рр.».
57.	2004/234. Сагайдак М.А., Черновол Д.К., Тараненко С.П., Івакін В.Г. „Звіт Подільської археологічної постійнодіючої експедиції по дослідженню ділянки за адресою вул. Хорива, 21 у 2004 р.».
58.	2004/236. Сагайдак М.А., Тараненко С.П., Зоценко В.М., Башкатов Ю.Ю., Журухіна О.Ю. «Звіт Межигірського загону Подільської постійнодіючої експедиції за 2002–2004 рр.».
59.	2004/237. Сагайдак М.А., Черновол Д.К., Тараненко С.П., Івакін В.Г. «Звіт Подільської археологічної постійнодіючої експедиції по дослідженню ділянки за адресою вул. Хорива, 21 у 2004 р.».
60.	2004/238. Сагайдак М.А., Зоценко В.М., Тараненко С.П., Івакін В.Г., Журухіна О.Ю. „Звіт про археологічні дослідження за адресою вул. Борисоглібська, 2 м. Києва 2004 р.».
61.	2004/239. Сагайдак М.А., Хамайко Н.В. «Звіт про охоронні археологічні роботи в урочищах Гончари та Кожум'яки м. Києва у квітні – вересні 2004 р.».
62.	2004/257. Сагайдак М.А., Хамайко Н.В. «Звіт про охоронні археологічні дослідження на території Київського Подолу на вул. Верхній Вал, 68 у 2004 р.».
63.	2005/223. Сагайдак М.А., Тараненко С.П., Івакін В.Г. «Звіт Подільської археологічної постійнодіючої експедиції по дослідженнях за адресою Ярославський провулок, 7/9 літом 2005 р.».
64.	2005/233. Сагайдак М.А., Тараненко С.П., Івакін В.Г. «Звіт про археологічні дослідження за адресою вул. Ярославський пров., 7/9 м. Києва 2005 р.».
65.	2005/234. Сагайдак М.А., Івакін В.Г., Чорновол Д.К. «Звіт про археологічні дослідження за адресою вул. Сагайдачного, 15 м. Києва 2005 р.».
66.	2005/235. Сагайдак М.А., Хамайко Н.В., Вергун О.І. «Звіт про охоронні археологічні роботи на вул. Борисоглібській, 5 у травні–червні 2005 р.».
67.	2005/288. Сагайдак М.А., Башкатов Ю.Ю. «Отчет об археологических исследованиях Подольской экспедиции по ул. Введенская, 35 в 2005 г.».
68.	2005/291. Сагайдак М.А., Сергєєва М.С., Шевченко Д.О. «Звіт про дослідження Подільської експедиції у 2005 р. на вул. Спаська, 26/14».
69.	2006/5. Сергєєва М.С., Шевченко Д.О. «Звіт про дослідження Подільської постійно-діючої експедиції 2006 р. на ділянці на вул. Щекавицька, 29».
70.	2005–2006/247. Сагайдак М.А. «Звіт Подільської постійнодіючої експедиції ІА НАНУ про археологічні дослідження у Києві на вул. Верхній Вал у 2005– 2006 рр.».
71.	2006/248. Сагайдак М.А., Тараненко С.П., Журухіна О.Ю., Бітковський В.О. «Звіт Подільської постійнодіючої археологічної експедиції про археологічні дослідження за адресою вул. Почайнінська 27/44 у 2006 р.».

72.	2006/249. Сагайдак М.А., Тараненко С.П., Івченко А.В. „Звіт Подільської постійнодіючої археологічної експедиції про дослідження за адресою вул. Борисоглібська, 3».
73.	2007/180. Сагайдак М.А., Шевченко Д.О. «Звіт про дослідження Центру археології Києва у 2007 р. за адресою вул. Вознесенський узвіз, 28–30».
74.	2007/181. Зоценко В.М., Тараненко С.П., «Звіт про археологічні дослідження Подільської археологічної експедиції за адресою вул. Олегівська, 43а у 2007 р.».
75.	2007/264. Сагайдак М.А., Тараненко С.П., Пефтіць Д.М., Журухіна О.М. «Звіт про охоронні археологічні роботи в урочищі Гончари та Кожум’яки м. Києва у 2007 р.».
76.	2007/268. Сагайдак М.А., Хамайко Н.В., Вергун О.І. «Звіт про охоронні археологічні роботи на вул. Спаській, 35 у 2007 р.».
77.	2007/269. Сагайдак М.А., Зоценко В.М., Івакін В.Г., Тараненко С.П., Каравайко Д.В. «Звіт про археологічні дослідження Центра археології Києва ІА НАНУ 2007 р. вул. Набережно-Хрещатицька, 1-а».
78.	2007/270. Сергєєва М.С., Івакін В.Г., Пефтіць Д.М. Додаток до звіту «Про археологічні дослідження Подільської експедиції на вул. Іллінській, 8 (територія колишньої фабрики «Ластівка») 2007 р.».
79.	2008/111. Зоценко В.М., Тараненко С.П., Черновол С.Є., Бітковський В.О. «Звіт Подільської постійнодіючої археологічної експедиції про охоронні археологічні роботи на вул. Покровська, 9-а у 2008 р.».
80.	2008/204. Сагайдак М.А., Івакін В.Г., Гречко Д.С., Тараненко С.П. „Звіт про археологічні дослідження Центра археології Києва ІА НАНУ 2008 р. вул. Фрунзе, 23–25».

Висновки. Історична місцевість Поділ є однією з найдавніших частин міста Києва і розташовується в межах сучасної житлової зони Подільського району, безпосередньо у підніжжі Михайлівської і Старокиївської гір, гори Уздихальниці та Замкової гори, гір Щекавиці та Юрковиці. З іншого боку Поділ межує з річищами Дніпра та Почайни. До складу історичного Подолу входять також урочища Гончари та Кожум’яки, розташовані у глибоких ярах між Старокиївською горою, горами Дитинкою та Замковою, Копирівим кінцем. Назва місцевості походить від старослов’янського слова «подол», що позначає низовину між узгір’ям і річкою.

Заселення цієї території відбулося, імовірно, на початку нашої ери, про що свідчать знахідки римських монет і кераміки зарубинецької культури. Натомість у цей час, скоріше за все, було заселено лише підніжжя гір на рівні другої надзапавної тераси. Принаймні у першій половині I тис. н. е. більша частина Подолу була заболочена і практично непридатна для заселення. Натомість у X–XI ст. завдяки перерозподілу змивів глини і суглинків із навколишніх гір сформувалася простора, практично пласка ділянка другої надзапавної тераси, у межах якої і отримав подальший розвиток ремісничий посад стародавнього Києва. Ландшафтне розташування Подолу призводило до частих його підтоплень розливами рік (Дніпра, Почайни, Глибочиці), щільна дерев'яна забудова сприяла частим пожежам, які іноді знищували місто вщент. Зазначені фактори також сприяли утворенню абсолютно унікального культурного шару потужністю 5,0–13 м, особливістю якого є чергування гумусованих прошарків та алювіально/пролювіально/делювіальних пісків.

За доби Давньоруської держави, литовсько-польських часів та Гетьманату Поділ був відомий як Нижнє місто (на протилежності Верхньому місту, тобто Старому Києву), Подольнє місто, Подольє. У X–XI ст. Поділ постав як міський густозаселений район із садибною дерев'яною забудовою, що формувалась уздовж магістральних і бокових вулиць, а також численних ручаїв, які від гірського масиву прямували у бік Дніпра. Археологічні дослідження свідчать про досить сталу планувальну структуру цього району впродовж багатьох століть. Основу забудови давньоруського та пізньосередньовічного Подолу складали садиби з будинками каркасно-стовпової та зрубної конструкції. У межах садиб, окрім житлових будівель, спостерігається велика кількість господарських споруд і навіть ремісничих майстерень та складів готової продукції. У південній частині Подолу, імовірно, розташовувалася гавань,

північніше знаходилося торжище – велика площа, до якої збігалися магістральні вулиці району. Ще далі на північ Поділ перетинала р. Глибочиця, що впадала у Почайну. Північна околиця Подолу мала своєрідне укріплення – так зване «столпье».

Окрім житлово-господарських комплексів, садиб на давньоруському Подолі існувало чимало громадських споруд – церков, із яких щонайменше шість було змуровано у XI–XIII ст. із плінфи.

Після навали військ хана Батия (1240 р.), коли було зруйновано Верхнє місто, Поділ перебрав на себе певні функції адміністративного центру, пізніше саме тут було розміщено органи міського самоврядування, а довкола Подолу було зведено власні фортечні укріплення із п'ятьма брамами. На відміну від інших районів міста на Подолі у XIV–XV ст. відбувається активне будівництво, зокрема, культових споруд. Відомо, що вірменська діаспора тут заснувала свій соборний храм, а римо-католики – кляштор. Унаслідок нищівної навали хана Менглі-Гірея у 1482 р. Поділ зазнав великих втрат, зокрема, серед місцевого населення, про що свідчить великий могильник того часу, досліджений у садибах 7–9 на вул. Андріївській.

У 1494 р. Поділ здобув Магдебурзьке право. У XVII–XVIII ст. він перетворюється на важливий культурно-освітній та релігійний центр України, де розгортається діяльність Київського братства і Києво-Могилянської академії. У цей час на Подолі споруджуються величні архітектурні ансамблі монастирів, хоча місто і продовжує лишатися переважно дерев'яним. Від того часу збереглися залишки дерев'яних мостових, а також великого водопроводу з дерев'яними трубами.

Після пожежі 1811 р., коли вогонь знищив практично повністю дерев'яну забудову Подолу, було затверджено новий план забудови цього району, що передбачав заміну радіальної ландшафтної системи розпланування регулярною. Тоді ж остаточно ліквідовано Подільські оборонні вали. Стару криволінійну конфігурацію зберегли лише окремі вулиці: Покровська, Притисько-Микільська, початок вул. Кирилівської. Крім того, від другої половини ХІХ ст. розпочалась активна забудова Подолу багатопверховими будівлями, підвальні частини яких істотно пошкодили верхню частину культурного шару пам'ятки. В останній чверті ХХ ст. розпочалося активне використання у будівництві паль, що завдало непоправної шкоди і культурному шару глибинного залягання.

Стаціонарні археологічні дослідження Подолу розпочалися у 50-ті рр. ХХ ст. і продовжуються дотепер, маючи переважно рятівний характер. Найзначніші за обсягами дослідження було здійснено у 1970-ті рр. під час прокладання Подільської гілки київського метрополітену. У різні роки на пам'ятці проводили роботи такі дослідники як Богусевич В., Толочко П., Гупало К., Сагайдак М., Зоценко В., Івакін Г., Тимошук В., Сергєєва М., Тараненко С., Івакін В., Бібіков Д., Пефтіць Д. та багато інших. Культурний шар і фундаменти будівель давньоруського часу у багатьох випадках пошкоджені та частково (на 20–25%) знищені земляними роботами й забудовою пізніших епох. Виявлені під час охоронних (рятівних) археологічних досліджень та не розкопані по всій глибині і площі залягання об'єкти у більшості законсервовано засипками порожнім баластним ґрунтом.

Пам'ятка представляє собою ділянку археологічного культурного шару зі збереженими *in situ* рухомими та нерухомими археологічними об'єктами. Найважливіші знахідки і комплекси: фундаменти середньовічних церков та кладовища; житлові і господарчі будівлі ІХ–ХVІІІ ст., купецькі садиби,

ремісничі майстерні з обробки кольорових металів, скла, бурштину, кістки, ювелірні.

Культурний шар Копиріва кінця (XI–XIII ст.). Охоронний номер не присвоєно. Рішення київського міськвиконкому від 17.11.87 р. №1112 «Про взяття на облік та під державну охорону пам'яток історії та культури м. Києва».

Межі території пам'ятки у Шевченківському районі міста охоплюють Львівську площу, парний бік вул. Січових Стрільців (Артема), вул. Бульварно-Кудрявську, повністю вул. Обсерваторну, повністю вул. Кудрявську, повністю пров. Несторівський, повністю пров. Бехтеревський, повністю вул. Некрасівську, вул. Ю. Коцюбинського, непарний бік вул. Гоголівської, Кудрявський узвіз, непарний бік вул. М. Пимоненка, пров. Киянівський, Вознесенський узвіз.

До меж ДІАЗ «Київ Стародавній» входить лише східна частина пам'ятки, розташована на Кудрявському плато та обмежена Вознесенським узвізом.

Перелік складових пам'ятки:

№ з/п	Назва пам'ятки, час створення, побутування	Адреса, місце розташування	Район	Назва документа про взяття на державний облік, охоронний №	Категорія охорони
1.	Фундаменти церкви, XI ст.	Вознесенський узвіз, 20	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (уточнення в назви, датування та адреси, що знаходяться під охороною держави згідно з рішенням від 27.01.1970 № 159)	місцевого значення

2.	Фундаменти церкви, XIII ст.	Вознесенський узвіз, 22	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112 (уточнення в назви, датування та адреси, що знаходяться під охороною держави згідно з рішенням від 27.01.1970 № 159)	місцевого значення
3.	Фундаменти церкви, XI ст.	(ріг вул. Смирнова-Ласточкина, Киянівського провулку – адреса за рішенням) Киянівський пров. 2/12–сучасна адреса	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
4.	Фундаменти церкви XII ст.	Нестерівський пров.	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
5.	Могильник, XII–XIII ст.	Киянівський пров., 10	Шевченківський	Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 31.10.2011 р. № 10/55-11	щойно виявлений об'єкт культурної спадщини

У процесі роботи з архівними матеріалами було повністю опрацьовано комплекс наукових звітів, присвячених дослідженню археологічних об'єктів у межах указаної пам'ятки. Усі вони зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України:

№	Назва архівного документу
1	1974/28-а. Боровський Я. Є. «Звіт про археологічні розкопки на Копирівому кінці Ярославського загону Відділу археології Києва Інституту археології АН УРСР 1974 року».
2	1984/18е. Харламов В.А. «Отчет о рас копах архитектурно-археологического отряда Киевской экспедиции за 1984 г.».
3	1986/28«б». Боровский Я. Е.; Зоценко В.М.; Калюк А.П.; Павлова В.В. «Отчет об археологических исследованиях на Копыревом конце в Киеве в 1986 г.».
4	1990/32. Боровський Я.Є.; Мовчан І.І. «Звіт про археологічні розкопки Старокиївської експедиції ІА АН УРСР на Копирівому кінці / Киянівський провулок №№ 4–8 в 1990 р.».
5	1989–1990/33а. Харламов В.А. «Отчет об археологических исследованиях памятника архитектуры XII в. церкви на Вознесенском спуске, проведенных архитектурно-археологической экспедицией в 1989–1990 г.».
6	1991/10. Боровський Я. Є., Мовчан І. І., Писаренко Ю. Г. «Звіт про археологічні розкопки на Копирівому кінці (Киянівський провулок №4– 8) в 1991 р.».
7	1998/39. Івакін Г.Ю., Гончар В. М., Сиром'ятников О. К. «Археологічні дослідження на вул. Смірнова-Ласточкина, 11 в м. Києві у 1998 р.».
8	2004/3. Мовчан І І., Климовський С.І., «Звіт про археологічні дослідження Старокиївської експедиції Інституту археології НАНУ у м. Києві в 2004 р., на Кудрявському спуску, 3».

Висновки. Копирів кінець – одна зі складових частин домонгольського Києва («кінець» тут має значення «край», «віддалена частина міста»). Від початку — окреме поселення на сучасному Кудрявці (укріплене не пізніше X ст.), яке поступово стає складовою частиною Верхнього міста. Згадки про Копирів кінець зустрічаються у писемних джерелах з XII до XVI ст. У Літописі руському (Іпатіївський список) Копирів кінець згадується у зв'язку з різними історичними

подіями вісім разів: у 1122, 1139, 1147, 1150, 1151, 1162, 1198 та 1201 роках. Необхідно відмітити, що сама назва «кінець» і кончанська структура нехарактерна для міст Південної Русі. Київ – єдине з міст цього регіону, де згадується така міська складова.

За час археологічних досліджень м. Києва було відкрито чимало знахідок матеріальної культури, у тому числі, – залишки забудови літописних районів Києва, до числа яких відноситься забудова на території Копиріва кінця. Перші матеріальні підтвердження існування на Копирівому кінці кам'яних храмів, згаданих у літописах, було отримано у першій чверті XIX ст., коли у Києві почали проводитися систематичні розкопки. Але тільки в середині XX ст., коли на території Кудрявця розпочалися регулярні археологічні дослідження, було поставлено крапку у питанні місцезнаходження Копиріва кінця та окреслено його ймовірні межі. Великий внесок до розв'язання питання про місцезнаходження та історію розвитку Копиріва кінця, як частини давнього Києва, зробив П. Толочко. Згідно з його припущенням, Копирів кінець знаходився з північно-західного боку від «міста Ярослава», на Кудрявському плато, біля підніжжя якого протікали невеликі річки Киянка та Глибочиця.

Археологічними дослідженнями, проведеними в другій чверті XX ст., було підтверджено, що Копирів кінець з X ст. мав власну систему фортифікаційних споруд, яка, вірогідно, складалася із садиб, що займали досить значну площу та мали власні оборонні системи. Вони могли належати князям, боярам чи заможним купцям. Дві садиби з оборонними спорудами досліджено на Кудрявському узвозі, 3 та вул. Січових стрільців, 12 у 2003 і 2004 рр. Старокиївською експедицією ІА НАН України. На думку Я. Боровського та В. Зоценко, саме на Копирівому кінці знаходилося подвір'я княгині Марії Мстиславівни, дружини великого князя Всеволода.

Одним із важливих показників для локалізації садиб і дворів є знахідки скарбів на території Давнього Києва. На території Копиріва кінця на даний час відомо лише два знайдених скарби. Перший скарб, датований кінцем X – першою половиною XI ст., складався із 200 срібних монет Володимира I. Він був знайдений у 1876 р. на Вознесенському узвозі. Другий скарб XII – початку XIII ст. було знайдено на вул. Кудрявській, 10 і складався він із двох неповних гарнітурів жіночих прикрас із золота, срібла та бронзи.

Окрім цього, на території Копиріва кінця було досліджено рештки фундаментів чотирьох кам'яних храмів XI–XIII ст.

Пам'ятка представляє собою залишки укріпленого поселення у вигляді ділянки археологічного культурного шару зі збереженими *in situ* рухомими та нерухомими археологічними об'єктами. Найважливіші знахідки й комплекси: житлові та господарчі будівлі X–XIII ст., укріплені боярські садиби, ремісничі майстерні, кузні з обробки чорного й кольорових металів, кістки, ювелірні майстерні, господарчі комплекси, що займалися обробкою сільськогосподарської продукції та продуктів тваринного походження. Також тут знаходиться кілька могильників. Завдяки археологічним дослідженням останніх років загальну площу Копиріва кінця було встановлено в розмірі 125 га.

Потужність культурного шару на пам'ятці становить 0,50–3,50 м. На її території розташовано залишки давньоруських монументальних споруд XI–XIII ст., чотирьох кам'яних храмів, а саме: Симеонівського монастиря, Лазарєвого монастиря, церкви св. Василя (або Хрестовоздвиженської церкви) та ще однієї церкви XII–XIII ст.

Культурний шар, давні споруди та фундаменти будівель давньоруського часу частково пошкоджено та частково (на 25–50 %) знищено земляними

роботами і будівлями пізніших епох. Кілька розкопаних під час археологічних досліджень об'єктів законсервовано засипками.

Гора Щекавиця (IX–XIII ст.). Охоронний №1957, наказ Міністерства культури і мистецтв України № 393 від 15.06.1999 р. (Рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 27.01.1970 р. № 159; Рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 16.07.1979 р. № 920 п. І. 2. 4; Рішення київського міськвиконкому від р. №1112 «Про взяття на облік та під державну охорону пам'яток історії та культури м. Києва».

Пам'ятка археології розташовується у Подільському та Шевченківському районах міста: вулиці Лук'янівська, Олегівська, Мирна, Трудова, Нижньоюрківська, Стара Поляна, пров. Лук'янівський; південний схил гори у бік вул. Глибочицької, південно-східний схил у бік вул. Нижній і Верхній Вал, північний схил гори у бік частини вул. Нижньоюрківської, західний схил у бік частини вул. Лук'янівської, східний схил гори у бік вул. Кирилівської.

Пам'ятка не входить до меж ДІАЗ «Київ Стародавній».

Під час роботи з архівними матеріалами було повністю опрацьовано комплекс наукових звітів, присвячених дослідженню археологічних об'єктів у межах указаної пам'ятки. Усі вони зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України:

№	Назва архівного документу
1	1991/153. Бобровский Т.А., Стрихарь М.Н. «Отчет о разведочных исследованиях пещерных памятников г. Киева в 1991 г.».
2	1995/6. Мовчан І.І., Боровський О.Є., Гончар В.М., Климовський С.І., Архіпова Є.І. «Звіт Старокиївської експедиції Інституту археології Національної академії наук України про розкопки на горі Щекавиці у м. Києві в 1995 р.».

3	2007/183. Зоценко В.М., Пефтіць Д.М., Івакін В.Г. «Звіт про археологічні дослідження Подільської експедиції ІА НАНУ в 2007 р. за адресою: вул. Лук'янівська, 9/10».
---	---

Висновки. Щекавиця (Скавика) або ж Олегова гора – підвищення правого берега Дніпра між горами «Замкова» та «Юрковиця», витягнута в західному напрямку вздовж північної сторони Глибочицького яру. У «Повісті временних літ» Щекавиця згадується як гора, на якій «сидів» Щек, один із трьох братів – засновників Києва. За тією ж «Повістю временних літ», на Щекавиці в 912 р. було поховано князя Олега.

На верхньому плато гори і схилах у різні часи археологічними розвідками виявлено рештки поселення давньоруського часу та синхронний християнський могильник. Особливо цінною пам'яткою заповідної території гори Щекавиці є фундаменти кам'яного храму кінця XI–XII ст. (археологічний об'єкт 94 із категорією охорони – національний), котрий був у 1980–1981 рр. у межах садиби на вул. Олегівській, 41.

Археологічні розкопки, проведені під час забудови садиби міської мечеті у 1992 та 1995–1996 рр. експедицією Інституту археології під керівництвом І.І. Мовчана, виявили давньоруський могильник та дозволили визначити його площу, що становила понад 1000 м², і датувати поховання X–XII ст.

На початку 1990-х рр., під час земляних робіт із південного боку гори Т. Бобровському вдалося виявити залишки комплексу штучних печер, що може вказувати на існування тут печерного монастиря, аналогічного з Києво-Печерським підземним комплексом.

Заселеність Щекавиці переривається після монгольської навали. Під час будівництва пивоварного заводу в 1873 р. було знайдено склеп із 400 кістяками часів спустошення Києва ханом Менглі-Гіреєм (середина XIII ст.), а вже у 50-х рр. XX ст. неподалік виявлено захоронення з понад тисячею черепів.

У 1772 р., під час епідемії чуми, територію Щекавиці було відведено під Києво-Подільський міський цвинтар. На ньому в 1782–1786 рр. на пожертви городян було побудовано церкву Всіх Святих, яку було розібрано в 1935 р. Уже після офіційного закриття цвинтаря на його старообрядній частині продовжувалися поховання, останнє з яких датується 1951 р. Цього ж року на

місці храму Всіх Святих та найдавнішої частини цвинтаря було побудовано радіовежу.

Пам'ятка представляє собою залишки поселення у вигляді ділянки археологічного культурного шару зі збереженими *in situ* рухомими та нерухомими археологічними об'єктами. Найважливіші знахідки і комплекси: житлові та господарчі об'єкти поселення IX–XIII ст., ґрунтовий могильник X–XII ст., залишки комплексу штучних печер, а також поодинокі ранньослов'янські знахідки VII–VIII ст. Потужність культурного шару на пам'ятці становить 0,20–2,50 м. На її території розташовано залишки давньоруської монументальної споруди кінця XI–XII ст. – кам'яного храму, відомого з літопису як церква «попа Василя». Загальна площа пам'ятки становить 77 га.

Культурний шар, давні споруди та фундаменти будівель давньоруського часу частково пошкоджено та частково (на 25–50%) знищено земляними роботами і будівлями пізніших епох. Один із розкопаних під час археологічних досліджень об'єктів законсервований засипкою.

Поселення багат шарове та городище (III тис. до н. е., II ст. до н. е., V–XIII ст. н. е.). Пам'ятка археології місцевого значення. Охоронний №986 від 10.10.1988 р. Рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 16.07.1979 р. Наказ Міністерства культури України від 21.10.2011 № 912/016–11, охоронний № 647-Кв.

Пам'ятка розташована у Подільському районі міста, її локалізація відповідає Замковій горі зі схилами (межі визначені за подошвою гори).

Входить до меж заповідника ДІАЗ «Київ Стародавній».

Межі території пам'ятки містобудування Замкова гора – Андріївський узвіз визначені з урахуванням природних факторів планування (рельєфу), історичних меж садиб та сучасних, юридично закріплених меж землекористування. Враховуючи значення ландшафтних складових у формуванні комплексу забудови вулиці, до меж пам'ятки включено частини схилів гір Андріївської (Уздихальниці), Старокиївської, Замкової, які звернені до вулиці і створюють природні куліси першого плану панорами. Зовнішня лінія меж історичних садиб обох сторін вулиці: у нижній її ділянці початок меж охоплює частину лівого фронту вул. Покровської, до ділянки №9/2 за перетином з вул. Боричів Тік, права межа проходить вододілом гребня гори Уздихальниці,

до кута садиби №15, далі тильними межами ділянок № 15–21 та скверу виходить на обхідну алею навколо Андріївської церкви, виходячи на трасу узвозу, на його перетині з вул. Володимирською. Лівостороння межа після перетину з провулком Фролівським проходить верхніми позначками рельєфу з включенням садиб № 16, 18, далі – по лінії видимого контуру прилеглих пагорбів Замкової гори, спускаючися до вул. Воздвиженської; далі в тилах садиб № 24, 26, 28 – до межі садиби № 2 на вул. Володимирській.

Під час роботи з архівними матеріалами було повністю опрацьовано комплекс наукових звітів, присвячених дослідженню археологічних об'єктів у межах зазначеної пам'ятки. Усі вони зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України:

№	Назва архівного документу
1	1977/9в. Харламов В.А. «Отчет о разведке на Замковой горе в г. Киеве за 1977 г.».
2	1999/33. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Климовський С.І. «Звіт про дослідження Старокиївської експедиції Інституту археології НАН України у м. Києві в 1999р.».

Висновки. На Замковій горі виявлено культурні нашарування пізньотрипільської культури (софіївський тип), знахідки бронзової доби (тшинецька та багатовалікова культури), ранньозалізного віку (підгорцевська культура), зарубинецької культури, ранньослов'янського часу, городища давньоруського й литовсько-польських часів, кладовище ХІХ – початку ХХ ст. Культурний шар глибиною до 2 м. До пізньотрипільської культури належать фрагменти червоноглиняної розписної кераміки, крем'яні знаряддя. У північній частині гори виявлено культурні нашарування зарубинецької культури: фрагменти кераміки, античних амфор і монет. Культурний шар V–VIII ст. датується на підставі знахідок візантійських монет 495–518, 527–566 рр., фрагментом амфори VI–VII ст., ліпної та гончарної кераміки роменського та лука-райковецького типу. Культурні нашарування IX–X ст. визначено на підставі знахідок фрагментів посуду, трьох житлових споруд указанного періоду і монет: візантійських (867–963 рр.) та саманідського диргему (943 р.). Давньоруський період (XI–XIII ст.) представлено численним речовим матеріалом і залишками житлових споруд, залишками ремісничого

виробництва. Численні знахідки керамічного посуду та предметів XIV–XVII ст. пов'язані з функціонуванням литовсько-польського замку у зазначений період.

Площа зафіксованого культурного шару становить 11,3 га. Стан збереженості – до 35–50 % втраченого культурного шару. У різні роки керували розвідками та розкопками на горі Щекавиця такі дослідники як В. Хвойка, В. Козловська, С. Магура, Г. Шовкопляс, І. Мовчан, С. Климовский.

Культурний шар «Міста Ярослава» (IV–III тис. до н. е., X–XVIII ст.). Пам'ятка археології національного значення, № 260028–Н. Постанова Кабінету Міністрів України від 03 вересня 2009 р. № 928 «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України».

Пам'ятка розташована у Шевченківському районі міста в межах вул. Костельної, майдану Незалежності, вулиць Б. Грінченка, Прорізної, Ярославого Валу та Львівської площі.

До меж заповідника ДІАЗ «Київ Стародавній» входить лише північна частина пам'ятки, обмежена вул. Великою Житомирською та схилами Старокиївської гори з горою Дитинка.

Перелік складових пам'ятки.

№ з/п	Назва пам'ятки, час створення, побутування	Адреса, місце розташування	Район	Назва документа про взяття на державний облік, охоронний №	Категорія охорони
1.	Стіна двору митрополита, XII ст.	Володимирська вул., 24	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
2.	Фундаменти будівлі XI–XII ст.	Володимирська вул., 24	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	Місцевого значення

3.	Фундаменти церкви Св. Георгія	Георгіївський пров., 2	Шевченківський	Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний № 260018-Н (Державний реєстр нерухомих пам'яток України)	Національного значення
4.	Фундаменти церкви Св. Ірини	ріг Ірининської та Володимирської вулиць	Шевченківський	Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний № 260024-Н (Державний реєстр нерухомих пам'яток України)	Національного значення
5.	Фундаменти церкви	Стрілецька вул., 7/6	Шевченківський	Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний № 260047-Н (Державний реєстр нерухомих пам'яток України)	Національного значення
6.	Фундаменти палацу	Ірининська вул.	Шевченківський	Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний № 260023-Н (Державний реєстр нерухомих пам'яток України)	Національного значення
7.	Фундаменти Лядських воріт	Майдан Незалежності	Шевченківський	Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний № 260032-Н (Державний реєстр нерухомих пам'яток України)	Національного значення
8.	Печі для випалу вапна, XI ст.	Ірининська вул., 5-6	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	Місцевого значення

9.	Комплекс підземних споруд у садибі Софійського собору	Володимирська вул., 24	Шевченківський	Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 05.02.2009 № 10/10-09	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини
10.	Культурний шар гори Дитинки (поселення, 6–13 ст.; могильник, 9–13 ст.)	Дитинка гора	Подільський, Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	місцевого значення
11.	Поселення та Могильник V–XIII ст., IX–XIII ст.	між вулицями Велика Житомирська, Дегтярна, Гончарна, Воздвиженська (Гора Дитинка – адреса за рішенням)	Шевченківський	Рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 17.11.1987 № 1112	щойно виявлений об'єкт культурної спадщини

У процесі роботи з архівними матеріалами було повністю опрацьовано комплекс наукових звітів, присвячених дослідженню археологічних об'єктів у межах указаної пам'ятки. Усі вони зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України:

№	Назва архівного документу
1	2001–2002/1. Мовчан І.І., Климовський С.І. «Звіт про археологічні дослідження Старокиївської експедиції Інституту археології НАН України у місті Києві в 2001–2002 рр. на вулиці Великій Житомирській, 20».
2	2003/127. Мовчан І.І., Климовський С.І. «Звіт про археологічні дослідження Старокиївської експедиції Інституту археології НАНУ в 2003 р. у м. Києві на вул. Великій Житомирській, 20 та Рильському провулку, 6».

Висновки. «Місто Ярослава» – умовна назва найбільшої нагірної частини стародавнього Києва початку XI – середини XIII ст., збудованої за часів князя

Ярослава Мудрого на залишках язичницького курганного могильника X ст. Частину поховань знищено пізнішою забудовою, але значну їхню кількість було виявлено розкопками XIX–XX ст.

У межах пам'ятки зафіксовано зони з культурним шаром і об'єктами часів трипільської культури IV–III тис. до н. е. (вул. Ярославів Вал, Стрітенська, Велика Житомирська, Львівська пл.). Окремі знахідки доби бронзи і раннього залізного віку свідчать про те, що територія плато тимчасово заселялася у II–I тис. до н. е. Сліди більш-менш сталих поселень кївської та праської культур (V–VII ст. н. е.) на мисовидному виступі – горі Дитинці відносяться до ранньослов'янських поселень довкола Старокиївської та Замкової гір, які відіграли роль у становленні міста Києва. Натомість більша територія цього плато до початку XI ст. лишалася незаселеною.

Укріплення «Міста Ярослава» було зведено у 30-х рр. XI ст. з використанням природних меж Старокиївської гори. Вони півколом оточували Старокиївське плато, починаючи від схилів Володимирської гірки, далі по краю гори над Хрещатиком до Майдану Незалежності, де розташовувалися Лядські ворота, уздовж схилів гори до Золотих Воріт – парадного в'їзду до давнього Києва, далі на північний захід уздовж краю плато до Львівської площі, де знаходилися Жидівські (Львівські) ворота, і потім повертали на північний схід і виходили до схилів Старокиївської гори. Укріплення складалися з потужного земляного валу шириною до 20 м і висотою до 8 м, глибокого рову перед ним і дерев'яної стіни на валу.

Композиційним ядром «Міста Ярослава» була митрополича садиба, у центрі якої стояв найбільший храм Давньої Русі – Софійський собор (закладений близько 1037 р.), на північ від якого – знаходилася кам'яна будівля

(лазня?) XI–XII ст. Садибу в XI ст. було оточено кам'яним муром. Навколо неї розташовувалися садиби кількох монастирів: Ірининського, Георгіївського та Андріївського (?) зі своїми кам'яними храмами. На території «Міста Ярослава» відомі й інші пам'ятки давньоруської монументальної архітектури: Спаська церква, палац (?) і згадувані Золоті Ворота.

Навколо церков та монастирських садиб розташовувалися боярські садиби та квартали ремісників та інших міських жителів. Забудова складалася із садиб, які були огорожені дерев'яними парканами. Між кварталами проходили вулиці, які неодноразово фіксувалися під час розкопок. Також були виявлені житла, господарчі і виробничі будівлі.

«Місто Ярослава» було знищене під час штурму Києва військом хана Батия наприкінці 1240 р. Загарбники увірвалися до міста через Лядські ворота, вбивали мешканців, грабували і палили монастирі, церкви і рядові житла. Тоді була пошкоджена більшість монументальних споруд цього району, які через запустіння та відсутність реставраційних робіт почали руйнуватися. Мешканці, які вціліли, переселилися на Поділ. Продовжувала функціонувати тільки Софійська садиба як офіційна резиденція київських митрополитів. У другій половині XVI ст. навколо неї виникла Софійська слобода з кількома десятками мешканців.

Після приєднання України до Росії у другій половині XVII ст. старі вали «Міста Ярослава» були реконструйовані і перетворилися на укріплення Старокиївської фортеці. В середині неї відновилася масова міська дерев'яна забудова і сформувалася вулична сітка, наближена до сучасної. Тоді ж у місті виникли численні підземні споруди господарського та фортифікаційного

призначення. З кінця XIX ст. площа пам'ятки почала масово забудовуватися багатоповерховими цегляними будинками.

Протягом XIX–XX ст. на території пам'ятки проводились археологічні розкопки: досліджувались окремі ділянки стародавньої забудови, фундаменти монументальних споруд, залишки укріплень, підземні об'єкти. Всього дослідженнями було охоплено не більше 5 % від загальної площі пам'ятки: тут у різні роки керували розвідками та розкопками такі дослідники, як В. Козловська, М. Каргер, В. Богусевич, П. Толочко, І. Мовчан, Г. Івакін, Я. Боровський, С. Климовський.

Під час роботи було проаналізовано спеціалізовану наукову літературу, присвячену дослідженням археологічних об'єктів, розташованих у межах ДІАЗ «Стародавній Київ»:

Бібліографічні матеріали	<ol style="list-style-type: none"> 1. Алферова Г. В., Харламов В.А. Киев во второй половине XVII в. Київ, 1982. 2. Андрощук Ф., Панченко М., Ковалюх М. До передісторії спорудження Десятинної церкви (Хронологічний аналіз поховальних комплексів) // Церква Богородиці Десятинна в Києві. До 1000-ліття освячення. Київ, 1996. С. 43–46. 3. Археологічні дослідження в Україні 2009. Київ, 2010. 4. Археологічні дослідження в Україні 2015. Київ, 2016. 5. Археологічні дослідження стародавнього Києва. Київ, 1976. 6. Археологические исследования Киева в 1978–1983 гг. Киев, 1985. 7. Археология Киева. Дослідження і матеріали. Київ, 1979. 8. Асеев Ю.С. Архитектура Київської Русі. Київ, 1969. 9. Асеев Ю.С. Архитектура Древнего Киева. Киев, 1982. 10. Берлинский М. Краткое описание города Киева. Киев, 1820. 11. Берлинський М. Історія м. Києва. Київ, 1991. 12. Бобровський Т. Підземні споруди Києва. Київ, 2007. 13. Богусевич В.А. Археологічні розкопки в Києві на Подолі в 1950 р. // Археологія, №9. 1954. С. 42–53.
---------------------------------	---

14. Боровський Я.Є., Архіпова Є.І. Дослідження «міста Ярослава» 1984–1989 рр. // Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984–1989. Київ, 1993. С. 206–216.
15. Боровський Я.Є., Калюк О.П. Дослідження київського дитинця // Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984–1989 рр. Київ, 1993. С. 3–42.
16. Брайчевський М. Коли і як виник Київ // Вибрані твори. Київ, 1999.
17. Вельмин С.П. Археологические изыскания в Императорской археологической комиссии в 1908–1909 годах на территории Древнего Киева // Военноисторический вестник. Вып. 7–8. Москва, 1909. С. 121–153.
18. Голубева Л.А. Киевский некрополь // МИА, 1949. Т. 1. С. 103–118.
19. Гончаров В.К. Археологічні розкопки в Києві в 1955 р. // Археологія. Т. X. Київ, 1957.
20. Гупало К.Н. Подол в древнем Киеве. Київ, 1982.
21. Гупало К.М., Толочко П.П. Давньокиївський Поділ у світлі нових археологічних досліджень // Стародавній Київ. Київ, 1975. С. 40–80.
22. Древности Среднего Поднепров'я. Киев, 1981.
23. Закревский Н. Описание Киева. Москва, 1868.
24. Звід пам'яток історії та культури України. Київ, 1999.
25. Івакін Г.Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. Київ, 1996.
26. Івакін Г.Ю., Іоаннісян О.М. Перші підсумки вивчення Десятинної церкви у 2005–2007 рр. // Дньєслово. Київ, 2008. С. 191–214.
27. Івакін Г.Ю., Козюба В.К., Комар О.В., Манігда О.В., Лукомський Ю.В., Єлшин Д.Д. Розкопки Десятинної церкви 2006 р. // Археологічні дослідження в Україні 2005–2007 рр. Київ, 2007. С. 188–194.
28. Івакін В.Г. Християнські поховальні пам'ятки давньоруського Києва. Київ, 2008.
29. Івакін Г.Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. Київ, 1996.
30. Іванцов І.О. Стародавній Київ. Київ, 2003.
31. Історія українського мистецтва. Т. 2. Київ, 2010.
32. Каргер М.К. Княжеское погребение XI в. в Десятинной церкви // КСИИМК. Вып. IV. 1940. С. 12–20.
33. Каргер М.К. К вопросу о саркофагах кн. Владимира и Анны // КСИИМК. Вып. VII. 1940. С. 76–80.
34. Каргер М. К. Археологические исследования древнего Киева. Киев, 1950.

35. Каргер М. К. Древний Киев, т. 1. Москва-Ленинград, 1958.
36. Каргер М. К. Древний Киев, т. 2. Москва-Ленинград, 1961.
37. Київ (путівник під ред. Ф. Ернста). Київ, 1930.
38. Киевская Старина. Т. 3. Киев, 1888.
39. Килиевич С.Р. Дитинец древнего Киева IX – первой пол. XIII вв. Киев, 1982.
40. Килиевич С.Р., Харламов В.А. Исследование храма Вотча Федоровского монастыря XII в. в Киеве // Древние славяне и Киевская Русь. Киев, 1989. С. 180–188.
41. Козюба В.К. Городище на Старокиївській горі // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII–X ст. Київ, 2004. С. 139–153.
42. Козюба Віталій. Дослідження садиби Десятинної церкви у Києві в 1908–1914 рр. (за матеріалами щоденників Д.В. Мілеєва) // Ruthenica. Т. IV. Київ, 2005. С. 169–214.
43. Козловський А.О., Ієвлев М.М. Нові дані про забудову Копиріва кінця в Києві XI ст. // Наукові записки з Української історії. Вип. 20. Переяслав-Хмельницький, 2008.
44. Козловська В. Розкопки 1930 р. у Києві на горі Дитинці // Хроніка археології та мистецтва. Ч. 3. Київ, 1931. С. 49–51.
45. Логвин Г. Киев. Москва, 1982.
46. Магура С. Розкопки на горі Киселівці в Києві в 1933 р. – НЗІМК. Кн. 1. Київ, 1947.
47. Максимов Е.В. Среднее Поднепровье на рубеже нашей эры. Киев, 1972.
48. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Климовський С.І., Гончар В.М., Сиромятников О.К. Нові дослідження стародавнього Києва («місто Ярослава») // Археологічні відкриття в Україні 1998–1999 рр. Київ, 1999. С. 28–30.
49. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Климовський С.І. Дослідження «міста Володимира» давнього Києва // Археологічні відкриття в Україні 1998–1999 рр. Київ, 1999. С. 26–27.
50. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Климовський С.І., Гончар В.М. Щекавицький могильник у Києві // Археологічні дослідження в Україні 1994–1996 років. Київ, 2000. С. 104–105.
51. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Климовський С.І. Дослідження «граду Ярослава» стародавнього Києва // Археологічні відкриття в Україні 1999–2000 рр. Київ, 2001. С. 166–167.
52. Мовчан І.І., Климовський С.І. Дослідження «граду Ярослава» стародавнього Києва // Археологічні відкриття в Україні 2000–2001 рр. Київ, 2002. С. 192–195

53. Мовчан І.І., Козловський А.О., Ієвлев М.М. Локальні оборонні споруди верхнього Києва Х–ХІ ст. // Наукові записки з Української історії. Збірник наукових статей пам'яті В.В. Седова. Вип. 16. Переяслав-Хмельницький, 2005.
54. Новое в археологии Киева. Київ, 1982.
55. Магістеріум. Вип. 6. Київ, 2001.
56. Новое в археологии Киева. Киев, 1982.
57. Петров Н.И. Историко-топографические очерки древнего Киева. Київ, 1897.
58. Раппопорт П.А. Русская архитектура Х–ХІІІ вв. // САИ, 1982.
59. Сагайдак М.А. Великий город Ярослава. Киев, 1982.
60. Сагайдак М.А. Давньокиївський Поділ. Київ, 1991.
61. Самойловський І.М. Сліди Трипільської культури у Києві // Археологія. Т. 26. 1952.
62. Слов'яни і Русь: археологія та історія. Київ, 2013.
63. Стародавній Київ. Київ, 1975.
64. Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984–1989 рр. Київ, 1993.
65. Тараненко С. Планувальна структура давньоруського Подолу Києва: формування та розвиток. Київ, 2017.
66. Толочко П.П. Древний Киев. Київ, 1976.
67. Толочко П.П. Древний Киев. Киев, 1983.
68. Толочко П.П. Історична топографія стародавнього Києва. Київ, 1969.
69. Толочко П.П. Копирів кінець Києва // УІЖ, №5. 1963.
70. Толочко П.П. Таємниці київських підземель. Київ, 1968.
71. Хвойка В.В. Древние обитатели Среднего Поднепровья и их культура в доисторические времена. Киев, 1913.
72. Шероцький К.В. Київ (Путівник). Київ, 1994.
73. Шовкопляс А.М. Керамические комплексы с горы Киселевки в Киеве // КСИА. Вып. 7. 1957. С. 101–102.
74. Шовкопляс Г.М. Археологічні пам'ятки гори Киселівки в Києві // Праці Київського державного історичного музею. Вип.1. 1958. С. 139.
75. Шовкопляс А.М. Раннеславянская керамика с горы Киселевки в Киеве // МИА, 1964. С. 140.
76. Шовкопляс А.М. Памятники зарубинецкого времени в Киеве // МИА, №160. 1969.

2.2. Вивчення літературних, наукових та графічних джерел

Аналіз літератури здійснено за тематичним принципом, що надало можливість виділити найактуальніші та інформаційно насичені роботи з опорою на науковий доробок вчених України, Російської Федерації та Польщі. Основу фізико-географічних досліджень Києва, зокрема Подолу і частини Верхнього міста складають наукові праці з топографії, картографії та топоніміки. Історико-містобудівні дослідження Києва охоплюють питання забудови, інфраструктури і адміністрування міста. Особливу увагу приділено пам'яткознавчим дослідженням Києва, а також історико-культурному ландшафту. Спираючись на широкий спектр наукових видань (монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій), довідників, енциклопедій, тематичних покажчиків, а також періодичних видань, простежуємо динаміку підвищення інтересу до київської тематики з погляду історичної науки, а також вивчення та дослідження пам'яток Києва поч. XVIII–сер. XX ст., зокрема тих, що входять в межі ДІАЗ «Стародавній Київ».

Вивчення історіографічної бази систематизовано у такі тематичні блоки: історико-містобудівні та архітектурні дослідження Києво-Подолу; археологічні розвідки; пам'яткознавчі та пам'яткоохоронні дослідження, в тому числі комплексні узагальнюючі праці, в яких висвітлюються окремі питання охорони пам'яток Подолу та Верхнього міста. До усіх тематичних блоків застосовано хронологічний принцип.

Праці, які комплексно охоплюють історико-містобудівні аспекти історії Києва, питання вивчення й охорони пам'яток як усього міста, так і його окремих історичних територій, зокрема тих, що входять у сучасні межі Заповідника, належать до наукового доробку таких дослідників: М. Берлинського, Є. Болховітінова, Л. Добровольського, Ф. Ернста, М. Закревського, П. Лебединцева, Г. Логвіна, М. Максимовича, М. Рибаківа, П. Толочка та ін. Наприкінці XVIII–на поч. XIX ст. з'являються фундаментальні дослідження М. Берлинського та Є. Болховітінова, пов'язані з історичним розвитком та історико-топографічним описом Києва. Праця М. Берлинського цінна, насамперед, наявністю величезного фактичного матеріалу, оскільки автор спостерігав Київ кін. XVIII ст. ще до численних перебудов та генерального перепланування Подолу, в тому числі тієї частини, що входить у межі ДІАЗ

«Стародавній Київ». Було зібрано та систематизовано історичну топографію міста, подано ретельну й досить точну характеристику міста, локалізацію та стан окремих його пам'яток.

У середині XIX ст. київські старожитності вивчали М. Максимович, Л. Похилевич, Н. Закревський, М. Петров, які зібрали та узагальнили широкий спектр матеріалів про історичну топографію міста та його історичні й архітектурні пам'ятки. Важливим етапом у розвитку історико-топографічних досліджень стародавнього Києва стали 40–60-ті рр. XIX ст., коли вийшли друком численні праці першого ректора Київського університету М. Максимовича, та створена капітальна праця М. Закревського. У своїй першій роботі, присвяченій київським старожитностям, М. Максимович зробив спробу окреслити історико-топографічний образ Києва X–XVII ст. У 1858 р. вийшла друком двотомна праця М. Закревського, а у 1868 р. її значно доповнило й розширило двотомне друге видання. У 70–80 рр. XIX ст. вийшов у світ цілий ряд робіт дослідників, які безпосередньо займалися питаннями, пов'язаними з історичною топографією міста, зокрема П. Лебединцева, П. Лашкарьова, С. Голубева, М. Петрова тощо. Особливо слід відзначити працю М. Петрова з історичної топографії Києва, в якій практично вперше був досить широко використаний археологічний матеріал і яка багато в чому не втратила свого значення до нашого часу.

На початку XX ст. історія Києва даного періоду продовжувала вивчатися переважно на базі вже відомих писемних джерел. Спеціально уваги їй практично не приділялося. Найбільший інтерес являє праця О. Андріяшева у відомому київському регіональному збірнику, виданому під редакцією М. Грушевського, а також ціла низка матеріалів в академічному путівнику «Київ» під редакцією Ф. Ернста. В історіографії, присвяченій даній проблематиці, важливим є дослідження Києва Ф. Ернстом, який приділив велику увагу природним та ландшафтним особливостям Києва, його архітектурним пам'яткам. У 40–50-ті рр. XX ст. вийшла друком праця М. Каргера, де було подано результати його досліджень Києва. У 70-х рр. XX ст. фундаментальними роботами з дослідження стародавнього Києва, зокрема території в межах Заповідника, стала праця П. Толочка «Історична топографія стародавнього Києва».

Аналіз історико-містобудівних досліджень Києва та Києво-Подолу містить ґрунтовні розвідки, присвячені питанням забудови, інженерної та транспортної інфраструктури, адміністративного поділу міста, наступних дослідників:

Г. Алферова, Д. Єрмак, А. Ігнаткіна, В. Ієвлевої, В. Ковалинського, С. Машкевича, О. Попельницької, О. Сердюк та ін. Плани та проекти забудови Києва в цілому та Подолу зокрема аналізують С. Архипова, М. Кальницький, Т. Скібіцька. Архітектурну стилістику історичної частини міста, в тому числі пам'яток та об'єктів культурної спадщини ДІАЗ «Стародавній Київ», досліджують М. Виноградова, Ю. Івашко та О. Мокроусова.

Картографічні матеріали, що відображають фізико-географічні та історико-містобудівні особливості міського ландшафту Києва та Подолу, висвітлені в роботах Д. Вортмана, І. Гирича, Я. Дашкевича, В. Кордта, Т. Лютої, Д. Стефановича, Т. Шовкопляса та ін. Історії освоєння островів акваторії Дніпра та їхнім ландшафтним особливостям присвячені праці І. Парнікози. Розробленню загальної теорії науки про ландшафти, зокрема природно-антропогенним, міським, культурним, питанням вивчення міського простору та історичного середовища, в тому числі ДІАЗ «Стародавній Київ», приділяють увагу М. Гродзинський, Г. Денисик, А. Звіряка та ін.

Невід'ємним джерелом для даної роботи є важливий матеріал, отриманий під час археологічних розкопок. Підрозділами Інституту археології НАН України щорічно проводилися розкопки на території Подолу, зокрема ДІАЗ «Стародавній Київ», дослідженнями в різній щільності охоплена фактично вся його територія. Значний внесок у справу вивчення проблем історії давнього Києва на основі археологічних пам'яток, що знаходяться на території Заповідника, зробили П. Толочко, Г. Івакін, М. Сагайдак, В. Зоценко, К. Гупало, І. Мовчан, В. Харламов, М. Каргер, В. Богусевич й ін. Найширше результати представлені в роботах Г. Івакіна «Історичний розвиток Києва XIII – сер. XVI ст.», 1996 р., М. Сагайдака «Давньокиївський Поділ», 1991 р. та інших монографіях, а також численних статтях. Значні результати територіального аналізу археологічних пам'яток представлені в роботах С. Тараненка, В. Бітковського. Широкий аналіз даних щодо археологічної складової ДІАЗ «Стародавній Київ», що була відома на час його створення, представлений у праці А. Мілецького та П. Толочка «Парк-музей «Древний Киев». Аналіз сукупності його пам'яток, особливості їхнього збереження й використання проводили Т. Богданова й І. Мельников у статті «Державний історико-архітектурний заповідник «Стародавній Київ: досвід роботи та перспективи розвитку».

До вивчення проблематики були залучені спеціальні дослідження в галузі пам'яткознавства, серед яких – узагальнюючі та теоретико-методологічні праці щодо збереження об'єктів культурної спадщини В. Акуленка, В. Вечерського, В. Горбика, С. Кота, О. Титової, П. Тронька, І. Абрамової та ін. Достатньо значущою в контексті даної роботи є монографія В. Вечерського «Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України», 2002 р., в якій науковцем вперше зібрано, систематизовано й проведено архітектурознавчий аналіз матеріалів щодо визначних архітектурних об'єктів, які з різних причин не дійшли до нашого часу. Автором надано наукову оцінку досить неоднозначній практиці відтворення втрачених пам'яток. І. Абрамова та І. Тарутінова дослідили практичні питання щодо вирішення проблем обліку пам'яток культурної спадщини в м. Києві, зокрема пам'яток Заповідника. Теоретичні та науково-методичні питання пам'яткознавства, історико-культурну спадщину України та проблеми її збереження розглядає у низці праць С. Кот.

Вивченню та аналізу пам'яток, у тому числі ДІАЗ «Стародавній Київ», присвячено ряд сучасних досліджень, що розкривають широкий діапазон наукового пошуку відомих киевознавців: М. Кальницького, М. Кадомської, В. Галайби, М. Виноградової, О. Мокроусової, Л. Проценко, Л. Федорової, А. Третьякова, Л. Толочко та ін., численні роботи яких присвячені окремим архітекторам Києва кін. XVIII–поч. XX ст., підрядчикам, домовласникам, культовій та цивільній архітектурі міста, основним засадам будівництва на межі сторіч тощо. Ряд вагомих публікацій видано О. Мокроусовою: «Будівельні невдачі початку XX ст. в Києві: формування правил забудови» 2004 р.; «Процеси збільшення висотності житла як характерна ознака будівельної активності кін. XIX–поч. XX ст.», 2005 р.; «Проблеми автентичності об'єктів культурної спадщини на прикладі пам'яток м. Києва», 2015 р. та ін. Дослідниця об'єктів культурної спадщини ДІАЗ «Стародавній Київ» М. Виноградова висвітлила свої напрацювання у наступних статтях: «Садиба Андрія Меленського у Києві», 2002 р.; «Фасади архітектурних пам'яток і стан їх законодавчої охорони», 2005 р.; «Нове в дослідженні міської садиби на Андріївському узвозі, 13 у Києві», 2016 р. Фундаментальними та важливими з точки зору вивчення пам'яток ДІАЗ «Стародавній Київ» є роботи М. Кальницького «Поділ», 1996 р.; «Верхнє місто», 1998 р.; «Храми Києва» 2006 р., 2011 р.; «Зруйновані святині Києва: втрати та відродження», 2012 р.; а також мистецтвознавець М. Кадомської «Будинки

XVIII ст. на вул. Притисько-Микільській у Києві», 1996 р.; «Одна з останніх пам'яток київського магдебурзького права», 2008 р. тощо. У книзі Л. Толочко «Подільські храми Києва» розповідається про відновлення храму Богородиці Пирогощі, наводиться історія найдавнішої церкви Подолу – Іллінської. Особливу увагу приділено храмам доби бароко і класицизму. Виділяються роботи киевознавця, журналіста В. Галайби, в яких розміщені фотографії пам'яток Києва, в тому числі об'єктів культурної спадщини та історичної забудови ДІАЗ «Стародавній Київ»: «Фотоспомин. Київ, якого немає: анотований альбом світлин 1977–1988 років», 2000 р.; «Фотоспомин. Київ, якого не стало...», 2018 р.

Окремо варто відзначити колектив авторів під керівництвом В. Смолія, завдяки яким було створено багатотомне енциклопедичне видання «Звід пам'яток історії та культури України», зокрема книгу «Київ» у 3-х частинах. Найповнішу узагальнюючу картину архітектурної практики Києва, починаючи від її правових засад та економічного підґрунтя до біографій окремих зодчих, подано в колективній монографії «Забудова Києва доби класичного капіталізму або коли і як місто стало європейським», 2012 р.

Інформативним джерелом є путівники: «Андреевский спуск. Культурологический путеводитель», 1998 р., 2011 р.; «Пам'ятки Києва: путівник», 1998 р. за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури м. Києва»; «Музей Одной Улицы. Путеводитель», 2002 р.; «Київ: туристичний путівник», 2001 р.; «Прогулка по Киеву», 2002 р., 2009 р.

Цінними є напрацювання науково-дослідних установ: ДП «НДПІ містобудування», КиївНДІТІ, Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій, ДІАЗ «Стародавній Київ», Укрпроектреставрації щодо вивчення окремих об'єктів культурної спадщини, містобудівного розвитку та традиційного характеру середовища Подолу. Зокрема, варто відмітити власні видання Заповідника. Співробітниками ДІАЗ «Стародавній Київ» перевидано ряд дореволюційних видань пам'яткознавчого характеру, зокрема «Обозрение Киева в отношении к древностям» І. Фундукля, «Киев» З. Шамуріної, «Киев. Путеводитель» К. Щероцького У 1992 р. видано комплект листівок «Старий Київ», а також карту-схему «Державний історико-архітектурний заповідник «Стародавній Київ».

Дана робота також побудована на широкій джерельній базі. Під час досліджень використано різнопланові за змістом і характером джерела: неопубліковані архівні документи та офіційно опубліковані законодавчі та нормативно-правові документи. Найоб'ємніша за кількістю справ та інформативним наповненням перша група джерел, яка представлена архівними матеріалами: картографічними, іконографічними та писемними матеріалами з фондів державних архівів та архівних підрозділів наукових установ Національної академії наук України. Вивчено та використано архівні матеріали, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ, Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Науковому архіві Інституту археології НАН України, Державному архіві м. Києва, Державному архіві Київської області у м. Києві, Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г.С. Пшеничного. Велике значення мають фонди Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В.Г. Заболотного, Національної історичної бібліотеки України.

Цінним джерелом для розкриття теми стали матеріали фонду науково-проектної документації Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій, що містить історичні довідки та записки, обґрунтування, історико-містобудівні обстеження, проекти, паспорти, кошториси, креслення на пам'ятки та об'єкти культурної спадщини Києва, в тому числі ДІАЗ «Стародавній Київ».

Проаналізовано джерельну базу, що складається з міжнародних нормативно-правових актів у сфері охорони культурної спадщини, законів України, Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України, наказів і розпоряджень міністерств і відомств. Вони містять глибокий фактологічний матеріал, на основі якого здійснено аналіз стану охорони та збереження пам'яток Заповідника. Основою законодавчої бази України у вказаній сфері є Закони України: «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. № 1805-III (редакція станом на 16.10.2020 р.); «Про основи містобудування» від 16.11.1992 р. № 2780-XII (редакція станом на 16.10.2020 р.); «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 р. № 687-XIV (редакція станом на 16.10.2020 р.); «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 р. № 1626-IV (редакція станом на 12.12.2012 р.). Важливими також є законодавчі акти України, окремі норми

яких регулюють суспільні відносини у сфері охорони культурної спадщини: Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984 р. (редакція станом на 21.11.2020 р.); Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001 р. (редакція станом на 16.10.2020 р.); Закон України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 р. № 2269-XII (редакція станом на 16.10.2020 р.). Питання регулювання у сфері охорони культурної спадщини займають важливе місце і в Указах Президента України: «Про національні заклади культури» від 11.10.1994 р. № 587 (редакція станом на 01.08.2000 р.); «Про забезпечення підготовки і випуску енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України»» від 11.12.2000 р. № 328 (редакція станом на 01.12.2007 р.); «Питання охорони пам'яток сакральної культури в Україні» від 01.11.2007 р. № 1042. Актуальним проблемам у сфері охорони культурної спадщини окреме місце відведене у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток» від 22.05.2019 р. №452, а також наказі Міністерства культури України «Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини» 11.03.2013 № 158 (редакція станом на 20.08.2019 р.). Також варто підкреслити важливу роль нормативно-правових актів, затверджених центральним органом виконавчої влади з питань будівництва та архітектури.

Використані літературні, наукові та графічні джерела надали можливість комплексно та ґрунтовно підійти до розроблення науково-проектної документації «План організації території ДІАЗ «Стародавній Київ»».

2.3. Пропозиції щодо коригування Переліку об'єктів культурної спадщини відповідно до проведених досліджень.

За результатами проведених досліджень було виявлено об'єкти, які пропонуються для внесення до «Переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини».

№№ п/п	Фото	Назва пам'ятки, дата спорудження, події, замовник, автор проєкту, стиль	Адреса	Примітка
1	3	4	5	8
1		Фундамент дерев'яного флігеля. Знесений у 1980-х роках. Флігель споруджено у 1889 році на замовлення купчихи Літошенко В.О. за проєктом арх. Гарденіна М.М.	Андріївський узвіз, 13-В	
2		Будинок причту Хрестовоздвиженської церкви, 1880-і рр. Автор проєкту невідомий Цегляний стиль з елементами модерну	вул. Воздвиженська, 1-Б	
3		Будинок Подільського райкому КП(б)У та РК ЛКСМУ, 1952–1954 рр., арх. В. Гопкало, Покришевський	Контрактова пл., 2.	Входить до складу «Комплексу Контрактової площі»

4		<p>Прибутковий будинок Грецького Свято-Катерининського монастиря, 1895 р. Автор проєкту – невідомий. Історизм</p>	<p>Контрактова пл., 9-А</p>	<p>Входить до складу «Комплексу Контрактової площі»</p>
5		<p>Флігель, 1895 р. Автор проєкту – невідомий. Цегляний стиль</p>	<p>Контрактова пл., 9-Б</p>	
6		<p>Будинок військового відомства («Військове містечко»), кін. 1930-х рр.. автор невідомий;</p>	<p>Костянтинівська вул., 3</p>	<p>Входить до складу «Комплексу Контрактової площі»</p>
7		<p>Флігель, 1901 р. Автор проєкту невідомий Цегляний стиль</p>	<p>Десятинна вул., 1–3</p>	

8		<p>Флігель, поч. XX ст. Модерн</p>	<p>Набережно-Хрещатицька вул. 7-б</p>	
9		<p>Флігель, поч. XX ст. Модерн</p>	<p>Набережно-Хрещатицька вул. 7-в</p>	
10		<p>Житловий флігель, 1890-і рр. Автор проекту – невідомий. Споруджений на замовлення київського міщанина Г. Ткаченка.</p>	<p>вул. Покровська, 9-в</p>	
11		<p>Флігель, 1813 р., «Зразковий» проєкт. Класицизм. Споруджений на замовлення київського купця Д. Сидорацького.</p>	<p>Хорива вул, 4/ 6</p>	

12		<p>Магазин варення київської купчихи О. Мединцової 1857 р. Автор проєкту – невідомий. Пізній класицизм.</p>	Притисько-Микільська вул., 4/6, ріг вул. Хорива	
13		<p>Келії (корпус № 1), 1893 р. Автор проєкту – невідомий. «Цегляний» стиль</p>	Притисько-Микільська вул., 5	
14		<p>Флігель, 1888 р. Автор проєкту – А.-Ф. Геккер (імовірно). Цегляний стиль Споруджений на замовлення вдови губернського секретаря М. Кундеревич</p>	Петра Сагайдачного., 20/2, Літ. Б	
15		<p>Торговельно-офісний будинок товариства «Микільська мануфактура, С. Морозов, син та Ко», 1911 р. Автор проєкту невідомий Надбудова 3-м поверхом, поч. 1950-х рр.</p>	Фролівська вул., 4/1, ріг вул. Притисько- Микільської	Входить до складу «Комплекс споруд Контрактової площі»

16		Флігель господарський, 1895-1896 рр. Арх. О. Кривошеєв. Цегляний стиль з елементами неоренесансу	Хорива вул., 2 (2-д)	
17		Будинок прибутковий Кін. 19 -поч. 20 ст.	Борисоглібська, 8/13	
18		Будинок прибутковий 1901 р.	Борисоглібська, 9/15	
19		Альтанка	Володимирська гірка, парк, верхня тераса	
20		Флігель	Контрактова площа, 10	

21		Приділ Св. Іоанна Воїна Покровської церкви	Покровська вул. 7	
22		Огорожа з брамою	Покровська вул. 7	
23		Житловий будинок з крамницями Київського купця 1-ої гільдії У. Ейдельмана	Григорія Сковороди, вул. 7/9	
Перелік археологічних об'єктів				
1	Церква (фундаменти), 13 – 15 ст.	Верхній Вал вул., 48/28, ріг вул. Волоської	Подільський район	

2	Подільський могильник, друга пол. 11-13 ст.	квартал між вулицями Хорива, Волоською, Спаською та Набережно-Хрещатицькою; вул. Хорива, 38-40, вул. Почайнинська, 11	Подільський район
3	Могильник, 12 – 13 ст.	Киянівський пров., 10	Шевченківський район

---

3. Уточнення меж Заповідника

Державний історико-культурний заповідник «Стародавній Київ» створено Постановою Ради Міністрів Української РСР від 18 травня 1987 р. N 183 «Про оголошення комплексу пам'яток історичного центру м. Києва державним історико-архітектурним заповідником «Стародавній Київ».

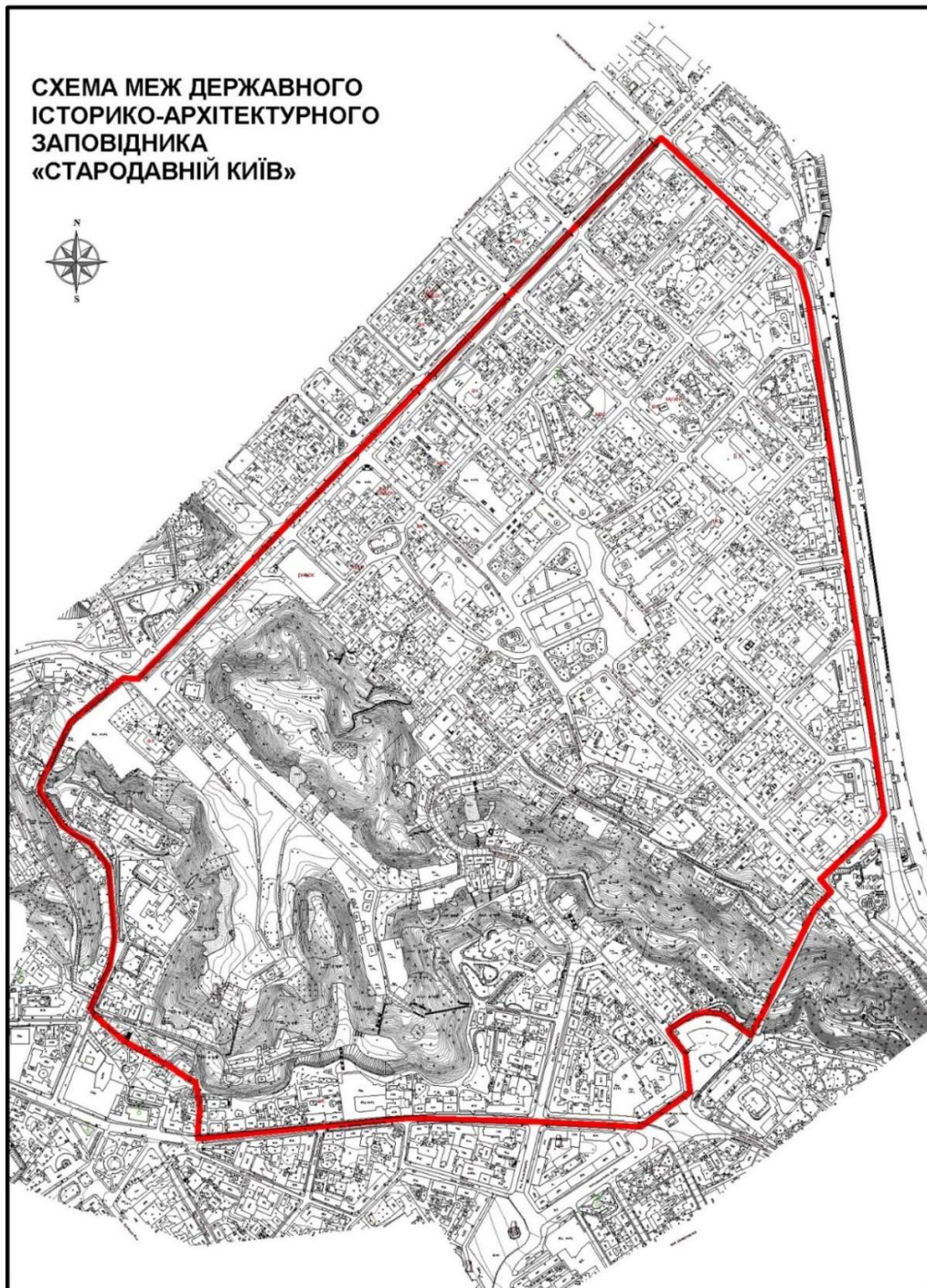

Рис. 1. Схема меж ДІАЗ

Межі Заповідника визначені рішенням міськвиконкому 1988 року і уточнені розпорядженням Київської міської державної адміністрації «Про внесення змін та доповнень до рішення Виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 16.07.79 №920 "Про уточнення меж історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури в м. Києві" від 17.05.2002 р. №979.

Водночас до складу Заповідника згідно зазначених вище рішень входять:

- Комплекси пам'яток історії та культури в межах історичного центру міста з історичним природним ландшафтом: пл. Поштова (без її включення), лінія фунікулера (без його включення), пл. Михайлівська, вул. Велика Житомирська (з включенням забудови обох сторін), пров. Киянівський (з включенням забудови обох сторін), вул. Смирнова Ласточкина, вул. Верхній Вал, вул. Набережно-Хрещатицька, Поштова площа.
- Комплекс пам'яток архітектури Покровського монастиря в межах історичної території.
- Пам'ятники Володимира та Магдебурзького права.

Слід зазначити, що є певні розбіжності в трактуванні меж території ДІАЗ, тож це питання потребує узгодження і приведення у відповідність до законодавчих актів.

Схема до додатка №1
Розпорядження Київської
міської держаної адміністрації
“17” 05 2002 р.

№ 979

Схема меж

Державного історико-архітектурного заповідника
“Стародавній Київ”

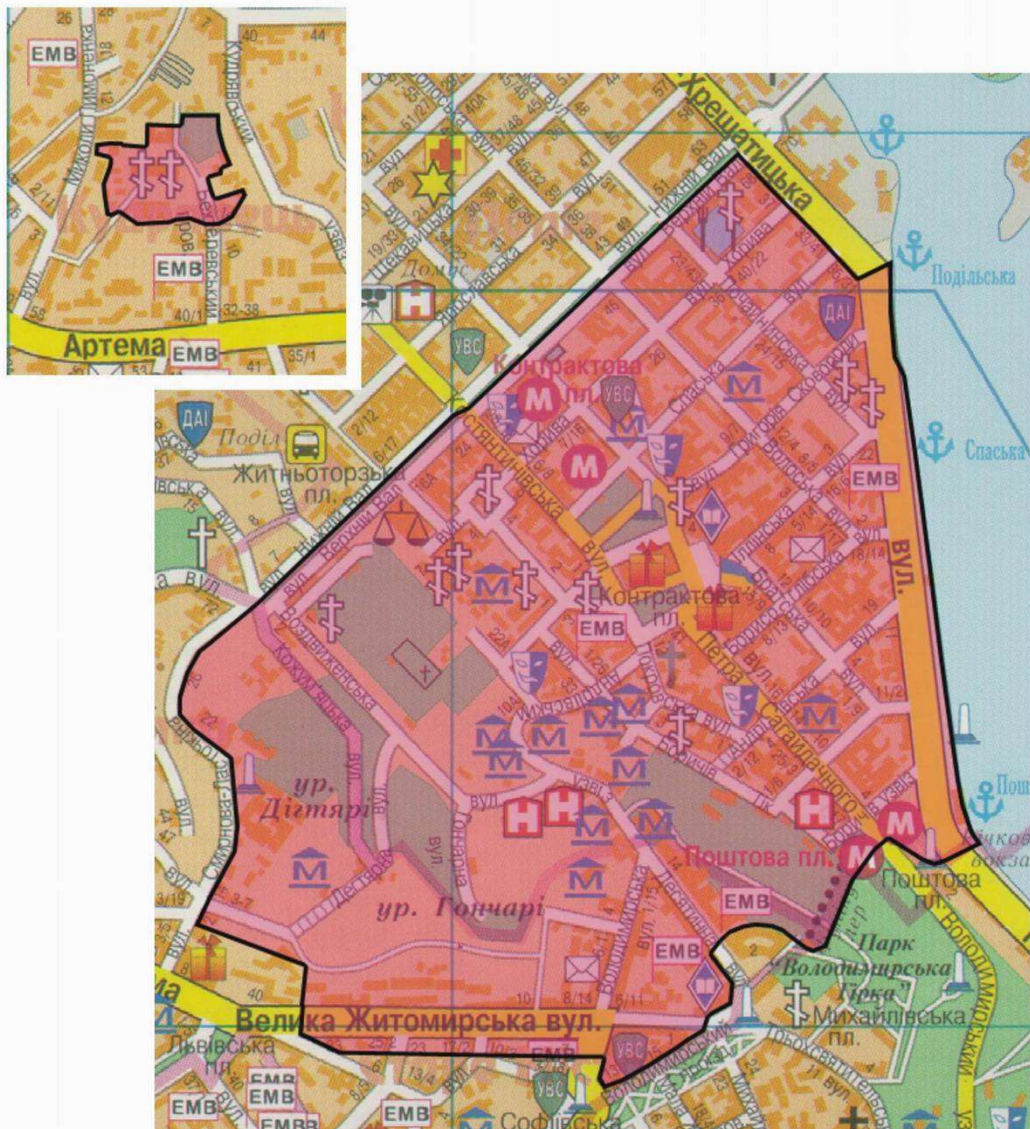

Рис.2. Схема меж ДІАЗ згідно з розпорядженням №979 від 17.05.2002 р.

пам'ятник князю Володимиру, комплекс пам'ятника Хрещенню Руси (сходи і колона Магдебурзького права) і Поштовий будинок.

Даною роботою проведено уточнення меж Заповідника відповідно до актуалізованої підоснови м. Києва та кадастру м. Києва, наданих у складі вихідної документації, з метою встановлення необхідних і достатніх умов, при яких забезпечується фізичне збереження Заповідника і його цільове функціональне використання.

Межа території ДІАЗ «Стародавній Київ» проходить з півночі від перетину вул. Верхній Вал і Набережно-Хрещатицької на південний схід вздовж вул. Набережно-Хрещатицької, далі повертає на північний схід до урізу води, далі проходить вздовж урізу води до початку Поштової площі, далі повертає на південний захід і проходить вздовж Боричевого узвозу, оминаючи Поштову площу, до перетину з Володимирським узвозом, далі проходить вздовж траси фунікулеру до верхньої станції, далі повертає на Михайлівську площу і проходить вздовж північного фасаду будівлі Міністерства закордонних справ України до вул. Десятинної. Потім перетинає вул. Десятинну і проходить вздовж лінії забудови до перетину з вул. Великою Житомирською, далі іде вздовж Володимирського проїзду до Софійської площі, далі повертає на північ вздовж вул. Володимирської і, не доходячи до перехрестя з вул. Великою Житомирською повертає на захід в районі північної межі садиби №16 по вул. Володимирській, далі іде по тилах садиб на вул. Великій Житомирській, 7-15 до вул. Стрілецької. Далі повертає на південний захід і проходить по вул. Стрілецькій, не доходячи до перехрестя з пров. Рильським, далі повертає на північний захід і проходить тилами садиб по вул. Великій Житомирській, 17–23 і вздовж північної межі скверу до перетину з вул. О. Гончара, далі повертає на південний захід і проходить вздовж вул. О. Гончара до проекції південної межі садиби №2/25 на вул. Гончара, далі повертає на захід по тилах садиб №25 і №27 по вул. Великій Житомирській, далі повертає на південний захід і проходить вздовж межі садиби № 33 по вул. Великій Житомирській до перетину з вул. Стрітенською, далі проходить по вулиці Стрітенській до Львівської площі, і, оминаючи забудову Львівської площі, повертає на північний захід до Вознесенського узвозу, далі проходить Вознесенським узвозом до вул. Верхній Вал, далі проходить вздовж Верхнього Валу до початкової точки.

Площі території ДІАЗ

№ ділянки	Назва ділянки	Площа, га
1	Стародавній Київ	186,20
2	Покровський монастир	5,51
	Всього	191,71

ГРАФІЧНА ЧАСТИНА

- 1. Історико-архітектурний опорний план Заповідника (М 1:2000);**
- 2. Межі та режими використання території Заповідника (М 1:2000);**
- 3. Схема розташування пам'яток археології та зон охорони археологічного культурного шару в межах Заповідника (М 1:2000);**
- 4. Топографічний план масштабу 1:2000 на територію заповідника «Стародавній Київ».**